

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SÜNNETTEN ASKERLİĞE:
ERKEK OLMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
HATİCE GÜL BÜLBÜL

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. SERGENDER SEZER

EKİM, 2017
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SÜNNETTEN ASKERLİĞE:
ERKEK OLMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
HATİCE GÜL BÜLBÜL

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. SERGENDER SEZER

EKİM, 2017
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SÜNNETTEN ASKERLİĞE:
ERKEK OLMAK

HATİCE GÜL BÜLBÜL

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

Tezli Yüksek Lisans

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 01.12.2017

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 01.11.2017

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sergender SEZER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İ. Ertan EĞRİBEL

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

EKİM, 2017

MUĞLA

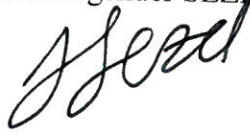
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .11./10./2017. tarih ve 807/2. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hatice Gül BULBUL'un
"Toplumun Çöküşü: Başlangıçta Sınırın Askere: Erkek Olmaz"
adlı tezini incelemiş ve aday 01./11./2017 tarihinde saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine **OKULUĞU!** ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç Dr. Sergender SEZER

Üye

Prof. Dr. İ. Ertan EĞRİBEL

Üye

Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sünnetten Askerliğe: Erkek Olmak**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01./11./2017

Hatice Gül BÜLBÜL

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : BÜLBÜL

Adı : HATİCE GÜL

Referans No: 10171304

TEZİN ADI

Türkçe : TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA SÜNNETTEN ASKERLİĞE:
ERKEK OLMAK

Y. Dil : TÜRKÇE

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : SEZER, SERGENDER

Ünvanı : YRD. DOÇ. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE
TEZİN SAYFA SAYISI: 164

TEZİN KONUSU (KONULARI) :
1. TOPLUMSAL CİNSİYET
2. ERKEKLİK

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

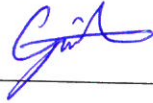
1. Toplumsal Cinsiyet
2. Erkeklik
3. Hegemonik Erkeklik
4. Erkeklik ve İktidar
5. Eril Tahakküm

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Gender
2. Masculinity
3. Hegemonic Masculinity
4. Masculinity and Power
5. Masculine Domination

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 01/11/2017

ÖZET

Araştırmanın amacı, erkeklerin kendi cinsiyet rollerini öğrenirken ve kimliklerini oluştururken toplum tarafından nasıl belirlendiklerini bulmak ve buradan da kadın cinsiyetine ve cinselliğine yaklaşımlarının nasıl oluştuğunu tespit etmektir. Bunu yaparken de erkek ya da erkeklik nedir, nasıl oluşur/turulur? Erkeklik salt biyolojik bir ayırım ve farklılık mıdır? Gibi temel sorulardan hareketle toplumsal cinsiyet araştırmalarının önemli bir problemi olan inşa edilen erkeklik/ler kavramından yola çıkarak bir sonuca gitmektir.

Bu tez, araştırma evreni olarak belirlenen Menteşe ve Fethiye ilçelerinde 390 kişiyle yapılan anketler, 9 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmeler, gözlemler ve literatür taramasından elde edilen veriler sonucunda oluşturulmuştur. Araştırmada erkek olmanın/yapılmanın erkekler açısından nasıl bir karşılığının olduğu, toplumsal alanda erkeklığe veya erkeklere neler kazandırdığı ve hangi sorunlara yol açtığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Alandan elde edilen; erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiğine, nasıl benimsenip içselleştigiğine, çeşitlerine, görünümüne ilişkin bilgiler Connell'ın hegemonya kavramı üzerinden ve hegemonik erkeklik tanımından, Foucault'un "iktidar" ve Bourdieu'nun "eril tahakküm" kavramlarından hareketle analiz edilmeye çalışılmıştır. Sünnet, askerlik, iş bulma, evlenme/baba olma ve boşanma araştırmanın temel bağımsız değişkenlerini oluşturmuştur. Bu değişkenlerin alınmasının nedenleri arasında, bu kriterlerin "hegemonik erkeklığın" inşasında ve yeniden üretiminde temel geçiş aşamaları olduğu varsayımdır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, erkeklik, hegemonik erkeklik, erkeklik ve iktidar, eril tahakküm

ABSTRACT

The purpose of this research is to find out how men are identified in society while men learn their gender roles and their identities and how they approach women's gender and sexuality. While doing this, what is man, what is masculinity? How is it formed? Is masculinity only biological distinction or difference? It is to go to the conclusion from the concept of masculinity which is a significant problem of gender studies with the motivation from the basic questions.

This thesis is constituted as a result of surveys conducted by 390 people in Menteş and Fethiye districts determined as research universe, deep interviews made with 9 people, observations and literature reviews. It has been tried to be determined what kind of construction of being a man or construction of a man in terms of, how they bring men or masculinity in society and what problems they have caused.

In line with the information obtained from the field research, the way where the phenomenon of masculinity was constructed, how it was adopted and internalized, its varieties and its appearance was tried to be analyzed from the concept of Hegemony of Connell and hegemonic masculinity in terms of Foucault's power and Bourdieu's masculine domination. Circumcision, military service, finding a job, marriage/ being a father and divorce has constituted the basic arguments of this research. Among the reasons why these variables were taken are the assumption that these criteria are the basic transitional stages in the construction of hegemonic masculinity and in reproduction of it.

Key words: Gender, masculinity, hegemonic masculinity and power, masculine domination

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması genel anlamda Türkiye’de ki erkekliğin ne şekilde olduğuna, hangi pratikler üzerinden ve ne şekilde inşa edildiğine dair merak sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında örneklem olarak Fethiye ve Menteşe’deki erkek bireyler seçilmiştir. Araştırma boyunca erkeklerin kendi cinsiyet rollerini öğrenirken ve kimliklerini oluştururken toplum tarafından nasıl belirlendikleri sorularından hareketle erkekliğin ne şekilde inşa edildiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma boyunca kesin yargılardan kaçınırak anlamaya ve yorumlamaya yönelik bir yaklaşım sergiledim. Kadın araştırmacı olarak erkeklik üzerine çalışmanın çeşitli zorlukları olsa da öz düşünümsellik ilkesi ile objektif bir şekilde hareket etmeye çalıştım. Süreç hem literatür hem de alan anlamında öğretici geçti. Erkeklik çalışmaları alanına hem literatür hem de alan araştırması anlamında bir tuğla da ben koymak istedim. Umarım bundan sonraki erkeklik araştırmaları için de yol gösterici bir çalışma olur.

Geçirdiğim bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her daim yanımda olan, güvenlerini hissettiğim ve güçlü bir kadın olmamı sağlayan annem Fatma BÜLBÜL’e, babam Celalettin BÜLBÜL’e ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan Sosyoloji Bölüm hocalarıma ve tez süresince bilgi ve tecrübeleriyle yardımcı olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sergender SEZER’e teşekkürlerimi sunarım. Saha araştırması boyunca anket uygulamalarıma sabırla ve gönülden yardımcı olan Onurcan ŞAŞMAZ’a, Berkay KARABULUT’a, Baran KAYAOĞLU’na, Aylin POLAT’a, Emrecan ERDEM’e, Osman ÖZTÜRK’e, Ali Deniz ÇETİNTÜRK’e, İzel KILINÇ’a, Mevlüde TÜRKAN’a, Refia Aybegüm ŞANLIDAĞ’a, Merve Dilek ÇERÇİ’ye teşekkürü bir borç bilirim. SPSS veri girişinde yardımcı olan Merve BİLMEZ’e kardeşim Raziye Hülya BÜLBÜL’e, tezimin çevirmenliğini üstlenen Merve DERE’ye ve dostluğu ile her anlamda güvenini ve desteğini hissettiğim Özcan Taluy KOÇ’a teşekkür ederim.

Ayrıca, bu çalışmaya 16/166 numaralı proje ile finansal destek sağlayan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine ve çalışanlarına destek ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Hatice Gül BÜLBÜL

18.09.2017

Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLOLAR DİZİNİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Cinsellik, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet.....	7
1.1.1. Cinsellik.....	9
1.1.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet.....	12
1.1.3. Ataerkillik.....	12
1.2. Kuramsal Yaklaşımlar.....	15
1.2.1. Feminist Kuram.....	15
1.2.2. Queer Kuram.....	21
1.2.3. Marxizim.....	23
1.2.4. Yapısal İşlevselcilik.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN

2.1. Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna Dinlerin Etkisi.....	28
2.2. Semavi Olmayan Dinlerde Toplumsal Cinsiyet.....	30
2.2.1. Hinduizm.....	31
2.2.2. Budizm.....	32
2.2.3. Konfüçyanizm.....	32
2.2.4. Kinizm.....	33
2.3. Yahudilik.....	33

2.4. Hıristiyanlık.....	36
2.5. İslamiyet.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK VE OLUŞUMU

3.1. Erkekliğe Dair Yaklaşımlar.....	42
3.1.1. Hegemonik Erkeklik.....	44
3.1.2. İktidar ve Erkeklik.....	46
3.1.3. Eril Tahakküm.....	51
3.2. Erkekliğin Oluşumu.....	53
3.2.1. Sünnet.....	54
3.2.2. Askerlik.....	58
3.2.3. İş Bulma.....	61
3.2.4. Evlenme/Baba Olma.....	62
3.2.5. Boşanma.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL MODELİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	68
4.2. Evren ve Örneklem.....	69
4.3. Araştırmanın Kuramsal Boyutu.....	71
4.4. Araştırmanın Tekiği ve Süreçleri.....	72
4.5. Ölçme.....	74
4.5.1. Bağımlı değişken.....	74
4.5.2. Bağımsız değişken.....	74
4.5.3. Analizler.....	75
4.6. Araştırmanın Hipotezleri.....	77
4.7. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	79

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1. Bulgular ve Tartışma.....	81
5.1.1. Sünnet olgusunun erkeklik oluşumundaki etkileri.....	84
5.1.2. Askerlik olgusunun erkeklik oluşumundaki etkileri.....	98
5.1.3. İş bulmanın erkeklik oluşumundaki etkileri.....	110
5.1.4. Evlenme / baba olmanın erkeklik oluşumundaki etkileri.....	113
5.1.5. Boşanmanın erkeklik oluşumundaki etkileri.....	120
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	124
KAYNAKLAR.....	133
EKLER.....	140

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Örneklem kapsamında ulaşılan mahalleler, alınan örneklem sayıları ve uygulanan araştırma tekniği.....	70
Tablo 5.2. Derinlemesine Görüşmelerin Özeti.....	81
Tablo 5.3. Yaş.....	84
Tablo 5.4. Sünnet olma durumu.....	85
Tablo 5.5. Sünnet Olmadan Danışılma Durumu.....	86
Tablo 5.6. Sünnetin Gerekliliği.....	87
Tablo 5.7. Yaş ve Sünnet Olma Gerekliliği.....	88
Tablo 5.8. Eğitim Düzeyi.....	89
Tablo 5.9. Eğitim ve Sünnet Olma Gerekliliği.....	89
Tablo 5.10. Medeni Durum.....	90
Tablo 5.11. Medeni Durum ve Sünnet Gerekliliği.....	91
Tablo 5.12. Çocuk Olma Durumu.....	91
Tablo 5.13. Çocuk Olma Durumu ve Sünnet Gerekliliği.....	92
Tablo 5.14. Kendini Ait Gördüğü İnanç.....	93
Tablo 5.15. İnanç ve Sünnet Gerekliliği.....	94
Tablo 5.16. Çocuk Olma Durumu- Her Erkeğin Sünnet Olması Gerekir.....	96
Tablo 5.17. Gelir.....	97
Tablo 5.18. Gelir ve Sünnet Gerekliliği.....	97
Tablo 5.19. Yaş ve Asker Gerekliliği.....	98
Tablo 5.20. İkamet Edilen Yer ve Askerliğin Gerekliliği.....	100
Tablo 5.21. Eğitim Düzeyi.....	100
Tablo 5.22. Eğitim Durumu ve Askerliğin Gerekliliği.....	101
Tablo 5.23. Askerlikte Yaşananlar.....	102

Tablo 5.24. Kendini Ait Gördüğü Millet.....	103
Tablo 5.25. Millet ve Askerliğin Gerekliliği.....	104
Tablo 5.26. Medeni Durum.....	106
Tablo 5.27. Medeni Durum ve Askere Gitme Durumu.....	106
Tablo 5.28. İnanç ve Askerliğin Gerekliliği.....	108
Tablo 5.29. Gelir ve Asker Eğlencesi Olma Durumu.....	109
Tablo 5.30. Erkek Modeli.....	110
Tablo 5.31. Erkek belli bir ekonomik gelir düzeyine sahip olmalı.....	113
Tablo 5.32. Evli Olma ve Aile İçi İlişkiler.....	115
Tablo 5.33. Erkek, eşinin/sevgilisinin kararlarına müdahale edebilir.....	115
Tablo 5.34. Evli olma ve “Erkek eşinin namusuna sahip çıkmalıdır”.....	117
Tablo 5.35. Evli olma ve “Erkek evin direği olmalıdır”.....	118
Tablo 5.36. Evli olma ve “Erkek evlenip çocuk sahibi olmalıdır”.....	118
Tablo 5.37. “Erkek, çocuklarına söz geçirebilmelidir”.....	119
Tablo 5.38. Medeni durum ve “Boşandığım eşimin benden sonra ki yaşantısı beni ilgilendirmez”.....	121
Tablo 5.39. Medeni durum ve “Boşandığım eşimin bir başkası ile evlenmesi beni rahatsız eder”.....	122
Tablo 5.40. Medeni durum ve “Boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünürüm”.....	123

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
OHAL	Olağanüstü Hal

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlık, kadınlara biçilen roller, kadın çalışmaları alanında yıllardır tartışılarak devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının diğer önemli ayağını da erkeklik oluşturmaktadır. Aynı şekilde erkeklik, erkeklığe biçilen roller ve erkeklik çalışmaları da bu açıdan önem taşımaktadır. Oldukça karmaşık ve tartışmalı bir alan olan toplumsal cinsiyet çalışmalarına geniş bir perspektiften bakabilme ve daha çeşitli tartışmalara gidebilme açısından erkeklik ve kadınlık çalışmalarının bir arada yürütülmesi gerekmektedir.

Buradan hareketle erkeklik inşalarına, rollerine ve biçimlerine değinerek sebep sonuç ilişkisine gidebilmek araştırmanın öncelikli amacıdır. Bu şekilde erkeklığın aslında erkin temeline inilerek hiyerarşi, hegemonya üzerine kurulu bir yapının var olup olmadığı, eğer varsa genel geçer mi olduğu, değışebilen yapıların ne derece görünür olduğu, farklı biçimlerin mümkün olup olmadığına değinilerek hem kapsamlı hem de ayrıntılı bir incelemeye gitmek bu alana ışık tutmak da önem arz etmektedir.

Erkeklik çalışmalarının da kendine özgü bir alanı ve pratikleri vardır. Örneğin, artan zorunlu asker intiharları, dezavantajlı grup olan eşcinsel erkekler, transseksüel cinayetleri, işsizlik sonucu oluşan bunalımlar, cinsel anlamda sert ve tutarsız oluşumlar, sorgulanmadan sünnet edilen erkekler, erkeklik çalışmalarının önemini vurgulamaktadır.

Bu araştırma, askerlik, sünnet, iş bulma, evlilik/baba olma ve boşanma ile ilgili istatistik bilgilerinin yetersiz olması nedeniyle, alana dair verilerin toplanması ve yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Böylelikle hem istatistik anlamında hem de literatür anlamında katkıda bulunularak bahsedilen boşluğun bir kısmının doldurulması hedeflenmiştir. Alt kriterlerden biri olan iş bulmanın ekonomik yetersizlikle ilişkisine bakıldığında 2011-2016 yılları arasında geçim zorluğu nedeniyle Türkiye’de intihar eden erkek sayısı TÜİK verilerine göre 1420 olarak belirlenmiştir. İntihar istatistikleri iki yılda bir açıklandığı için en son 2016 verilerine ulaşılmıştır (TÜİK, 2016).

Anlaşılmaya çalışılan şey, bir toplumsal cinsiyet inşasıdır. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde cinsiyetin oluşumuna yönelik kavramlar ve tartışmalar çevresinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan birisi de cinsiyeti en temelden sorgulayan queer tartışmalardır.

Queer kuram, özellikle son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de tartışılmaya başlanmış ve feminizm tartışmalarını zenginleştirmiştir. Kuruluş itibari ile “eklektik felsefi yaklaşımlar toplamı” olarak nitelendirilmektedir. Bugün ise hem heteroseksizmi açıklamak hem de cinsiyetli varoluşu kavramsal olarak düşünmek açısından önem taşımaktadır (Direk, 2014: 69).

Cinsiyetin inşa edilmiş birşey olduğuna yönelik yaklaşım, queer bağlamdan yola çıkarak incelendiğinde biyolojik olarak kadın ya da erkek bedenine sahip olmak beraberinde birçok fiziksel, sözsözsel, psikolojik baskıyı getirmektedir. *Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi* makalesinden hareketle burada bir ‘dışa atma’ durumundan bahsetmektedir. Yani kurgu, kurguya uymayanı, uygun olmayanı başkası ve diğer olarak nitelendirmektedir ve kendinden olmayanı dışlamaktadır. Direk, makalesinde Freud’dan hareketle sorunun kadın ve erkeğin, dişilliği ve erilliği değil, biyolojilerinin yansıması olarak şekillenen psikolojileri olduğundan bahsetmektedir. Burada varoluşsal bir inşadan bahsedilebilmekte ve heteronormativite üzerinden şekillenen bir cinsellik “normali” olduğundan söz edilebilmektedir. Foucault da iktidar üzerinden şekillenen bir cinsellikten bahsetmektedir. Yani iktidarın “normali” “normal”dir şeklinde bir açıklama yapmaktadır (2009: 70-72). Butler daha geniş bir perspektiften bakarak biyolojik cinsiyetliliği de reddederek Foucault’tan daha farklı bir konuma yani daha temel bir sorgulamaya girer. Biyolojik olarak kadın ve erkek tanımının da bir ön kabul ile ortaya çıktığını söyler.

Türkiye’de erkeklik oluşumunu anlamak için çalışma kapsamında değinilecek ilk ele alınacak konu erkeklere uygulanan “sünnet” geleneğidir. Sünnetin erkekliğin oluşumunda en önemli adımlardan birisi olduğu düşünülmektedir. Herodot’a göre sünnet altı bin yıllık dünyanın en eski ameliyat türüyken aynı zamanda toplumsallık kazanmış bir uygulamadır. Sünnet, farklı kabilelerde, farklı biçimlerde uygulanmakla birlikte temelde bir geçiş ritüelidir. Sünnet’in tarihçesi ağırlıklı olarak din üzerinden

şekillense de zamanla toplumsal cinsiyet alanında da görünür hale gelmiştir (Gün, 2005: 30).

Bourdieu da (2014), penisin ‘bereketli’ ve ‘kudrete’ ilişkin tanımlayıcı görünümünden bahsetmektedir. Buna örnek olarak doğumlarda ve sünnetlerde yenen lokma tatlısını örnek vermektedir. Ona göre lokma tatlısının ‘kabarması’ ve ‘kalkması’ bir tür erilliğin ve kuvvetin sembolik gösterimleri şeklinde yorumlanabilmektedir (Bourdieu, 2014: 24).

Sembolik erkekliğin temsil pratiği olarak, sünnetten sonra artık olgun erkek olarak kabul edilen bireyin ikinci önemli erkeklik sınavı olan “askerlik” gelmektedir. Bugün sadece Türkiye’de değil, pek çok ülkede zorunlu askerlik uygulaması devam etmektedir. Bazı ülkeler askerlik hizmetinin yanı sıra bu hizmete alternatif olarak kamu hizmeti yapmayı da kabul ederken, Türkiye’nin de içinde bulunduğu bazı ülkeler 20 yaş üstü her erkeği başka alternatif sunmaksızın askerlik hizmetini yapmayı zorunlu kılmaktadır.

Sünnetten askerliğe kadar rol modeller ve davranışlar ile inşa edilen erkeğin kendisini ispat etmesi gereken ve bu ispat ile geleceğini şekillendirebileceği alan olarak askerlik görülmektedir. Askerliğin öncelikli olarak genç yaşta olmak üzere zorunlu güvenlik hizmeti yaptırılan temel erkeklik pratiklerinden olduğu söylenebilir. İstisnalar dışında askerlik sadece erkeklere özgü toplumsal, siyasal, hiyerarşik bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda hegemonik erkekliğin en büyük inşa alanlarından biri olarak görülmektedir. Bu alanda güvenlik gereksinimi sadece erkek/ler/lik üzerinden karşılanmaktadır. Bu pratik, kapalı, “militar” mekanizmalar içerisinde gerçekleşmektedir. Sancar’ın tanımıyla;

“‘Hegemonik erkeklik’ değerleri ile iç içe geçmiş, devasa iktidar mekanizmalarına dönüşmüş bir ‘modern eril tahakküm’ hali olduğu herkesçe bilinen ama çok tartışılmayan bir konudur. Toplumun güvenlik ve savunmasından kadınların ve her yaşta diğer insanların dışlandığı, sadece genç erkeklerin zorunlu olarak katıldıkları, bir tür savaş eğitimi eşliğinde öğrenilen bir ölme-öldürme sanatı haline dönüşmesidir söz konusu olan. Militarizmin savunma ve güvenlik gereksinimlerinin var olduğu her yerde egemen yapılara hükmeder hale gelmesi, güvenlik görevinin askerlik adı altında bir tür ‘erkeklik ispatı’ haline dönüşmesi sayesinde hegemonik erkeklik değerlerinin genç erkeklere benimsetilmesi kolaylıkla gerçekleşebilmektedir” (2009: 154).

Bu militarist hegemonik süreçte kadınsı olan her şeyin dışlandığı, aşağılandığı, farklı erkeklik biçimlerinin küçümsendiği, farklı cinsel eğilimi olanların uzaklaştırılarak tek tip hegemonik bir yapının oluştuğu düşünülmektedir. Askerlikten sonra olgunluğunu tamamlayacağı, daha ağırbaşlı, dayanıklı, sorumluluk sahibi, otoriter, güçlü, tecrübeli olduğuna inanılan erkeğin artık toplum içerisinde kendisine bir yer edinebileceği bir inşadan bahsedilebilmektedir. Toplum tarafından evlilik yapabilme, yuva kurabilme, ailenin ve eşinin sorumluluğunu alabilme, dölleme yapabilme, baba vasfına sahip olabilme, evin geçimini sağlayabilme, eşine ve çocuklarına sahip çıkabilme, namusunu ve ailesini koruyabilme gibi davranışlar beklenmektedir. Barutçu'nun da değindiği gibi;

“Askerlik, erkeklerin erkeklik inşa sürecinde geçmeleri gereken bir diğer adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerlik hizmetini yerine getirmek, bir erkeğin evlenmeden önce aradan çıkarması gereken bir hizmet olarak görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri elbette ki erkeğin evlendikten sonra karısını ve var ise çocuğunu bir başına bırakmasının uygun görülmemesidir. Ailedeki kadın ve çocuklar genellikle ekonomik olarak da erkeğe bağımlı olduklarından ötürü, evli bir erkeğin askere gitmesi, ardında bıraktığı ailesinin ekonomik olarak da zorda bırakılması anlamını taşımaktadır” (Barutçu, 2013: 62).

Foucault'un “iktidar” kavramı üzerinden bakıldığında, iktidarın bedeni kuşatmasından bahsetmektedir. iktidarın çocukların, askerlerin üzerinde uyguladığı inşadan bahsetmektedir. iktidarın etkilerini ideoloji düzeyinde sınırlandırmadan iktidarın beden üzerindeki etkilerini incelemektedir. Marxizm'in ona göre “abartılı” olan baskı kavramına katılmayarak iktidarın sadece baskı tekelinden işlemediğinden bahsetmektedir. İktidarın sadece baskı kavramı üzerinden işleminin iktidarı güçsüz kılacağından bu yüzden de çok daha kapsamlı bir yapısının olduğundan söz eder. iktidarın arzu düzeyinde ve bilgi düzeyinde işlediğini ve iktidarın bilgiyi engellemekten çok bilgi ürettiğini böylelikle beden üzerine bir tür bilgi üretilme sürecinin askeri ve eğitsel disiplinler ile sağlandığını söylemektedir (Foucault, 2003: 38-42).

Bourdieu, *Eril Tahakküm* ve *Habitus* tanımlamaları üzerinden giderek bedenlerin cinsiyetlendirilmesi ve bunun üzerinden iktidar ilişkilerini tartışmaktadır. Eril ve dişil karşıtlıklar üzerinden, yüksek/alçak, altta/üstte, önde/arkada, sağ/sol, doğru/eğri, kuru/nemli, sert/yumuşak, baharatlı/tatsız, dışarıda (kamusal)/içeride (özel) ya da bedensel hareketler üzerinden yüksek/alçak, çıkmak/inmek, girmek/çıkmak gibi

tanımlamalar ve örneklemler sunmaktadır (Bourdieu, 2014: 20). Bourdieu'nun da üzerinde durduğu gibi ve Sancar'ın da belirttiği gibi tüm mesele bedenlerin cinsiyetlendirilmesinden başlayarak bunlara uygun roller, pratikler, *habituslar*, tahakkümler üzerinden sürekli inşa edilen ve her defasında yeniden üretilen bir konuma sahip şekilde süregitmektedir. Ekonomik olan ve kültürel olanın birlikte analizi şeklinde yorumlanmaktadır. Tahakküm ilişkileri üzerinden kültürel bir yansımaya sahip davranış kalıpları bulunmaktadır. Burada kimlik sorunsalı büyük önem taşımaktadır. Çünkü bütün bu süreçler iç içe, birbirleri ile etkileşim halinde ilerlemektedirler. Böylelikle hem çok farklı alanlara tesir etmekte hem de çok yönlü bir biçimde tahakküm ilişkileri sürekli üretilmektedir. Erkek kimliği? Dendiği zaman akla ne geldiği önem arz etmektedir. Bedene bir cinsiyet atfindan sonra erkek kimliğine özgü kalıplar hemen sunulmaya başlamaktadır. Erkeklik, erkek kimliği üzerinden tanımlanarak güç, tahakküm ve iktidar ilişkileri hemen var edilmeye başlanmaktadır. Sancar şu şekilde ifade etmektedir;

“Toplumsal pratik, dışarıdan bir belirleyici olmaksızın beden toplumsal olarak öğrendiği bilgi türüdür. Toplumsal cinsiyet bu anlamda bedenin bilinçli olarak yaptığı bir eylem değildir. Toplumsal cinsiyet *pre-reflexive*, basitçe mekanik davranışların öğrenilmesinden oluşmaz; bedenin inanarak yaşadığı bir pratik, bir *mimesis 'tir*, taklittir” (Sancar, 2009: 194).

Araştırma boyunca bireylerin doğdukları andan itibaren biyolojik cinsiyetlerine göre yani bedenlerine göre cinsiyetlendirilmeleri üzerinde durulmuştur. Bireylere yüklenen roller, davranışlar, pratikler, bedenden yola çıkarak toplumsal bir inşadan, bu insanın devam ettiricisi ve toplumsal alan içerisinde sürekli yeniden üretilmesine değinilmiştir. Kadın ya da erkek kimliği gibi toplumsal alanda çeşitli kimlikler oluşması, bireylerin bu kimliklere uyması ile kimliklerin getirdiği rol ve davranış pratiklerine uyulmadığı takdirde ‘farklı’ olarak nitelendirilmesi tartışılmıştır. Bu tartışmalar Foucault'un “iktidar”, Connell'in “hegemonik erkeklik” ve Bourdieu'nun “eril tahakküm” kavramları üzerinden ve sünnet, askerlik, iş bulma, evlilik/baba olma, boşanma pratikleri üzerinden sürdürülmüştür. Hipotezler doğrultusunda alan araştırması ile Türkiye’de erkekliğin görünümüne değinilerek, sahaya dair bilgiler ile tartışmalar yürütülmüştür.

Araştırmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Cinsellik, toplumsal cinsiyet, ataerkillik gibi kavramlar açıklanarak tartışılmıştır. Bunların yanında çalışmanın sorgulama biçimini oluşturan feminist kuram, queer kuram, Marxizim ve yapısal işlevselcilik tanımlanarak tartışılmıştır.

Çalışmanın Türkiye üzerinden şekillenmesi ve din olgusunun hem toplumsal bir kurum olarak hem de pratikte toplumsal etkileri olmasından dolayı, ikinci bölümde toplumsal cinsiyet ve din ilişkisine değinilmiştir. Dinlerin oluşumu ve toplumsal cinsiyetin inşası üzerindeki yerinin anlaşılabilmesi için ilkel dinlerden başlayarak kısa bir dinler tarihi incelemesinden sonra, üç büyük dinden (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) hareketle bu dinlerin kadına ve erkeğe nasıl baktıkları, nasıl bir toplumsal zemine yerleştirildikleri incelenerek tartışılmıştır. Araştırma Türkiye üzerinden şekillendiği için İslamiyet dini ve bu alandaki tanımlamalara ve tartışmalara daha fazla yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm olan “Erkeklik ve Oluşumu” bölümünde ise erkeklığe dair yaklaşımlar ve erkekliğin oluşumundaki pratikler tartışılmıştır. Erkekliğe dair yaklaşımlarda hegemonik erkeklik, eril tahakküm, iktidar ve erkeklik tanımlamaları üzerinde durulmuştur. Erkekliğin oluşumundaki pratikler olarak da sünnet, askerlik, iş bulma, evlenme/baba olma ve boşanma pratiklerinin tanımlamaları, oluşumları ve tartışmaları üzerinden şekillenen bir yol izlenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın yöntemsel modeline, ne şekilde kurgulandığına, alanın nasıl belirlendiği ve nasıl veri toplandığına dair açıklamalar yapılmıştır.

Beşinci ve son bölüm olarak bulgular bölümüne yer verilmiştir. Burada literatür boyunca tartışılan kavramlar, kuramlar, teoriler ve yöntem birleştirilerek alandan elde edilen veriler birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle literatür ve alan bilgilerini harmanlayarak bütünsel bir yorumlamaya gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Cinsellik, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet

1.1.1. Cinsellik

Cinsellik, tarih boyunca varolmuş ve kendini toplumsal yapı içerisinde çeşitli biçimlerde göstermiş bir olgudur. Tarih öncesi topluluklarda, ilkel toplumlarda ve modern toplumlarda toplumun yapısına, norm ve kurallarına ya da kuralsızlıklarına, kısaca toplumsal yapıya göre sürekli bir değişim halinde varlığını sürmüştür. İnsan cinselliği hakkında Brigitte Lhomond şunları söylemektedir;

“İnsan cinselliği, fiziksel ve zihinsel haz almak üzere, bedenin ve özellikle-ama bunlarla sınırlı kalmaksızın-genital organların kullanılmasıyla ilgilidir. Bu hazzın doruk noktası kimilerince orgazm olarak adlandırılır. Cinsel tutumlar, davranışlar, ilişkiler, pratikler ve edimlerden söz edilir. Cinsellik, daha geniş olarak bu kullanımların toplumsal kuruluşu, yani bu pratiklerin biçimlendirilmesi ve düzenlenmesi olarak tanımlanabilir; söz konusu kuruluş, toplumlara ve dönemlere göre değişiklik gösteren bir kurallar ve normlar bütününe belirler” (2007: 64).

Cinsellik sosyal bir durum olarak incelenmeden önce genellikle biyologların, tıp araştırmacılarının, cinsel bilimcilerin üzerine eğildiği bir konuydu. Ancak biyolojik üremenin zamanla başka ilişkileri de etkilemesiyle birlikte çok daha geniş kapsamlı tartışılması gereken bir konu haline gelmiştir. Örneğin David Barash gibi evrimsel sosyobiologlar erkeğin çokeşliliğe kadınlara göre daha yatkın olduğu yönünde bir sav geliştirmiş ve bu savını da erkeğin ömrü boyunca milyonlarca sperm üretmesine karşın kadının ömrü boyunca birkaç yüz yumurta üretebilmesi ve dölü dokuz ay boyunca karnında taşımasına dayandırmaktadır. Steve Rose gibi yorumcu yaklaşımı benimseyen teorisyenler hayvanların aksine insan davranışlarının genetik iç güdülerden ziyade içerisinde bulunduğu çevre ve toplum tarafından şekillendirildiğinden bahsetmektedirler (Rose ve diğerleri, 1984; aktaran Giddens, 2008: 483).

İnsanlar için cinsellik biyolojik bir etkinlikten daha fazlasını ifade etmektedir. Cinsel kimlikler (homoseksüellik, heteroseksüellik, biseksüellik vb.), cinsel uygulamalar (üç kişi ile yaşanan ilişkiler, mastürbasyon, sado-mazoşist ilişkiler vb.) toplumdan topluma uygulanış biçimleri ve onaylanma veya kınama durumlarına göre

değişkenlik göstermektedir. Bunun da o toplumun kültürüne, gelenek ve göreneğine, normlarına göre değişkenlik gösterdiği söylenebilmektedir. Toplumun üyeleri kendi toplumsal yapısının getirdiği normları toplumsallaşma sürecinde öğrenmektedirler (Giddens, 2008: 484-485). Örneğin; Kuzey Kutup bölgesine yakın yerlerde yaşayan Eskimo kabilelerinde erkek, hısımlık ilişkilerinden dolayı karısını konuğuna ödünç vermekteydi. Yani koca, eğer av arkadaşı ile arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek isterse kadının da istemesi kaydıyla karısının cinsel açıdan hizmet etmesini teklif etmektedir. Eskimo kadınları için ise bu bir ahlaksızlık değil sonsuza dek sürecek bir hısımlığın ödülü olarak görülmektedir (Fisher, 1995: 68).

Tarım toplumlarında da erkeğin aile 'tohumunun', soyun taşıyıcısı olduğuna inanıldığı ve üreme veya soyu sürdürme görevi erkeğe atfedildiği için Çin'de erkeğin yalnız bir tane yasal eşi bulunmakta ancak bunun dışında erkek çocuk doğuracağına inanılan cariyeler alınır. Bu cariyelerin erkek çocuğu doğuracağına inanıldığı için cariyeler çoğunlukla ailenin barındığı eve alınarak, özel daire ve lüks eşyalar verilerek saygı gösterilmektedir. Evlilik dışı olan bu erkek çocuklar erkek soyunun kanını taşıdıkları için evlilik dışı çocuklar Çin'de yasal sayılmaktadır (Fisher, 1995: 70).

Engels de tek eşliliğin bireysel cinsel aşk üzerine değil büyükler tarafından kararlaştırılan yani doğal sonuçlar üzerine değil de iktisadi araçlar üzerine kurulmuş bir aile sistemi olduğunu söylemektedir (Engels, 2003: 63).

Conrad Philip Kottak da antropologların incelemeleri sonucunda tekeşliliğin iktisadi nedenlerden kaynaklandığı sonucuna ulaştıklarından bahsetmektedir ve besin toplayıcı toplumların işleri cinsiyete göre ayırdığını (kadınların toplayıcı erkeklerin ise avcı) söylemektedir (2008: 165). Yani yukarıda bahsedilen durumlardan hareketle cinsellik, tek başına salt bir olgu olmaktan çıkarak bu cinselliğin yaşanması, uygulanması gibi durumlar soy, akrabalık, tekeşlilik, aile, mülk gibi kavramları ve durumları da beraberinde getirmektedir. Cinselliğin yaşanması ve görünümünün de cinsiyetler üzerinden şekillendiği daha doğrusu cinsiyetlere yüklenen roller üzerinden şekillendiği de söylenebilmektedir. Buradan hareketle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine daha ayrıntılı bakmak önem arz etmektedir.

1.1.2. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

Cinsiyet evrensel bir kavram olarak görünmektedir. Cinsiyet terimini sosyolojiye sokan Ann Oakley'e göre "cinsiyet" biyolojik olarak erkek kadın ayrımını anlatmaktadır (Marshall, 1999: 98). Connell da dişi ve erkeği şu şekilde tanımlamıştır; "'dişi' ve 'erkek', özel bir tür üreme sisteminde ortaya çıkan biyolojik kategorilerdir" (1998: 100). Ancak cinsiyet bu tanımlamaların ötesine geçmekte ve beraberinde bir sürü kavramı ve tartışmayı getirmektedir. Örneğin cinsiyet denildiği zaman hemen arkasından cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farka değinilmektedir. Yani biyolojik olanın ötesine geçildiğinde toplumsal cinsiyet ile karşılaşılmaktadır. Bundan dolayı cinsiyet üzerine düşünürken toplumsal cinsiyet ile karşılaştırmalı bir yol izlenmiştir.

Sosyolojide cinsiyet terimi, genellikle bedeni erkek ya da dişi olarak tanımlayan anatomik ve fizyolojik farklılıklar üzerinden inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet terimi ise adından da anlaşılacağı üzere toplumsal olarak kurulmuş erillik ve dişilik kavramları ile ilgilidir. Yani bir insan öncelikle biyolojik olarak kadın veya erkek olarak dünyaya gelmektedir. Bunun için en başı olduğu söylenebilir. Kadın veya erkek olarak dünyaya gelen birey içine doğduğu toplumun erkeklik/dişilik rollerini öğrenmeye başlamaktadır. Konunun karmaşıklaştığı kısım da tam olarak burasıdır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların çoğu biyolojik olmaktan ziyade toplumsal olarak oluşturulmaktadır. Marshall şunları söylemektedir;

"Toplumsal cinsiyet, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil ayrıca sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak kadar genişlemiştir" (Marshall, 1999: 98).

Giddens, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete getirilen yorumları, kadınlar ve erkekler arasındaki davranış farklılıklarını ilk olarak biyolojik temellere dayandıran, ikinci olarak cinsiyetin toplumsallaşması ve son olarak ise cinsel rollerin öğrenilmesinin, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin hiçbir biyolojik temeli olmadığına yönelik üç başlık altında incelemektedir. Bunlardan ilki olan, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları biyolojik temele dayandıran kuramda, bu farklılığın nedeni insan biyolojisi, hormonlar ve kromozomlar, beyin ebatları, kalıtsal özellikler gibi

nedenlere dayanmaktadır. Bu görüşün genel bir kadın (toplayıcı, nazik, güçsüz vb.) ve genel bir erkek (avlanan, savaşan, saldırgan vb.) tanımını kabul ettiği görülmektedir. Pek çok araştırmacı, özellikle yorumcu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar bu açıklamaları yetersiz bulmaktadırlar. Örneğin erkeklerin saldırganlık düzeylerinin toplumlardan topluma değişiklik gösterdiği ve bazı toplumlarda kadınlardan daha nazik olduklarından bahsetmişlerdir. Eleştirmenler, bu yaklaşımı, insan davranışlarını, yer ve zaman gibi önemli faktörleri göz ardı ettiği için eleştirmektedirler. Daha çok hayvan davranışlarına ve doğuştan gelen bir tür eğilime dayandırılan bu yaklaşım insan davranışlarının şekillenmesinde toplumsal etkileşimi göz ardı etmektedir (Giddens, 2008: 505-506).

Tiger ve Fox'a göre, ilk dönem ikinci dalga feminizmi de cinsiyet farklılıklarının toplumsal olarak üretildiğini sık sık vurgulamaktadır. Ancak 1970'ler boyunca birçok Batılı feminist de "kadınlara mahsus" olanı yüceltmek adına yeniden farklılık vurgusu üzerinde durmuşlardır. Erkeklerin dişi soydan çıktığına, erkeklerin "biyolojik olarak saldırgan" veya "tecavüzcü" olduğuna yönelik biyolojik temelli farklılıklar çoğaltılmıştır (Tiger ve Fox'dan aktaran; Connell, 1998: 103). Tiger ve Fox bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

"Doğal ayıklanma, kültürel biçimde davranmak, roller icat etmek, mitler yaratmak, diller konuşmak ve gruplar kurmak zorunda olan bir hayvan üretmiştir... Tarım ve endüstri uygarlıkları insan hayvanın temel donanımına hiçbir şey eklememiştir. Avlanmak için donatılmışız... Ve temelde bir primat(maymunu) modele bağlı olarak donatılmışız" (Tiger ve Fox'dan aktaran; Connell, 1998: 103).

Connell bu görüşler ile ilgili olarak, kadın ve erkekler arasında mizaç ve yetenek açısından bazı farklılıklar bulunabileceğini ancak bunların büyük toplumsal kurumların temeli olamayacağından bahsetmektedir. Buradan da hareketle kadın veya erkek fark etmeksizin sadece biyolojik bir temele dayandırılan savların eksik ve yetersiz kaldığı söylenebilmektedir (Connell, 1998: 107).

Toplumsal cinsiyetin toplumsallaşması kısmına gelindiğinde ise, toplumsal cinsiyet farklılıklarının kökeninin anlaşılması açısından bir diğer yol da cinsiyetin toplumsallaşmasının anlaşılmasıdır. Bu alan, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin belirlendiği, ayrıldığı ve oluştuğu alan olarak da tanımlanabilmektedir.

Yani toplumsal cinsiyet farklarının biyolojik farklılıklar değil de kültürel ve toplumsal açıdan farklı rollere göre toplumsallaşmaları olduğu söylenebilmektedir. İşlevselci yaklaşımlar da oğlan ve kız olarak doğan çocukların zamanla cinsiyet rollerini ardından bu rollere eşlik eden erkek ve dişi kimliklerini yani erilliği ve dişilliği toplumsallaşma sürecinde (sosyalizasyon) öğrenerek cinsiyet farklarının, toplumsal cinsiyetin oluştuğu üzerinde durmaktadırlar. Örneğin, “oğlanlar oyuncak bebekle oynamaz”, “kızlar oyuncak arabalarla oynamaz”, “oğlanlar pembe giymez”, “kızlar kibar olmalıdır” şeklinde örnekler çoğaltılabilmektedir. Bu sürecin öncelikle ailede ardından okullarda ve arkadaş gurupları içerisinde devam ettiği söylenebilmektedir (Giddens, 2008: 506-507).

Cinsel rollerin öğrenilmesinin, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin hiçbir biyolojik temeli olmadığına yönelik kısma gelindiğinde ise bunların tamamının toplumsal olarak kurulduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yani cinsiyetin biyolojik olarak belirlendiğini, toplumsal cinsiyetin de toplumsal olarak belirlendiğini savunan düşüncelerin tamamının ötesine geçilmektedir. Yani başka bir deyişle sadece belli bir “öz”den yoksun olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal cinsiyet değil, biyolojik cinsiyetin de onu şekillendiren toplumsal güçlerin etkisi altında olduğu söylenebilmektedir (Giddens, 2008: 508-509). Butler, Biyolojik olarak kadın ve erkek tanımının da bir ön kabul ile ortaya çıktığını söyler. Direk’in şu sözleri buna işaret etmektedir;

“Biyolojide bir var olanı varolan olarak tecrübe edebilmemiz için onun varlığını önceden bir biçimde anlamış olmamız gerekir. Bu anlamaya, dişi ve eril biçiminde bölünmüş cinsiyet kategorisi de zaten çoktan belirli bir katkıda bulunmuş olduğundan biz bir var olanı dişi ve erkek olarak tecrübe ederiz ve dişilliği ve erilliği biyolojik olarak verili kabul ederiz. Verili olan, zaten çoktan bizim ona verdiğimiz, dilimizin, kültürümüzün anlamlarıyla canlanmış olarak bize verilir. Bunun tersi naif realizmdir, bizi mana araştırmasına veya muhasebeye hiçbir zaman götürmeyecek bir kabuller dünyasıdır” (Direk, 2014: 73).

Bu tartışmalar ve tanımlamalar sonucunda gelinen nokta çok yeni bir alan olan queer kuramdır. Queer kuramın bir kimliksizleşme önerisi olarak ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Queer kuram, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel pratiklerle ilgili etikete ve kategorileştirmeye karşı durmaktadır. “Normal” olan ve bu normallliği oluşturan normları sorgularken bütün bunların merkezini

“darma duman etmek” olduğu söylenebilir. Queer kuram, Cinsiyet ile ilgili ikili düşünce yapılarının (cinsiyet/toplumsal cinsiyet; eşcinsellik/heteroseksüellik; kadınlık/erkeklik) “doğal” olmadığını, bu yapıların tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak kurulduğu savından yola çıkarak iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülemediğini savunmaktadır. Buradan hareketle Queer kuram ana sorularını cinsel kimliğin inşası, bu kimliklerin nasıl düzenlendiği ve bu kimliklerle nasıl özdeşme yapıldığı veya kısıtlandığı soruları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Yardımcı ve Güçlü, 2013: 18). Dolayısıyla queer kuramın kelime anlamı, tarihselliği, nasıl ortaya çıktığı gibi daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamak açısından ataerkillik ve ataerkil kodlar da büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda ataerkilliğin temelini ne olduğu, hangi pratiklerle sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği de toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir başka önemli ayağını oluşturmaktadır.

1.1.3. Ataerkillik

Gordon Marshall'ın *Sosyoloji Sözlüğü*'nde tanımladığı üzere ataerkillik, “babanın hakimiyeti” anlamını taşımaktadır. Başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal bir sistemi tanımlamak için kullanılırken zamanla erkek tahakkümünü yansıtan bir kavram haline geldiği söylenebilmektedir (2005: 47). Feminist bakış açısı da bu hakimiyetin sadece aile içerisinde değil aynı zamanda kültürel, siyasi, ekonomik, eğitim ve din gibi toplumsal kurumlarda da devam ettiğinden bahsetmektedirler. Erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü, rasyonel düşünebilen varlıklar olarak nitelendirilirken, kadınların ise güçsüz, duygusal, korunmaya muhtaç varlıklar olarak nitelendirilmesi sonucunda erkek tahakkümünün başka ve daha geniş bir deyişle eril tahakkümün bir inşa süreci olduğu üzerinde durmaktadırlar (Yıldırım, 2016: 11-12). “*Ataerkilliğin toplumun derinliklerine nüfuz etmesi, onu görünmez kılmakta ve bu sebeple bize “doğal olan” bir varoluş biçiminde görülmektedir*” (Bhasin'den aktaran; Kundakçı, 2007: 29-30).

Ataerkilliğin iki boyutta işlediğinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki ataerkil ağıdır. Ataerkil ağ dendiği zaman, ataerkil algılayışların tamamı, pazarlıkları, sözleşmeleri, iktidar ilişkileri, olguları içine alan soyut bir yapıdan bahsedilebilir. Ataerkil sistem dendiğinde ise, bütün bunların içerisinde yer alan soyut iktidar biçimleri

düşünülebilir. Zaman içerisinde bu sistem içerisinde yer alan yapılar dönüşebilmekte ancak temel yine aynı kalmaktadır. Erkek biçimleri de bu yapı içerisinde yer alan, yer ve şekil değiştiren veya dönüşen durumlar olarak tanımlanabilmektedir. Bu değişim ve dönüşümler sırasında temelde kalan bir yapı vardır o da ataerkil sistemdir (Demren'den aktaran; Kundakçı, 2007: 30).

Geçmişten bugüne bakıldığında, sistem ve ataerkillik arasındaki bağlantı daha net anlaşılabilir. Tarihteki dönüm noktalarının ve toplumsal değişimlerin doğa ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Örneğin anaerkil dönemin yani kadın hakimiyetindeki toplumsal düzenin yerleşik hayatın yaygınlaşması, yaşam stratejilerinin değişmesi, tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması, hayvan yetiştirme işlerinin artması, tarım ve hayvancılıkta kullanılan araçların erkekler tarafından üretilmesi gibi değişimlerin erkeği daha güçlü bir hale getirdiği söylenebilir. Yani değişen ekonomik yapı ile gelen bir erkek egemen yapıdan bahsedilebilir. Anaerkil dönemde erkeğin fiziksel olarak güçlü olması bir anlam ifade etmezken, ekonomik üstünlük sağlamanın düzenleri alt üst ettiği söylenebilir. Ekonomik değişimle birlikte aile içi ilişkilerde de belirgin değişimler meydana gelmiştir. Aslında durumun karşılıklı olduğu söylenebilir. Çok eşli aile yapısında çocuğun annesi bilinmemekte ancak babası bilinmediği için mülkün varisi de bilinmemekteydi. Yerleşik hayat ile birlikte özel mülkü ileriye bırakma isteğinin tek eşli aile yapısını getirdiği söylenebilir. Bu yapı ile birlikte de ana hukuku/ analık soyu yerine baba hukuku/babalık soyu geçerek mülk erkek üzerinden aktarılan bir durum haline gelmiştir. Önceden kutsallık atfedilen doğurma işlevinin sıradanlaşarak bir araç haline aldığı da söylenebilir. Değişen ekonomi ilişkileri ile birlikte ataerkil sistemin adımları da atılmış oldu (Engels'den aktaran; Yıldırım, 2016: 13).

“Bir başka tanımda ataerkillik terimi, Chris Weedon'un belirttiği gibi 'kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkisi'dir ve bu güç ilişkileri, cinsel iş bölümü ve üretimin toplumsal örgütlenmesinden, yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş normlarına değin birçok biçimde görülür. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal anlamlara yaslanır. Ataerkil söylemde kadının sosyal rolü ve doğası yine eril olan normlara göre tanımlanır” (Pira ve Elgün'den aktaran; Aktaş, 2010: 63).

Geleneksel ataerkillik kendini feodal yapıdaki tarım toplumlarında gösterirken endüstrileşme yani fabrikaya bağlı ekonomilere ve bilgiye bağlı hizmet

ekonomilerine geçişle çözümler yaşamıştır. Kadın ve erkeğin fabrikalara girerek çalışması ile birlikte cinsiyet ilişkilerinde de değişimler yaşandığı söylenebilir. Aile içindeki “evi geçindiren erkek” rolünde kısmen değişimler meydana gelmektedir. Ya da çocuk bakımında ve ev işlerinde erkeğin görevinin artması gibi gözlemler yapılabilir. Ancak bu ilk bakış aldatıcı olabilmektedir. Erkeğin kimliğinde görülen değişimle cinsiyet eşitsizliğine dayanan ataerkil sistemin ortadan kalktığı söylenememektedir. Erkek ve kadın kimliği dönemin toplumsal yapısına göre dönüşüm göstermekte ancak kökten bir değişimden bahsedilememektedir. Barbara Ehrenreich, patriarkanın sona ermesiyle kadınların kurtulacağı fikrine karşı çıkarak feodalizmin yerine kapitalizmi bırakarak yeni sömürü biçimlerinin ortaya çıktığından bahsetmektedir. Yani erkek egemenliğinin artık kişisel düzeyden uzaklaşıp kamusal ve bürokratik bir hal alarak kamusal bir kılıfa dönüştüğü üzerinde durmaktadır (Ehrenreich’den aktaran; Kundakcı, 2007: 51).

Stearns da kadınların iş yaşamında kazançlar elde etmesine rağmen eşitsizliklerle karşılaştıkları üzerinde durmuştur. Kadınların aldığı ücretlerin erkeklerin gerisinde kalması, kadınların sekreterlik, hemşirelik, öğretmenlik gibi alanlarda istihdam edilmesi, iş yaşamında cinsel taciz gibi durumların yaşanması örnek gösterilebilir. Stearns aile içindeki çocuk bakımının da büyük çoğunluğunun hala kadın üzerinde olduğundan bahsetmektedir (Stearns’den aktaran; Kundakcı, 2007: 52).

Ataerkillik ve daha geniş erillik yani varolan sistemin erilliği kadınları ikinci plana atarken aynı zamanda erkekleri de sömürüye maruz bıraktığı söylenebilmektedir. Yani eril sistem, buradaki erillikten kastımız cinsiyet değil daha çok soyut bir ataerkillik olarak düşünülebilir, erkeklere belli ayrıcalıklar tanırken aynı zamanda bu hegemonyaya onları da maruz bırakabilmektedir. Erkekler de ataerkillikten olumsuz yönde etkilebilmekte ve “Erkeklik, en çok erkeği ezer” şeklinde açıklamalar da bulunabilmektedir (Atay’dan aktaran; Öztürk, 2011: 19). Bu yüzden öncelikle erkekleri hegemonik bir erkek haline getiren eril sistemin nosyonlarını anlamak gerekmektedir. Bu inşanın nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğini anlamak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

Erkekliğin inşasına dair tartışmalara ve tanımlamalara ileride “Erkeklik” bölümünde daha ayrıntılı girilecektir. Ancak Erkeklik Çalışmaları dendiği zaman feminist

yaklaşımına genel bir giriş yapmak da gerekmektedir. Çünkü erkekliğin sosyal bir sorun ve toplumsal bir inşa olarak sosyal bilimler içerisinde incelenmesi feminist düşünürlerin bilimsel alana kattıkları düşünce yapıları ile mümkündür.

1.2.Kuramsal Yaklaşımlar

1.2.1. Feminist kuram

Kadın mücadelesinin kollektif hareketi olan feminizmin 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Kadınların sistematik ve özgül bir ezilmeye tabi oldukları kabulünden yola çıkmaktadırlar. Aynı zamanda kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin biyolojik ve doğal bir inşa olduğu fikrine karşı çıkararak siyasal bir imkan olarak dönüştürülmesinin mümkün olduğu üzerinde durmuşlardır. Buradan hareketle feminizmin bir siyasal talep ve evrensel bir insan hakları anlayışı ile ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Kısaca feminist hareketler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin açıklanmasında ve çözüm üretilmesi noktasında bir çok kurama ön ayak olduğu söylenebilmektedir (Fougeyrollas-Schwebel, 2009: 172).

Feminizm, kadın sorunu içerisinde ekonomik, politik ve sosyolojik olmak üzere birçok öge ile de iç içe olduğu için aynı zamanda da karmaşık bir olgudur. Genel olarak cinsler arasında birçok alanda eşitliği savunan özgürlükçü bir görüş olarak da tanımlanabilmektedir. Yanlış bilinen algılardan birisi de feminizmin erkek düşmanı olduğudur. Feminizm, erkek düşmanı değil, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan cinsiyetçiliğe karşı bir hareket olarak tanımlanabilir (Hooks'danaktaran; Öztürk, 2011: 20).

Tarihsel açıdan incelendiğinde ise iki tarihsel dalgadan bahsedilebilmektedir. İlki 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaktadır. “Yeni feminizm” olarak adlandırılan ikinci dalga feminizm ise 1970’lerin başında ortaya çıkmıştır. Feminizmin ilk dalgasının genellikle oy hakkı talepleri ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Buna karşılık 1970’lerdeki ikinci dalga feminizm eşitlik talebinin yanında patriyarkal sistemdeki bu eşitliği temellendirmenin olanaksızlığına dayanmaktadır. 21. yüzyılınfeminizmi ise 19. yüzyılın beklentilerini bugüne taşıırken buna kadın cinselliğinin özerkleşmesini de eklemektedir. Kadınların annelik ile sınırlandırılmayacağı anlayışı savunulur (Fougeyrollas-Schwebel, 2009: 173-174).

Butler, demokratik kakafoni olarak feminizm ve yaşam sorunu merkezli bir feminizm olmak üzere bu iki düzlemin birleştirilmesi gerektiğinden bahseder. Ve şu şekilde ifade eder;

“Demokratik bir girişim olarak feminizm, temel şeylerde uzlaşmamız gerektiği varayımından kurtulmalı ve en temel değerlerimizin itiraza açık olduğu ve bunların daima çatışmalı siyasi alanlar olarak kalacağı gerçeğini kabullenmelidir...Ama bunu söylemek feminizmin kendi üzerine düşünmekten kendini kaybettiğini ve bu nedenle dünyada bir dönüşüm yaratamayacağını söylemek demek değildir. Tam tersine tam da bağlı olduğumuz politik pratikler içindeyken bu içsel uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Ve de bu tür hoşnutsuzlukları birlik içinde gidermek çabasına karşı çıkmak, hareketi canlı tutan şeydir” (Butler’dan aktaran; Özkazanç, 2015: 28).

Zaman içerisinde farklı feminist gelenekler ortaya çıkarak varolan düzene farklı bağlamlarda alternatifler sunsalar da temelde kadının erkeğin karşısında bağımlı konuma yerleştirilmesini sorgulamışlardır. Genelde toplumsal cinsiyet, özelde kadınveerkek çalışmalarında feminizmin sunduğu kuramsal ve yöntemsel olanakların yeri ve önemi büyüktür. Varolan cinsiyet eşitsizliklerini anlamak ve nereden kaynaklandığı üzerine düşünce üretebilmek açısından toplumsal cinsiyetin tarihsel süreç içerisinde nasıl aşamalardan geçtiğini kavramak önemlidir. Çünkü toplumsal cinsiyet içerisinde kadınlık ve erkeklik birbirleri ile sıkı ilişki içerisinde ve birbirini etkilemektedir. Buradan nedenlerlekonunun daha sağlam kuramsal temellere oturtulması açısından ilgili feminist yaklaşımlara değinilmiştir. Bu yaklaşımların başında liberal feminizm gelmektedir.

Liberal feminizme ilk ve en önemli katkıyı *Kadınların İtaati* başlıklı denemesiyle John Stuart Mill’in yaptığı söylenebilmektedir. Mill burada cinsler arasında seçme hakkını da içine alan yasal ve siyasi eşitlik üzerinden hareket etmiştir. Liberal feministlerin işyerinde, eğitim kurumları gibi alanlarda kadınları hedef alan cinsiyetçilik ve ayrımcılığa karşı savaş açtıkları söylenebilmektedir. Yani odak noktalarının kadınlar için fırsat eşitliği yaratmanın yasal ve demokratik noktalarını aramak olduğu yönünde bir açıklama getirilebilir. Bu anlamda aydınlanmacı düşüncenin özgürlük, hak ve eşitlik kavramlarından büyük ölçüde etkilenmiştir (Giddens, 2008: 517).

Aydınlanmacı dünya görüşü ile birlikte insanlar için doğal haklar meselesi de ortaya gelmiştir. 1776 yılında çıkan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789'da çıkan İnsan Hakları Bildirisi ile birlikte kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olma meselesi ortaya çıkmıştır. Aydınlanmacı liberal düşüncenin etkisiyle aklın kadında da erkekte de eşit derecede bulunduğu vurgusu ile birlikte kadınlara da eşit fırsatlar tanınması ile bir kadının erkeğe bağımlı olmadan hayatın her alanında kendisini rasyonel bir şekilde tanımlayabileceği üzerinde durulmuştur. Liberal feminizmin temelini buradan geldiği söylenebilmektedir. 18. yüzyıl liberal feminizmin savunduğu şey, kadınların da erkekler gibi doğal haklara sahip olduğudur. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu eşitlik kanun önünde eşitlik, mülkiyet hakkı ve oy kullanma gibi hukuksal bir alana çekilmiştir ve bunun için mücadele edildiği söylenebilir. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise kadının özgüllüğü ve eşitlik üzerinden kadınlara özgü doğum ve çocuk emzirme izni gibi haklar gündeme gelmiştir (Aybakan, 2013: 19).

Donovan, aydınlanmacı liberal feministleri beş maddede açıklamaktadır. İlki, akla inanç noktasıdır. İkincisi, kadın ve erkeğin hem ruhları açısından hem de hem de yetenekleri açısından ayn olduğu inancıdır. Üçüncüsü, toplumsal değişim ve dönüşüm noktasında en etkili şeyin eğitim ve eleştirel düşünebilmek olduğudur. Dördüncüsü, bireyin gerçeği arayan, akılcı ve bağımsız bir aktör olması durumudur. Beşincisi ve sonuncusu aydınlanmacıların doğal haklara bağlılığıdır (2014: 33-34).

Liberal feministler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kökleri ile mücadele etme anlamında eksik kalmasıyla eleştirilmişlerdir. Yani kadınların mustarip oldukları durumları cinsiyetçilik, ayrımcılık, ücret eşitsizliği gibi kavramları birbirinden kopuk bir şekilde ele almakla ve toplumsal cinsiyetin ancak bir yönünü üzerinde yoğunlaşmaları noktasında eleştirilmişlerdir (Giddens, 2008: 517-518). Kültürel feminist yaklaşım bu eleştiriler bağlamında liberal feminizmin akılcı önerilerini daha geniş bir bağlamda ele alarak yeni açıklamalar getirmiştir.

Liberal feminizmin eşitlik fikrinden farklı olarak kültürel feminizm farklılık fikri üzerine yoğunlaşmıştır. Kültürel feminizm ortak yaşam pratikleri ve değerler açısından kadınların farklı bir kültürel ve toplumsal sınıf oluşturduğu üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda “kadın merkezli” feminizm olarak da anılmaktadır.

Adından da anlaşılacağı üzere kültürel feminizm siyasal bir dönüşümden ziyade kültürel bir dönüşümü baz almaktadır (Aybakan, 2013: 19).

Donovan, kültürel feminist teorinin altında anaerkil bakış yattığından söz etmektedir. Bu durum antropolojik çalışmalardaki “analık hukuku”na da işaret etmektedir. Kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamaktansa kadınlık nitelikleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu feministlerin liberal feministlerin dokunmadığı aile, yuva ve din gibi konular üzerinde de daha çok yoğunlaştıkları söylenebilir (2014: 80).Kültürel feministlerin kadın kavramına değilde eril söylem tarafından kadınlığa yüklenen anlamlara karşı çıktıkları olarak yorumlanabilir. Yani kadına yönelik mevcut algıyı yıkararak yerine başka bir kadınlık tanımı koydukları söylenebilir. Bu anlamda da post-yapısalcı feminizm ile farklılaşmaktadırlar.

Post-yapısalcı feministler kadına karşı bir tanım getirmenin yani bir öz atfetmenin olumsuz sonuçlar doğurabileceğinden söz etmektedirler. Cherrie Moraga, iktidarın artık düzenli hiyerarşik kategoriler oluşturmadığından ve işin içerisine cinsiyet de girdiğinde işin daha da karmaşıklaştığından bahsetmektedir. Bu anlamda karışık ilişkiler içerisinde kadınsı ve erkeksi gibi deneyimlere ve özelliklere evrensel kavramlar atfetmenin ayrıntıları gözden kaçıracağını düşünerek hatalı bulmaktadır. Ancak Linda Alcoff post-yapısalcı feministlere de “özne fikrinin altını oyararak” feminist mücadeleyi imkansız hale getirmeleri noktasında eleştiri getirmektedir. Cinsiyetin tamamen sosyal bir inşa olduğu fikrinin feminist politikaların temsil sorunu yaşayacağı üzerinde durur. Ona göre “insan”, “kadın” gibi kavramların doğru anlamlarının çözümlenilebilmesi “ampirik bilginin” “etik tartışmaların” “politik önermelerin” uyumlu bir birlikteliği ile mümkündür (Alcoff, 1997: 335’den aktaran; Aybakan, 2013: 41-45).

Radikal feministlere göre ise en temel çatışma sınıf çatışması değil cinsiyet çatışmasıdır. Bundan dolayı da eşitsizlikleri üretme noktasında kapitalizme vurgu yapan sosyalist feministlere karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre eşitsizlikleri yaratan kapitalizm değil erkeklerdir şeklinde yorumlanabilmektedir. Şu sözleri de bunu açık bir şekilde göstermektedir;

“Bizler, erkek şovanizminin temel olarak psikolojik ego tatminini amaçladığına, bunun, kendini ekonomik ilişkilerde ancak ikinci

derecede gösterdiğine inanıyoruz. Bu nedenle, ne kapitalizmin ne de başka bir ekonomik sistemin kadınlar üstündeki baskının nedeni olduğuna inanmıyoruz; ne de, kadınlar üzerindeki baskının saf bir ekonomik devrim sonucu ortadan kaldırılabilceğine inanıyoruz” (Koedt, 1970’den aktaran; Donovan, 2014: 271).

Sosyalist/ Marxist feministler ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağını tamamen ekonomik yani kapitalist sistemde aramaktadırlar. Marx’ın çatışma kuramından hareketle geliştirilen kuramda hem ataerkilliğin hem de kapitalizmin karşısında bir konumlanmadan bahsedilebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri Marxist bakış açısından açıklamaya çalışan Marx’tan ziyade Engels’dir. Engels, kapitalizmde olduğu gibi ataerkilliğin kökenlerinin de özel mülkiyet üzerinden şekillendiğini söylemektedir (Giddens, 2008: 518). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında bu ilişkileri tarihsel ve antropolojik bir bağlamda ele alarak ataerkilliğin devamında da eril bir sistemin nasıl kurulduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Analık hukukundan babalık hukukuna, çok eşlilikten tek eşliliğe geçişin temelini tamamen mülkiyet ilişkileri üzerinden açıklamaktadır. Böylelikle babalarının servetlerine sahip çıkacak yeni erkek çocuklar yani mirasçılar üzerinden bir sistem kurulduğundan söz etmiştir (Engels, 2003: 61).

Post-modernist feministler ise bu tarz büyük anlatılara karşı çıkmaktadırlar. Yukarıda tartışılan toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmaları bağlamında ataerkilliğe, ırka veya sınıfa dayalı açıklamaları “özcü” bularak karşı çıkmaktadırlar. Post-modernist feministler birçok farklı bakış açısının eşit olarak geçerli olduğu savından hareket ederek kadınlığa ilişkin bir özden öte farklı deneyimlere sahip birey ve gruplar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. “ötekiliğin” olumlu yanının çizilmesi üzerinde yoğunlaştıkları söylenebilir. Bu tavır ile birlikte çoğulculuk, çeşitlilik, farklılık ve açıklığın biçimlerine odaklanmaktadırlar. Bunun yanında “yapısöküm” üzerinde de yoğunlaşmaktadırlar. Yani eril bir sistemi ve erkek dili olarak nitelendirdikleri yapıyı yapısökümüne uğratmaya çalışmışlardır. Böylelikle kadının deneyimlerini daha net yansıtabilecek bir dilin peşine düştükleri de söylenebilir. Bu eril dilin uygulayıcı olarak da erkekleri görmektedirler (Giddens, 2008: 523). Bunun uygulayıcısı olarak erkekleri görmeleri noktasında daha büyük bir yapıyı gözden kaçırdıkları noktasında bir eleştiri getirilebilir. Yapısökümüne uğratılırken daha geniş bir çerçeveden hareket etmek gerekmektedir. Erkekliği, bu eril dilin toplumsal inşasını, dilin devam ettiricilerinin kimler ya da ne olduğu gibi birçok kavramın temelden sorgulanarak her

toplumun kendi yapısı içerisinde de daha ayrıntılı bir incelemeye gitmenin meseleyi anlamada daha etkili olacağı söylenebilir. Bu nokta ise hala tartışmalı bir alan olan pro-feministlere götürmektedir.

Pro-feminisler, toplumsal cinsiyet krizinin çözümünü feminist yeniden sosyal yapılanma modeliyle mümkün olduğunu söylemiş ve kadın mücadelesini desteklemişlerdir. Profeminist erkek teorilerinin 1960'lar kadın hareketinden etkilenerek 1970'lerde ortaya çıktığı söylenebilir. Profeminist erkekler, kadın mücadelesi anlamında ilk olarak oy hakkı, doğum kontrolü ve cinsellik gibi alanlarda kadınların yanında yer alarak destek olmuşlardır (Kimmel, 1987' den aktaran; Kepekçi, 2012: 68). Daha yakın tarihlere gelindiğinde ise profeminist çalışmalar alanında en önemli çalışmaya Avusturyalı sosyolog Michael Flood gösterilebilir. Flood'un düzenlediği XY adında bir çevrimiçi sitede, erkekler ve erkekliğe odaklanan, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet politikalar üzerine araştırmalar ve makaleler bulunmakta ve bu alanla tartışmalar yürütülmekteydi. Flood, o dönemde XY: *Erkekler, Cinsiyet, Politika* dergiler yayımlamış aynı zamanda kadına yönelik şiddete karşı da *White Ribbon* (Beyaz Kurdele) gibi 60'tan fazla ülkeye yayılmış uluslararası bir kampanya da düzenlemiştir. 1999'da kurulan *Profeministimiehet* (Profeminist Erkekler) grubu da feminizmi destekleyerek erkeklerin farkındalığını arttırmaya çalışmışlardır. Türkiye'de de *Biz Erkek Değiliz İnsiyatifi (BEDİ)* gibi veya toplumsal cinsiyet, hegemonik erkeklik, eril tahakküm gibi konuların tartışıldığı *Rahatsız Erkekler* adında gruplar kurulmuştur. Bu anlamda Dünya'da ve Türkiye'de erkeklik araştırmalarının temel bir ayağını profeminist yaklaşımların oluşturduğu yönünde bir yorumlamaya gidilebilir. Feministler profeministlere karşı bir yer almışlardır. Kadın mücadelesi içerisinde erkeklerin olmaması gerektiği yönünde eleştiriler getirmişlerdir. Ancak toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitsizliği çok katmanlı bir konu olduğu için birçok değişkene ve duruma bakmak gerekmektedir. Erkeklik de bunların içerisindeki en önemli noktalardandır (Kepekçi, 2012: 67-70). Connell, ataerkil sistem içerisindeki ezme ezilme ilişkisinden bahsederken iki taraftan biri diğerinden ayrıcalıklı görünüyorsa sadece ikincil olan kadını değil aynı zamanda ayrıcalıklı olarak konumlanan erkeği de anlamının gerekli olduğundan bahsetmektedir (2001' den aktaran; Kepekçi, 2012: 70).

Burada Connell'ın bahsettiği bütünlüklü bir bakış açısıdır. Çünkü burada cinsiyetleri de aşan bir durum yani sistemin erilliği devreye girmektedir denilebilir. Bu eril, ataerkil sistem büyük ölçüde kadını etkilerken –aynı derecede olmasa da- erkeği de etkilemekte ve kendini yeniden üretmektedir. Bundan dolayı hem uygulayıcısı olan hem de etkilenen erkeklikleri, bu erkekliklerin nasıl inşa edildiğini, pratiklerin ne şekilde yeniden üretildiğini anlamak önemlidir. Bu şekilde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temeline inilebilir. Bu inşa ise her toplumda farklı pratikler farklı kültürel yapılar, roller ile kendisini göstermektedir. Her toplumu kendi toplumsal yapısı içerisinde analiz etmek de bu anlamda önem arz etmektedir. Türkiye’de de din faktörünün toplumsal yapı ve pratikler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu yüzden ilk önce dinler ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri üzerine genel bir tarihi girişten sonra Türkiye’de dinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kurma noktasındaki etkisine, erkeklik ve kadınlık tanımlamalarının ne şekilde olduğuna ve daha da ayrıntılı olarak erkeklik ve erkeklığe geçiş aşamalarından olan sünnet, askerlik, evlilik, baba olma ve boşanma gibi durumlara neler atfedildiği üzerinde durulacaktır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise erkeklığe dair daha ayrıntılı başlıklara yer verilmiştir.

1.2.2. Queer kuram

Queer teori, 1990’ların başında LGBT ve feminist çalışma alanlarında ortaya çıkmıştır. Cinsiyet kategorilerini yeniden değerlendirip sarsan eleştirel bir teori olarak tanımlanabilir. Bu teorinin büyük ölçüde Michael Foucault’un *Cinselliğin Tarihi*’den etkilendiği söylenebilir. Aynı zamanda feminizmin cinsiyeti kişinin özüne ait birşey olarak kabul eden görüşe karşı konumlanışından ve LGBT çalışmalarının cinsel kimliklerdeki toplumsal yapıya dair incelemelerinden büyük ölçüde beslenmiştir (Öztürk, 2011: 6).

Queer kelimesi Türkçe’de garip, tuhaf ve yamuk gibi anlamlar taşımaktadır. İngilizce’ye ise Almanca’dan geçmiştir ve çapraz kesek anlamına gelen “quer”den türemiştir. İlk kullanıldığı zamanlar eşcinselleri aşağılamak amacıyla da söylenmektedir. Queer kuramın merkezinde de bu kötü olarak yerleşen tanımı yeniden anlamlandırmanın yattığı söylenebilmektedir (Yardımcı ve Güçlü, 2013: 17).

Queer kuramın temelinde “normal” olanı sorgulama olduğu söylenebilir. Daima eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Örneğin, homoseksüellik veya biseksüellik meşru toplumsal durumlar haline gelirse bu queer kuramın işinin bittiği anlamına gelmemektedir. Sadece “zemininin başka yöne kaydığı” anlamına gelebilmektedir. Sürekli normal ve normatifliği sorgulamak üzerinden gerçekleştiği söylenebilir (Colebrook, 2011: 214).

Queer mantığının normların sürekli olarak saptırılması üzerine kurulduğu söylenebilir. Queer bir kimlik olarak tanımlanamaz hatta kimliğin imkansızlığı da denilebilir. Bundan dolayı her türlü normatif, kurucu kimliğin baskısını da azalttığı ya da uzaklaştırdığı yönünde yorumlanabilir. Connell bu noktada şunları söylemektedir;

“Bir durumun tanımını dayatma, olayların anlaşılmasına ve meselelerin tartışılmasına esas olacak terimleri oluşturma, idealler formüle etme ve ahlakı tanımlama, yani kısaca hegemonya hakkı iddia etme yeteneği de iktidarın temel bir parçasıdır” (Connell, 1998: 151).

Queer kuramın cinsiyeti temelden sorgulaması, Connell’in alıntısından da görüldüğü üzere birçok kavramı ve kurumu tekrar sorgulama alanı açmaktadır ve cinsiyet eşitsizliğini anlamak, erkeklik ve kadınlık inşalarının temeline inebilmek açısından bu topyekün yerinden edişin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Queer ve feminizm kavramları da birbirlerini tamamlar niteliktedirler. Butler’ın feminizm anlayışı da queer anlayışı gibi temel kavramların sorgulandığı bir anlayış biçimindedir. Butler, Feminist teoriyi sadece akademi ile sınırlı görmemektedir. Feminist teoriyi şu şekilde tanımlamaktadır;

“Feminist teori, bir olanağın imkan sahasına girdiği, ya da tahayyül edildiği; kolektif olarak kendi üzerine düşünme pratiğinin gerçekleştiği; değerler, öncelikler ve dil hakkında bir ihtilafın baş gösterdiği her yerde gerçekleşen bir şeydir” (Butler’dan aktaran; Özkazanç, 2015: 26).

Butler’ın da yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere ona göre feminizm toplumsal dönüşüm sorunuyla doğrudan ilintili siyasi bir gelenek olmakla birlikte amacının toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal dönüşümünü sağlamak olduğu söylenebilir. Butler feminizmin dağınık ve istikrarlı olmadığına yönelik eleştirel getirmektedir. Ona göre demokratik bir girişim olarak feminizm temel noktalarda uzlaşılması

gerektiği varsayımından kurtularak en temel değerlerin itiraza açık olduğu ve bunların daima çatışmalı siyasi alanlar olacağı gerçeğini kabullenmelidir. Özet olarak Butler'ın feminizminin kendi siyaset kavrayışıyla bütünleşen bir yapı olduğu söylenebilmektedir (Özkazanç, 2015: 27-28).

Bütün bu tanımlamalar ilk bakışta ayrıksı gibi dursa da aslında birbiri ile sıkı sıkıya bağlı kavramlardır. Queer kuramdan başlayarak bedene belirli cinsiyetler atfedilmekte ve atfedilen cinsiyetler de belirli cinsiyet rollerini beraberinde getirmektedir. Bu cinsiyet rollerinin oluşmasında hakim anlayışın, iktidarın büyük etkisi bulunmaktadır. Eğer hakim ideoloji eril bir ideoloji ise cinsiyete yüklenen roller de bu erillik üzerinden şekillenmektedir. Örneğin Zeynep Direk, *Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi* makalesinde Freud'dan hareketle sorunun kadın ve erkeğin, dişillik ve erillik değil, biyolojilerinin yansıması olarak şekillenen psikolojileri olduğundan bahsetmektedir. Burada varoluşsal bir inşa vardır ve heteronormativite üzerinden şekillenen bir cinsellik “normali” vardır. Foucault da iktidar üzerinden şekillenen bir cinsellikten bahsetmektedir. Yani iktidarın “normali” “normal”dir (Direk, 2014: 70-72).

Görüldüğu üzere ilkel toplumlardan bu yana cinsellik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi kavramlar tarihsellik bağlamında incelendiğinde hepsinin birbiri ile iç içe geçtiği ve değişen yapı ile birlikte şekillendiği göze çarpmaktadır. Bu yüzden içerisinde aile, din, eğitim, ekonomi gibi toplumsal kurumları barındıran, her döneme göre değişen iktisadi ilişkilerle birlikte şekillenen ve değişen, bütün bunların uygulayıcısı olan erkekler/kadınların ve bunların da üzerinde toplumsal olarak inşa edilen sistemlerin erillik ve ya dişillik gibi tarihsel ilişkileri ve değişimleri anlayabilmek açısından “cinsiyet” meselesi büyük önem arz etmektedir. Queer kavramın da bu araştırma sırasında en temel ve ilk adımı olduğu söylenebilir.

İnşanın bütünsellikli bir şekilde anlaşılabilmesi açısından kısa bir feminizm tarihi ve türleri üzerinde yoğunlaşarak ilk bölümün son ayağı da kurulacaktır.

1.2.3. Marxizm

Erkek egemenliğinin, ataerkilliğin ve eril sistemin anlaşılabilmesi ve bu olguların nasıl olduğu üzerine düşünürken ilk olarak insanları sınıflara bölen sömürü

sisteminin anlaşılması gerekmektedir. Sınıf meselesinin tarihsel ve kapsamlı bir incelenmesi, cinsiyet meselesinin anlaşılmasına, açıklanmasına ve tartışılmasına ışık tutacaktır. Yani cinsiyetçiliği tartışırken ve anlamaya çalışırken bütünsel bir sistem içerisinde incelemek gerekmektedir. Sınıf ve sömürü sistemi üzerine tarihsel bir analiz denildiğinde ise Marx ve Engels ilk akla gelen isimlerdendir.

Marx ve Engels, insanların, insanların yaşamlarını sürdürme etkinliklerinin üretim ve yeniden üretimi belirlediği üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Marx ve Engels, insanlığın içinde bulunduğu koşulların, tarihi anlamda insanların faaliyetleriyle birlikte nasıl değiştiği üzerinde durmaktadırlar. Onlara göre, insanların yeniden şekil verdiği maddi koşullar aynı zamanda üretim ve yeniden üretim sürecinde insanların doğasını da belirlemektedir. İnsan kimliğine ve kimliğin zeminine dair temel Marxist tezler, toplumsal varoluşun içerisinde cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkilerini açıklamaya yarayacak öncüller sunmaktadır. Sınıfsız toplumdan sınıflı-devletli toplumlara nasıl geçildiği üzerinde yoğunlaşan Marx ve Engels, bu analizlerini yaparken ilkel toplumdan kapitalist topluma giden süreçlerdeki üretim ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında tarih öncesi uygarlık aşamaları, ailenin oluşumu, akrabalık ilişkileri üzerinden antropolojik kökenli bir yol çizmektedir.

Engels, aile tarihinin 1861 yılında Bacofen'in "Analık Hukuku" adlı kitabının yayınlanmasıyla başladığını söylemektedir. Bundan önce çeşitli olguların toplandığından ancak bu olgulardan bir sonuç çıkarılmadığından bahsetmektedir. Bacofen'e göre insanlık ilk önce kötü bir rastlantı sonucu hetearizm terimi ile belirttiği bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler yaşamıştır. Bu durum babalığı belirsiz bir duruma soktuğu için soy zinciri kadın soyuna göre yani analık hukukuna göre hesaplanmaktadır. Kadınların bu saygın durumu Bacofen'e göre tam bir kadın egemenliğine doğru gitmektedir. Daha sonra kadınların tek bir erkeğe ait olduğu karı-koca evliliğine geçiş yani tek eşliliğe geçişten bahsetmektedir. Tek eşli aile yapısı, akrabalık sistemleri ve servetin artışı ile birlikte aile içerisinde erkek kadından daha önemli bir yer kazanmaya başlamıştır. Bu durum Engels'in deyimiyile erkek üyelerinin çocuklarıklan içinde kalırken kadın üyelerin çocuklarının babalarının klanına geçirilmesiyle bu sağlanmaya başlamıştır. Böylelikle kadın tarafından

hesaplanan soy zinciri kaldırılarak babalık miras hukukunun kurulduğundan bahsetmektedir (Engels, 2003: 55).

Engels, tarihte kendini gösteren ilk sınıf çatışmasının kadın erkek arasındaki karşıtlığın karı-koca evliliği içinde geliştiğini söylemektedir. Bunun yanında ilk sınıf baskısının da dişi cinsin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla oluştuğundan bahsetmektedir (Engels, 2003:66).

Feminist antropologlar, akrabalık çalışmalarının genellikle erkekler üzerine kurulu olduğu, erkekler kendi ağlarını kurmak için kadınları değiş-tokuş amacıyla kullandığı, insan toplumunun kökeni ve gelişimi ile ilgili kadının toplayıcılık rolüne aldırış edilmeden erkeğin avcılık rolünün fazlasıyla yüceltiği durumlara eleştiriler getirmektedirler (Reiter, 1975: 12'den aktaran; Yanıkkaya ve Aydemir, 2013: 110).

1.2.4. Yapısal işlevselcilik

Yapısal işlevselcilik sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji ve antropolojide çok fazla kullanılan bir ekoldür. Toplumun canlı bir organizma olarak varlığını nasıl sürdürdüğüne dair açıklamalar getirmektedirler. İşlevselciğin Durkheim tarafından sistemleştirildiği Parsons ve Merton tarafından geliştirildiği söylenebilir. Comte, Spencer, Pareto toplumsal sistemin kısımları arasındaki bağımlılık üzerinde dururken Durkheim ise bütünleşme ve dayanışma üzerinde yoğunlaşmıştır (Wallace ve Wolf, 2012: 44'den aktaran; Aydın, 2014: 215).

Yapısalcılık, yapı kavramından türetilmiştir ve bir sistem ve bu sistemin parçaları arasındaki ilişkileri inceleyen yaklaşımlardır şekilde tanımlanabilir. Yani alt birimler arasındaki ilişkiden yola çıkarak bütünsel bir açıklamaya gitmektedir. Yapısal-ışlevselci yaklaşıma göre her yapı, bir fonksiyon yani işlev sahibi olduğu için gelişmektedir. Bir başka deyişle işlevler yapılardan önce ortaya çıkmaktadır ve yapıları oluşturmaktadırlar. Yapısal farklılaşma ise aynı yapı tarafından yerine getirilen fonksiyonların çoğalarak, değişerek veya ayrılarak kendilerini yerine getirecek yeni yapılar oluşturmaktadırlar. Örneğin önceleri üretim ve eğitim gibi durumları aile yerine getiriyorken değişen toplumsal yapı ile birlikte bunun yerine fabrika veya okullar gibi yapıların aldığı söylenebilir. Yapısal işlevselci yaklaşımın ikinci en önemli kavramı ise bütün toplumsal yapı ve birimlerin toplumsal sistem

için işlevsel olduğu fikridir. Burada işlevsel olma başka bir deyişle fonksiyonel olma bir htiyacı karşılayarak diğer parçalarla ahenkli bir bütünleşme anlamını taşımaktadır (Kongar, 2012: 153-154).

Yapısal işlevselcilere göre toplumda her organın farklı bir fonsiyonu bulunmaktadır ve aynı zamanda bu farklılaşmış birimlerin birbirleri ile bağlantıları bulunmaktadır. Onlara göre toplum, sistematik bir uyum içerisinde çalışan bir sistemdir. Bu anlamda toplumsal kurumların; aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset gibi kurumlar arasındaki ilişkilerin iyi çözümlenmesi toplumsal sistemin işleyişinin de iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Kongar 1985’den aktaran; Aydın, 2014: 223). Şu alıntı da bu durumu açıklar niteliktedir;

“İşlevselcilikte toplum hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak anlaşılamayacağı ve birbirleri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemdir. Bu görüşe göre herhangi bir kısımdaki değişim, sistemin diğer kısımlarında bir miktar dengesizliğe ve bir ölçüde de bir bütün olarak sistemin yeniden düzenlenmesine yol açar. İşlevselcilik, biyoloji bilimindeki organik sistem modeline dayalı olarak geliştirilmiştir. İşlevselcilerin ‘bir toplumsal sistemin birbirleri ile ilişkili kısımları’ ifadesi bir hava alanına bakılarak anlaşılabilir. Burada kısımlar, uçak biletleri ve rezervasyon personeli, bakım grubu, pilotlar, hostesler, yolcular, denetim kulesi personeli, restoran işçileri, yük taşıyıcılar ve benzerleridir. Bütün bu kısımlar birbirleri ile ilişkilidir ve bunların birbirlerine karşılıklı olarak dayalı olduğunu anlamak için birinde bir tedirginliğin olduğunu düşünmek yeterlidir. Havaalanının bir sistem olarak dengesizliğe yol açacak kötü hava şartları veya radar denetim sisteminin iyi çalışmaması gibi değişiklikler olduğunda sistem geçici olarak işlemez hale gelerek dengesizlik doğuracak ve yeniden düzenlenerek denge sağlanacaktır” (Wallace ve Wolf, 2012: 43’den aktaran; Aydın, 2014: 223).

Yapısal işlevselci ekol içerisinde tabakalaşma konusu da büyük önem arz etmektedir ve tabakalaşma deyin Talcott Parsons ilk akla gelen isimlerdendir. Toplumsal yapı, toplumsal sistem ve aktör Parsons’ın en çok kullandığı ve üzerinde durduğu kavramlardır. Parsons, toplumsal bir pozisyonu yani bir rol sahibi olan kişiye aktör demektedir. Ona göre toplumsal sistem de aktörler arasındaki etkileşim süreçleridir. Toplumsal sistemin birimini aktör olarak gördüğü için toplumsal yapıyı da aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemi olarak görmektedir (Kongar, 2012: 156).

Parsons’a göre değişim; aktörlerin davranış tercihleri yani başka bir deyişle toplumsal eylemleri toplumsal kurumlar tarafından belirlenmektedir ve değişim de bu yönde gerçekleşmektedir. Yani toplumsal kurumlar ve bu kurumların kalıpları,

toplumsal yapıda hangi toplumsal ilişkilerin meşru olduğunu belirlemektedir. Toplumsal kurumlar, bireylerin sahip olduğu toplumsal rollerinin yerine getirilmesini düzenlemektedir. Kongar, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “*Toplumsal sistemde fonksiyonların ayrımı sonunda meydana gelen yapısal farklılaşma kültürel sistemlerin yardımıyla bütünleşmeye gidecektir*” (2012: 160).

Toplumdaki kadınlık ve erkeklik biçimleri bu bağlamda ele alınabilir. Din, eğitim, ekonomi, siyaset, aile bütün bu toplumsal kurumlar içerisinde bir kadınlık ve bir erkeklik rolü bulunmaktadır. Bu roller toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte ortak olan noktanın bu kurumların inşa ettiği rollerin yerine getirilme “zorunluluğudur”. İçinde bulunulan toplumsal kurumların belirlediği rollerin dışında kalanların bir nevi “öteki” olarak değerlendirildiği söylenebilir. Yapısal işlevselcilikten hareketle kadınlık ve erkekliğe atfedilen işlevsel yapılar başka bir deyişle kadınlık ve erkekliğin fonksiyonlarının daha genelde toplumsal cinsiyet denilen yapıyı kurduğu söylenebilmektedir. Bu anlamda fonksiyonların ne olduğu ve nasıl inşa edildiği önem arz etmektedir. Bu inşanın anlaşılması daha geniş anlamdaki yapının yani toplumsal cinsiyetin anlaşılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir. Şöyle bir örnek gösterilebilir;

“(…) kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliğine oturtulur. (...) Bu yapısal olgu, bir bütün olarak toplumda hegemonik bir erkeklik biçimini tanımlayan erkeklerarası ilişkilerin ana temelini oluşturur. ‘Hegemonik erkeklik’ daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir” (Connell, 1998: 245).

Bütün bu kurumların iç içe oluşu ve birbirleri ile etkileşimleri neticesinde kurumları daha ayrıntılı ve tarihsel bağlamda incelemek gerekmektedir. Araştırma Türkiye üzerinden şekillenen bir araştırma olduğu için Toplumsal bir kurum olan dinin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Sünnet, askerlik, evlilik, çocuk yapma gibi olgular doğrudan veya dolaylı olarak din ile ilişkilendirilmektedir. Bundan dolayı ikinci bölümde toplumsal cinsiyet oluşumunda dinlerin etkisi üzerinde durulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN

2.1. Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna Dinlerin Etkisi

Dinin geçmişten bugüne kadar insan toplumlarının tarihsel süreçlerinde ve evrelerinde çeşitli biçimlerde ve görünümünde varolmuş ve insan yaşantısını hem bireysel anlamda hem de kolektif anlamda etkilemiş bir olgudur. Sergei Aleksandrovich Tokarev *Dünya Halklarının Dinler Tarihi* adlı kitabın önsözünde dinden şu şekilde bahsetmektedir;

“Nasıl oluyor da dün olduğu gibi bugün de kişiler, topluluklar, halklar hala en kutsal savaşlardan, en pis gasp, zulüm, terör savaşına kadar, aralarındaki mücadeleyi din adına sürdürdüler, sürdürüyorlar? Nasıl oluyor da en kabasından en incesine kadar, her türlü sömürü politikasının sahipleri de, onlara karşı direnen, ayaklananlar da Tanrıları adına ve Tanrıları ile birlikte sefere çıktılar, çıkıyorlar? Nasıl oluyor da aynı dinin, aynı Tanrının müminleri dahi zaman zaman değil, sık sık kanlı boğazlaşmaları göze alıp parçalandılar, parçalanıyorlar?” (Tokarev, 2006: 21).

Bütün bu soruların cevabının alınabilmesi için öncelikle dinler tarihine, bu araştırma kapsamında en azından öne çıkmış (Totemizm, Hinduizm, Budizm, Kinizm, Konfüçyanizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) inanç biçimleri ve dinlere değinmek gereklidir.

Dinin toplumsal etki bağlamında en etkili toplumsal kurumlardan biri olduğu söylenebilmektedir. Dinin bu etkisinin diğer kurumlarla da iç içe geçmiş ve bu kurumları kimi zaman dolaylı kimi zaman da doğrudan etkilemesi olduğu söylenebilir. Örneğin; doğumlar ve ölümlerin kaydedilmesi, bazı vergilerin toplanması, evlenme işlemleri, eğitim ve siyaset gibi birçok kavram ve kurum ile iç içe olmuştur. Görüldüğü üzere birçok kurum ve kavram ile iç içe olan dinin toplumsal cinsiyet ile ilişkisi olmadığını söylemek pek olası görünmemektedir. Din ve toplumsal cinsiyetin yakından ilişkili olduğu bile söylenebilmektedir. Her toplumda farklı uygulama biçimleri ile kendini göstermiş olsa da genelde ilişkili bir şekilde var olmuşlardır.

Tokarev'in *Dünya Halklarının Dinler Tarihi* adlı kitabının önsözünde Rauf Aksungur dini şu şekilde tanımlamıştır; “Özel anlamıyla ‘din’; bir toplumda yaşayan insanların düşünce ve davranışlarına, kişiler üstü güçlerin etkilerini yorumlayarak

uygulayan teorik bir dünya görüşü ve pratik bir evren düzenidir” (Aksungur, 2006: 22). Yani dinlerin en önemli işlevlerinden birisinin toplumdaki tutum ve davranışları belirleme noktasında bir ideoloji oluşturması olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle belirli bir dünya görüşü sağlamaktadır ve inanlar da bu görüş bağlamında eylemlerini yönlendirmektedirler (Okumuş, 2002: 69). Şerif Mardin (1992) ise dini, dünyayı anlama ve bireyin kendisini o dünyada belirli bir yerleştirme noktasında bir model olarak görmektedir (Mardin, 1992: 25).

Karl Marx da dinin bağımsız bir tarihi olmadığından bahsetmektedir. Marx’a göre dinin tarihi, toplumun gelişim tarihinin yansımasıdır. Dinin toplumsal bilincin biçimi olduğundan bahsetmektedir (Tokarev, 2006: 23).

Durkheim da dini sosyal bir olay olarak görmektedir; “şu halde tam anlamıyla dinsel inançlar her zaman belirli bir topluluğun malıdır, bu topluluk bu inançları benimser ve onun geleneklerini dayanışma içinde yerine getirir” (Challaye, 1998: 19).

Aynı zamanda dinin meşrulaştırıcı etkisinden de bahsedilebilmektedir. Dinin meşrulaştırıcı gücünün hem toplumsal hem de bireysel olduğu söylenebilir. Bireysel olarak yaptıklarını haklılaştırarak kendi iç dünyasını rahatlatmakta, toplumsal anlamda da kurumsal ve grupsal ilişkilerin meşrulaştırılmasında kullanıldığından bahsedilebilmektedir (Gürhan, 2010: 62). Buradan hareketle toplumda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin de din tarafından meşrulaştırıldığı noktasında bir yorum getirilebilir. Dine dayandırılan bu meşrulaştırmaların şekilleri toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte genel anlamda kadını ikincil bir konuma ittiği de söylenebilir (Berktay, 2003: 63-64).

Dinin toplumsal yaşamın düzenlenmesindeki etkisi, insanlık tarihinin farklı evrelerindeki toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar devam etmektedir. Ekonomiden siyasete, hukuktan aile yapısına, eğitimden kültüre kadar topluma ait kurumların neredeyse tamamını farklı şekillerde etkilemektedir. Bu etki kimi zaman gönüllü bir kabul, kimi zaman zora, baskıya dayanan bir kabul şeklinde varlığını sürdürmektedir. Toplumsal alanın önemli olgularından biri olan cinsiyet de bu kabullerden biridir. Devlet yapısındaki laiklik hükmüne rağmen modern toplumlarda dinlerin etkileri, en azından toplumsal alanın belirli katmanlarında, devam etmekte,

kadın ve erkek cinsiyetlerinin sınırlarının belirlenmesinde büyük rolünü sürdürmektedir. Burada kast edilen dinin kendisidir, ister semavi olsun, ister olmasın bütün inanç biçimleri bu kavram içinde değerlendirilmelidir.

2.2.Semavi Olmayan Dinlerde Toplumsal Cinsiyet

Geçmişten bugüne kadar birçok din var olmuş ve bu dinlerin kadınlık ve erkeklığe çeşitli bakış açıları olmuştur. Ancak bu araştırma kapsamında en azından öne çıkmış olan ilkel dinlerden Totemizm, Hinduizm, Budizm, Kinizm, Konfüçyanizm değinilecektir. Genelde din ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında kadının konumuna dikkat çekilmektedir. Bu araştırmada dinlerin kadınlığı yerleştirdiği konum incelenirken bunun karşısında erkeklığı nasıl bir konuma yerleştirdiği üzerine yoğunlaşarak erkeklığın nasıl inşa edildiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bazı sosyologlar ve tarihçiler totemizmi dinlerin en ilkeli olarak kabul etmektedirler. Totem terimi ise, “bir klanın bütün üyelerinin kutsal saydıkları yaratıklar ya da şeyler çeşidini göstermektedir” (Challaye, 1998: 12). Bunlar hayvanlar, eşyalar ya da bitkiler olabilmektedir.

Totem, klanın bütün üyelerini birleştiren bir ad olarak da kullanılmaktadır. Bu toplulukların büyük çoğunluğunda ise çocuk doğuştan itibaren annesinin totemini taşıma hakkına sahiptir. Totem hem ortaklaşa bir etiket hem de dinsel niteliği olan bir imdir. Kısaca totem kutsallık atfedilen şeydir. İnsan bedenine de kutsallık atfedilmekte ve insan bedenindeki bazı kısımlara (saç, kan gibi) kutsallık atfedilmektedir. İşin toplumsal cinsiyet kısmına gelindiğinde ise, dinsel rütbeler eşit değildir. Erkekler rütbece kadınlardan, yaşlılar da rütbece gençlerden üstündür. Çoğunlukla da totem, klan üyelerinin babası, atası olarak sayılmaktadır. Totem bir nevi klanın koruyucu ve yol gösteren ruhudur. Bu yüzden kutsallık atfedilen canlının veya nesnenin zarar görmesi durumunda çeşitli cezalandırmalar uygulanmaktadır. Bu tarz yasaklanmalara da tabu denmektedir. Tabu, yasak sayılar nesnelere ve eylemleri nitelerek için kullanılmıştır. Din kökeninden gelen yasakların ahlaki ve sosyal yaşamı da inşa ettiğinden bahsedilebilmektedir. Örneğin, aynı klanın üyesini öldürmek, aynı klandan bir kadınla birleşmek yasaktır. Başka klandan bir kadınla evlenme yani exogamie (dış evlenme) serbesttir (Challaye, 1998: 11- 15). Buradan

da görüldüğü üzere dini yaptırımlar veya eylemler birçok olguyu etkilediği gibi aile, toplumsal cinsiyet gibi durumları da yakından etkilemektedir.

2.2.1. Hinduizm

Hindistan'da odaya çıkan birçok dinden birisidir. Hinduizmde en çok göze çarpan olgulardan birisi kast sistemidir. Kast sisteminde kan ile geçen bir "kan aristokrasi"nden bahsedilebilmektedir. Yani aristokrat olan birisinin çocuğu da doğal olarak soylu doğacağına inanılmaktadır. Burada ki kast çok kalın çizgileri olan ve geçişlerin neredeyse imkansız olduğu bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. İlke olarak kast sisteminde beslenme, evlenme, gibi zorunluluklara bağlı kalıtsal ve mesleki gruplar oluşturulmaktadır. Bunlar içerisinde kadın, çok aşağı bir durumda tutulmaktadır (Challaye, 1998: 64).

Kadının çok aşağı bir konumda olduğu Hinduizm'de kadına karşı şiddet, baskı, aşağılama gibi durumlar bir nevi "kutsal bir kılıf" ile meşrulaştırılmaktadır. Hatta Hinduların kadınları aşağılama ve zulmetmeyi bir ibadet olarak gördüklerinden de bahsedilmektedir. Aynı zamanda kadınların mülk edinme hakkı da bulunmamaktadır. Çalışıp para kazanabilirler ancak bu kazançlarını kullanma hakları onlara ait değildir. Kazandıkları parayı kullanma hakkı babasına, eşine veya dul ise erkek çocuğuna verilmektedir. Kadınlar din anlamında da dışlanmaktadır. Kadına değer verilmediği için kutsal metinleri okuma hakları da bulunmamaktadır. Hinduizm de evliliklerin de çok erken yaşlarda olduğu söylenmektedir. Örneğin 8 yaşında bir kız çocuğu yeterli olgunluğa erişmiş bir eş olarak nitelendirildiği için kız çocukları 7 yaşlarında evlendirilebilmektedir. Aynı zamanda kadının boşanma hakkı da elinde bulundurulmamaktadır. Ne yaşarsa yaşasın kocasına itaat etmek ve onu memnun etmek zorundadır. Hatta kutsal kitaplarında kocanın bir nevi tanrısallaştırılmasından da bahsedilebilir. Örneğin, eski dönemlerdeki Aryan erkekleri eğer eşleri onlardan izinsiz dışarıya çıkarsa eşlerinin kulaklarını ve burunlarını kesme hakkına sahip oldukları veya kocası ölen dulların yakıldığı gibi durumlardan da bahsedilmektedir. Bu yakılma da öldükten sonra kocasıyla buluşacağı inancından hareketle meşrulaştırılmaktadır (Gürhan, 2010: 64). Yani bir nevi kadın bir nesne olarak görülmekte ve babadan alınan vekaletin kocasına geçtiği ve ne olursa olsun bu kutsallaştırılan erilliğe itaat etmesi beklenmektedir şeklinde yorumlanabilir. Kadın

üzerinden kurulan bu eril sistemin dinler tarafından meşrulaştırılarak beslendiği ve devam ettirildiği şeklinde yorumlanabilir.

2.2.2. Budizm

Budizm, Çin’de 1. yüzyılda ortaya çıktığı ancak tutunamadığı yönünde tarihsel açıklamalar bulunmaktadır. Budizmin tarihte ikinci kez ortaya çıkması 5. yüzyıla rastlamaktadır. Yani Budizmin Çin’de kökleştiği söylenebilmektedir. Çinlilerin “üç din” adını verdikleri Konfüçyüsçülük, Daosizm ve Budizm hem birbirleri ile etkileşim hem de mücadele halinde ilerlemektedirler. Bu mücadelenin de politik karakterli olduğu söylenmektedir. Konfüçyüsçü memurlar ve Daocu rahipler politik ve gelir anlamında rekabet halindeydiler. Daocu rahiplerin aynı zamanda sarayın kadın kısmına da güçlü etkileri bulunmaktaydı. Yani başa bir deyişle dinler iktidar ilişkileri ile iç içedir (Tokarev, 2006: 293). Bu bağlamda Budizm’in kadınlara yönelik tutumu da Hinduizm ile benzerlik göstermektedir. Kutsal metinlerde de şu şekilde ifade edilmektedir; *“Kadınlar, zavallı yaratıklar... Kadınlar nankördür, haindir... ...Bütün kadınlar aşağılıktır”* başka bir metinde de yılanla özdeşleştirilerek *“Ey keşişler, zehirli yılanların özellikleri: Nefret doludurlar ve hınç sahibidirler, zehirlidirler, zor ortamlarda bulunurlar ve dostluğu engellerler, bu kadınların zehridir. Çoğu zaman iftira atarlar”* (Tipitaka, 3: 23; akt. Gürhan, 2010: 64). Bu şekilde kadını ikincil bir konuma koyarken dinin, iktidarın, sosyal hayatın egemenliğinin bir erillik üzerine kurulduğu görülmektedir.

2.2.3. Konfüçyanizm

Konfüçyanizm’de de durum benzer nitelikler taşımaktadır. Konfüçyanizm de ana unsurunun ataların ruhu ve ayinlerin olduğu söylenebilmektedir. Bu inanışa göre bu ayinler kaldırılırsa karmaşıklı ve düzensizliğin ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu ayinler arasında evlilik ayinleri, defin ve kurban sunma ayinleri, Pin-Tezin denilen hükümdarlar ile memurlar arasındaki farkı ortaya koyan ayinler bulunmaktadır. Yani Konfüçyanizm’in varolan sistemin sarsılmazlığı üzerine kurulu bir anlayış olduğu söylenebilmektedir. Ataerkil monarşinin ideolojisi olarak da tanımlanan Konfüçyanizm’in Çin feodalizminin de temeli olduğu söylenmektedir ve beş ilişki üzerinden ele alınmaktadır; hükümdarlarla memurlar, ana babayla çocuklar, yaşlı ile

genç kardeşler, kocayla karı arasındaki ve arkadaşlar arasındaki ilişkiler. Her şeyin temeline hiyerarşi ve ataerkillik yerleştirildiğinden bahsedilmektedir. Ayinlerin uygulama kuralları da genel olarak babadan oğla öğretilmektedir (Tokarev, 2006: 298- 291).

2.2.4. Kinizm

Çin temelli bir din olan Kinizmde de din ve toplumsal cinsiyet olgusu hemen hemen aynı seyretmektedir. Kinizm’de tapınma ana tarafın atalarına yapılmaktaydı. O dönemde kadınların büyük toplumsal önemleri bulunmaktaydı. Örneğin ev kadının malı olarak sayılmaktadır. Daha sonraları erkeklerin demirciliğe başlaması ile birlikte bez dokuyan kadınlardan ekonomik anlamda daha üstün bir noktaya erişince tapınma baba tarafına yapılmıştır. toprağa tapınılan dönemlerde toprak ana olarak tasvir edildiği için kadınlar daha üstün bir konumdaydılar. Daha sonra göğe tapınmaya başlanılmış ve gök de erkek olarak tasvir edilmektedir. Hükümdar da kendine göğün oğlu diyerek yaptırımlarını bu temelden meşrulaştırmıştır. Böylelikle güç de kadından erkeğe geçmiştir(Challaye, 1998: 80- 81).

Bu tanımlamalardan ve tartışmalardan görüldüğü üzere din, kitabi-semavi olmasa da hem olgusal hem de kurumsal anlamda diğer birçok toplumsal kurum ile etkileşim halindedir. Ekonomi, aile ilişkileri, siyaset gibi birçok alanı etkilemiştir. Toplumsal cinsiyetin de bu alanlardan içerisinde en çok etkilenenlerden olduğu söylenebilmektedir. Erilliğin inşasının anlaşılması açısından da bu tarihsel seyirler önem arz etmektedir. Çünkü bugüne kadar gelen toplumsal yapı, normlar, roller, yasaklar, kurallar, gelenek ve görenekler gibi birçok durum belli bir tarihsel alt yapıya sahiptir ve toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte her toplumun farklı bir tarihsel alt yapısı bulunmaktadır. Ancak birçok toplumu etkileyen büyük tarihsel durumlar da olmuştur.

2.3. Yahudilik

Yahudilik en eski semavi din olarak kabul edilmektedir. Yahudileri tanımlamak için pek çok terim kullanılmıştır. Bunlardan İbrani, İsrail ve Yahudi terimleri öne çıkanlardır. Bunların her birinin ise Yahudi tarihinde belli bir döneme denk geldiği söylenebilir. Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat’a göre, bütün insanların tek bir

atadan geldiği inancı bulunmaktadır. Hz. Nuh'un oğulları zamanına kadar da ırk bakımından bir ayırım olduğu söylenememektedir. Yahudilikten de vaat edilmiş topraklarla özdeşleşen bir millet hayatını, ortak bir inancı, dili edebiyatı, folkloru, kanunu içerisine alan bir din olduğundan söz edilebilmektedir (Adam, 2007: 205-207).

Yahudilik üzerine başlıca kitabın İsrail'in kutsal kitabı olan Eski Ahit olduğu söylenmektedir. Burada ahitteki kasıt, Tanrı ile insan arasındaki ittifaktır. Eski Ahit kutsal kitabın birinci bölümünü oluştururken, ikinci bölümünü Hristiyanların Yeni Ahit'i (İncil) oluşturmaktadır. Hz. Musa'dan önceki İbraniler çadırda yaşayan, hayvan yetiştiren göçebe kesimlerdir. Kabileler birkaç klanı kapsayan ailelere bölünmekte ve çocuklar annelerinin klanına girmektedir çünkü soy anneye bağlıdır. Çoğunlukla da kadın anne babasının yanında oturmakta ve kocası ara sıra onu gelip görmektedir. Burada çadırın sahibi kadındır. Daha sonraları soy erkek tarafına geçmiş ve ataerkil hal almıştır. Bundan sonra kadın bir nevi kocasının malı haline gelmiştir ve koca eşini babasından ve erkek kardeşlerinden satın almaktadır. Başka bir önemli nokta da klana girişin sünnet ile sağlanmasıdır. Burada sünnet erkeği evlilik için yeterli bir erkek haline getirmekte bir nevi geçiş ritüeli gibi algılanmaktaydı. Hatta nişanlı olan bir erkek aynı zamanda sünnetli de sayılıyordu çünkü evlenebilmek için sünnetli olmak önemli bir şarttı. Sünnetin çok eskiden varolan bir yöntem olduğu söylenebilmektedir. Çünkü İbraniler sünnet yapmak için taştan bıçaklar kullanmaktaydılar. Sünnet işlemi önceleri erginlikte yapılırken sonradan çocuk yaşlarına inmiştir. Bu da tanrının yani Yehova'nın bir buyruğu şeklinde uygulanmıştır (Challeye, 1998: 121- 128). Örneğin, Hz. İsmail kutsal kitap olan Zohar'da sünnet şeklinden dolayı kusurlu bulunmakta ve şöyle denilmektedir;

“Sünneti sayesinde İsmail, İshak doğmadan kutsal ahde girdi. İsmail'in gökteki temsilcisi dört yüz yıl Tanrı'nın huzurunda durdu ve İsmail'i savundu. O, dedi: sünnet olanın senin isminde payı var mıdır? Evet, dedi Tanrı. O, o halde İsmail'e ne oluyor? O sünnet olmadı mı? Niçin onun İshak gibi senin adında payı yoktur? Tanrı cevap verdi: İshak kurala göre, İsmail ise kural dışı sünnet oldu. İsrailoğulları sekizinci günde kendilerini bana bağladılar, fakat İsmailoğulları uzun zaman benden ayrı kaldılar” (Adam, 2007: 208).

Yani Tevrat'a göre Hz. İsmail on üç yaşında, Hz. İshak da sekizinci günü sünnet olmuştur. Yani Hz. İsmail kitapta belirtilen zamanda (doğumundan sekizinci günde)

sünnet olmadığı için suçlanmıştır bu yüzden de onun seçilmiş kişi olmasını engellemiştir. Burada da dinin, dinsel ritüellerin toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri net bir şekilde görülmektedir. Ataerkilliğin, erilliğin temellerinin bu ve benzeri şekillerde atıldığı görülmektedir.

Aynı zamanda ailenin ilk oğlu olmak da ayrıcalık olarak görülmektedir. İbranilerde, babanın otoritesi ve malının büyük bir kısmı ilk oğluna kalmaktaydı. Tanrı, Hz. Yakub'un ilk oğlunu onaylayıp onu mübarek kılarak onu büyük bir neslin atası yapmıştır (Adam, 2007: 209).

Dini törenlerden bir diğeri de on üç yaşına giren erkek çocuğunun mükellef olma törenidir. Bu tören ile erkek çocuk “şeriatın oğlu” olmaktadır. Törende çocuk ilk defa sinagogda Tevrat okur. Kızlar için de bu tören düzenlenmekte ancak onlar için dinen zorunlu tutulmamaktadır. Yahudilikte evlenme de önemli bir husustur. Yine din temelli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Yani evlilik törenleri dine uygun bir şekilde yapılmakta ve dine uygun yapılmayan evlilikler kabul edilmemektedir. Boşanma, İslam'da olduğu gibi hoş karşılanmamaktadır. Boşanma hakkı erkekte görülmekte ancak karısını boşayan erkek hoş karşılanmamaktadır (Adam, 2007: 242-243).

Feminist araştırmacılara göre de kadın, İsrail toplumu içerisinde güçsüz kılınmakta ve Yahudilikte ataerkil yapının hakim olduğunu söylemişlerdir. Yahudilikte de kadının diğer ataerkil yapılarda olduğu gibi görünmeyen bir sınıf olarak yorumlandığı üzerinde durmuşlardır. Yani Yahudilerin erkek merkezli bir yapıya sahip olduklarının önemli söylemlerinden birisi de Yahudilerin hala ayinlerinde okudukları kendilerini kadın yaratmadığı için Tanrıya şükrettikleri duadır (Topcan, 2010: 14).

Genel olarak bakıldığında Yahudilikte insan yaşamı doğumdan ölüme kadar iç içedir denilebilir. Din etkisini doğum, ölüm, evlenme, boşanma, hak, cinsiyet olmak üzere birçok alanda göstermektedir. Yahudiliğin de ataerkil bir yapıdan beslenerek eril bir anlayış sistemi olduğu söylenebilir. Bu eril sistem yine kendisini din ile meşrulaştırarak devam ettirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sürdürdüğü görülebilmektedir.

2.4. Hristiyanlık

Yahudilik içinden ve Yahudilik'e karşı çıkararak kendini var eden ikinci semavi din Hristiyanlıktır. İsavilik olarak da bilinen Hristiyanlık bir çok farklı mezhebi olsa da dünya üzerindeki en yaygın dindir. Hristiyan sözcüğünün köküne bakıldığında “khristianos” kelimesinden türemektedir. “Khristos” da İsa'ya bağlanan yani onun izinden giden anlamını taşımaktadır. Türkçe'ye de Hristiyan olarak geçmiştir (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999: 3).

Hristiyanlık, tek tanrıcı bir din olmakla birlikte insanlığın kurtarıcısı ve Tanrı'nın oğlu İsa inancı hakimdir. İsa aracılığıyla Baba Tanrı ile iç içe olma durumuna inanılmaktadır. Hristiyanlığın kutsal kitabı ise Eski Ahit(Tevrat) ile Yeni Ahit(İncil) birleşimidir. Bu kitabın ise 4. yüzyılda kesin olarak meydana getirildiği söylenmektedir. Bilinen altmışı aşkın İncil olmakla birlikte bunlardan dört tanesi, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna esas alınmaktadır. Dört sayısının mistik bir sayı olduğu için dört tane esas alındığı söylenmektedir. İncil'ler kimin yazdığı belli olmayan kitaplar sayılmaktadırlar (Challaye, 1998: 175- 177).

Hristiyanlık inancına göre Adem ile Havva'nın işlemiş oldukları “ilk günah” yüzünden onların nesilleri günahkar olmuştur (Yaradılış 2,3; akt. Topcan, 2010: 42). İsa'nın da bu günahı temizlemek üzere çarmıha gerildiği inancı hakimdir. Çünkü İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna inanılmaktadır.

Hristiyanlığın temel öğretisi “Baba, Oğul ve Kutsal ruh” inancıdır. İnanca göre Baba yani Tanrı kainatı yaratmış, Oğul yani İsa günahtan insanları kurtarmak üzere cisimleşmiş ve kendini çarmıha feda etmiştir. Kutsal ruh da ilahi sevgiyi betimlemektedir (Aydın, 2007: 95). Hristiyanlığın bu en temel öğretisi ataerkil bir yapının hakim olduğunu göstermektedir. Tanrının direk Baba olarak tasvir edilmesi bütün gücü elinde tutan bir erilliğe ve bu erillik üzerinden kurulan bir sisteme de işaret etmektedir. Meryem'in İsa'ya bakireyken hamile kaldığı inancı bulunmaktadır. Bu durum da kadının “kutsal ruh” meydana getirebilmesi için bir erkekle ilişkiye girmeden yani “saf, temiz ve bakire” iken hamile kalması gerekmektedir. Burada kadının cinselliğine de bir ket vurma durumundan bahsedilebilir. Tanrı'ya atfedilen baba inancının, her şeyi gören, koruyan, kollayan, kural koyan, çocuk yapan yani bir

nevi sonsuz güç sahibinin baba olabileceği algısına da götürmektedir. Bu yüzden Hıristiyanlıkta da kutsanmış erilliklerden söz edilebilmektedir. Temel öğretileri şu şekilde sıralanabilir;

“Her şeye gücü yeten Baba Tanrı’ya inanıyoruz, O göklerin ve yerin yaratıcısıdır; Onun biricik oğlu ve Rabbimiz İsa Mesih’e iman ediyoruz, O kutsal ruh tarafından gebe bırakılmış, Bakire Meryem’den doğmuştur, Pontus Pilate’nin yöntemi altında acı ve ıstırap çekmiş, Çarmıha gerilmiş, ölmüş ve gömülmüştür. Cehenneme indi ve oraya galip geldi. Üçüncü günde ölümden dirildi ve göğe yükseldi. Her şeye gücü yeten Baba Tanrı’nın sağ yanında, ölüleri ve dirileri yargılamak için tekrar gelecek. Kutsal Ruha, Kutsal Katolik Kilisesine, azizlerin iştirakine, günahların affına, ölümden dirilmeye ve ebedi yaşama inanıyorum” (Aydın, 2007: 93- 94).

Tarihsel süreç içerisinde “Kilise Babaları” olarak adlandırılan dönemde şekillenen öğretilere feminist teologlar eleştirel yaklaşmışlardır. Hıristiyanlık öğretisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde durmuşlardır. Metinlerin analizlerinde Hıristiyan din öğretilerinin ataerkil ve erkek merkezîyetçi yaklaşımlar içerdiğini, erkek otoritesine dayanan temelinde erkek üstünlüğünün bulunduğu bir yapı olduğu bahsetmişlerdir (Besnard, 2000: 138).

Görüldüğü üzere Hıristiyanlık’ta da erkek eril toplum temelinde şekillenen bir din algısı ve ritüelleri bulunmaktadır. Semavi dinlerin ilki olan Yahudilik ve devamında gelen Hıristiyanlık’ta kadına ilişkin negatif, ikicil bir rol atfedilirken,erkek/erillik/ataerkillik yüceltilmektedir. Bu dini öğretiler de toplumsal yaşamın neredeyse her noktasına işlemiştir. Yani geleneksel din öğretilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini besleyerek eril bir sistem inşasını benimsediği söylenebilmektedir. Burada dinin meşrulaştırıcı etkisi çokça kullanılmıştır. Adem ile Havva’nın cennetten kovuluşu hikayesinde Havva’nın Adem’i baştan çıkararak cennetten kovuldukları inancı “ilk günahı”ın sorumlusunu kadın olarak göstererek bir nevi günah keçisi durumuna getirilirken diğer tarafta erkek de yüceltilmektedir. Şöyle ki İsa, yani Tanrı’nın oğlu bu günahı temizlemek için kendini feda etmiştir. Burada insanın nasıl olduğunu iyi okumak gerekmektedir. Bir nevi kadının yaptığı hatayı düzelten bir “baba” olan Tanrı tarafında bir “oğul” olan İsa’ya güç aktarımı yapılarak gerçekleşmektedir. Burada ki sistemin, babadan oğla devam ettiriciliğine dair vurgu bir vurgu bulunmaktadır. Genellikle dinlerin birbirinden etkilendiği ve eril

bir yapı üzerine kurulduğu göz önüne alındığında, İslamiyet dini üzerine tartışmalar önem arz etmektedir.

2.5. İslamiyet

Araştırma Türkiye’de oluşan erkeklik olgusu olduğu için İslamiyet dini, tarihselliği ve eril inşası üzerinde biraz daha ayrıntılı durularak örnekler üzerinden tartışmalara gidilmiştir. İslamiyet yani Müslümanlık üç evrensel semavi dinden (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) ortaya çıkış zamanı açısından üçüncüsüdür. En yaygın dinlerden ikincisidir. Kuzey Afrika, Güney Batı, Güney ve Güney Doğu Asya’da 800 milyon kişi olarak hesaplanmıştır. Arap, Türk, İran, Endonezya, Kuzey Hindistan halklarının büyük çoğunluğunun İslam dinine mensup olduğu söylenebilir (Tokarev, 2006: 575).

Miladi olarak 7. yüzyılın başlarında yüzölçümü açısından Avrupa’nın üçte biri kadar olan Arap Yarımadası’nda doğmuştur. İslamiyet’in doğduğu zamanlar Arapların göçebe bir toplum olduğu söylenememektedir. Daha çok Mekke, Taif, Medine gibi yerlere yerleşmişlerdir. Geçim kaynaklarının büyük çoğunluğunu ticaret ile sağlamaktaydılar. Arabistan’da İslamiyet’in doğduğu yıllarda hakim olan kültür ve ona dayanan din genellikle putperestliktir. Yahudi ve Hıristiyan azınlıklarının Mekke ve Medine’de bulunmalarına karşın Araplar putperest kültürü devam ettirmişlerdir. Arap putperestliği de çok tanrılı dine dayanmaktadır (Aydın, 2000: 371- 372).

İslam’ın en temel kaynağı ve referansı olarak Kur’an-ı Kerim kabul edilmektedir. İslam inancına göre tarih boyunca Allah insanlığa peygamberler aracılığıyla kitabını ya da mesajını iletmiştir. Kur’an-ı Kerim’in de son mesaj olarak kendinden önceki mesajları ya da kitapları tasdik ettiği söylenmektedir. Kur’an metni “sure” olarak adlandırılan her biri farklı uzunlukta olan bölümlerden oluşmaktadır ve her bölüm de ayetlerden meydana gelmektedir. Genelde ayetlerde inançlardan, geçmiş İslam topluluklarının başına gelenlerden, evlilikten, kadın erkek ilişkilerinden, ahlaki ve insani değerlerden, ticaretten, siyasetten yani toplumsal hayata ilişkin birçok olgudan bahsedilmiştir (Gündüz, 2007: 37- 41).

Bu araştırma kapsamında bu ilişkiler içerisinden toplumsal cinsiyet üzerinde durulacaktır. İslam dünyasının yüzyıllar boyunca en büyük bilgin diye kabul ettiği

İmam Gazali, İslam'da kadın erkek eşitliğinin söz konusu olmadığını söylemiştir. Erkeklerin mutlak olarak üstün kadınların ise mutlak şekilde tabi bir konuma yerleştirildiğinden bahsetmiştir. Bunun nedeni de kadınların doğuştan “kötü, fitneci, şeytan” gibi nitelendirilmesinden dolayı olduğundan bahsetmiştir. Erkek efendi veya seyid olarak nitelendirilirken kadının ise köle konumunda olduğunu söylemiştir (Arsel, 1990: 12). Örneğin, “kadınlarınız sizin ekinliğinizdir (tarlanızdır). Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın” (Bakara suresi, 2: 223) veya “...kadınların yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır...” (Bakara suresi, 2: 228) ya da “Kadınlarınızdan fuhuş(zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)” (Nisa suresi, 4: 15). Erkeği kadından üstün kılan ve eril yapının net bir şekilde görüldüğü bir başka ayet de şudur;

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar. İyi kadınlar itaatkardırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da 'gayb'ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdığını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları hafifçe dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür” (Nisa suresi, 4: 34).

Erkeğin “efendi” kadının ise “erkeğe tabi olan” şeklinde bir konumlandırılmadan bahsedilebilmektedir. Bu durumda Müslümanlığın temel inancını yoğurduğu söylenebilmektedir. Buradan hareketle İslam'ın kadın haklarını erkeğin üzerinden kurduğundan bahsedilebilir. Genel söylemler erkeği ön plana çıkarırken yani eril bir anlayışı ve sistemi temele koyarken kadınlığı da bunun üzerinden tanımladığı söylenebilir.

Kadının yaratılışı ile ilgili geleneksel anlatıların cinsiyetçiliğinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Örneğin, kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair dini kaynaklı söylem bu duruma işaret etmektedir (Razi, 1988: 387). Burada erkek temele koyulurken kadının ikincil bir duruma sokulduğundan bahsedilebilir. Erkeğe atfedilen bu birincil rol erkeğin baba olma durumuna da atfedilmektedir. Çocuk bir nevi erkeğin tohumu olarak nitelendirilmekte ve eğer çocuk erkek ise de bu erilliğin

devam ettiricisi olarak görülmektedir. Kadının ise buradaki işlevi doğuran olmaktadır. Baba ile Tanrı birbirleri ile eşit konumlara konulabilmektedir (Öztürk, 2012: 79). Bunun örneği özellikle Hıristiyanlıkta net bir şekilde görülmektedir.

Tarih boyunca kadının cinsiyet ayrımı ve eşitsizliklerle karşı karşıya kaldığı söylenebilmektedir. Kadınlar erkeklerden daha düşük statüde görülmüş ve erkeklere nazaran daha az hakka sahip olmuşlardır. Buradaki asıl problem ise epistemolojik olarak bilgiyi üretenin kim olduğu, hangi kaynaklara başvurduğu ve bunların tarihsel ve toplumsal açıdan hangi amaçlara hizmet ettiği önem arz etmektedir (Kandiyoti, 1997: 84).

İslam dini, aileye de büyük önem vermekte, ona kutsallık atfetmektedir. Onu sosyal, dini ve ekonomik hayatın önemli bir parçası olarak görmektedir. Aileyi sağlıklı toplumun oluşmasında en önemli noktalardan biri olarak kabul etmektedir (Haşşab, 2010: 56). Doğan'ın (belirttiği üzere, İslam dini aileyi ilk toplumsal kurum olarak görmektedir (2003: 47). *“Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanla evlendirin...”* (Nur suresi, 24/32), *“Bundan sonra güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah her şeyi gözetleyendir”* (Azhab suresi, 33/ 52), *“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın”* (Azhab suresi, 33/ 49). Burada mut'a koca tarafından boşandığı eşine verilen para veya maldır. Görüldüğü üzere aile konusunda da erkek sahiplenici ve karar verici bir rol oynamaktadır. Evlilikte iffet genellikle kadın üzerinden tanımlanan bir konu olurken erkek de bu iffetin koruyucu olarak yorumlanmaktadır. Yani pratikte kadının, Kur'an-ı Kerim'de yer alan miras, şahitlik gibi konularda iki kadının bir erkeğe eşit sayılması, erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyeti, kadınlara tesettür atfedilmesi, erkeklerin dört evliliğe kadar evlilik hakkına sahip olmaları, kadınların eşlerinin sözlerini dinlememe halinde dövülebileceği, kadınların aklen ve dinen eksik olduğu veya uğursuz olduğu, kocasının rızasını almadan cennete gidemeyeceği gibi

durumlar İslamiyet’ de ki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve din ile birlikte meşrulaştırılan ataerkil, eril kodlara işaret etmektedir (Gürhan, 2010: 369).

Dinsel ideolojilerin farklı tarihsel ve toplumsal yapılarda farklı farklı şekillerde din içerisinde kendisini gösterebileceğinden bahsedilebilir. Bu durumu göz ardı etmemek gerekmektedir. İrigaray inancın her zaman kimliği ve sorumluluğu yok etmediğini, pekiştirici ve inşa edici işlevlerinin de olduğunu söylemiştir (2006: 27). Erkekliğin, eril iktidarın dinler bağlamında tarihsel olarak nasıl inşa edildiği, ne gibi pratiklerle ve söylemlerle meşrulaştırıldığı tartışmaları devamında erkekliğin nasıl ve hangi kavramlar üzerine kurulduğu tartışmalarını getirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK VE ERKEKLİĞİN OLUŞUMU

3.1. Erkekliğe Dair Yaklaşımlar

Gordon Marshall *Sosyoloji Sözlüğü*' nde erkek(s)i liği şu şekilde tanımlamaktadır; “Erkek cinsine ait olan ve ona atfedilen özellikler” (Marshall, 2005: 206).

Toplumsal cinsiyet alanında 1970'lerden sonra erkeklik ve erkek kimliği üzerine yoğunlaşmıştır. 1970 sonrası araştırmalar sonucunda genel bir erkeklik idealizasyonundan bahsedilmektedir. Belli bir erkeklik anlayışı ve erkekliğin rol modeli vardır. 1980'lerde ise erkeklik toplumsal bir inşa olarak kendisini göstermiş ve farklı erkeklik pratiklerine yoğunlaşmıştır. 1990'larda ise erkeklik, genel bir kategori olmaktan çıkmıştır. Erkeklik tikellikler üzerinden giden ve belirli bağlarla biçimlenen bir toplumsal kategori halini almıştır. Örneğin “Men's Studies Review” adını “Masculinities” olarak değiştirmiştir. Yani erkeklik belli sınırlar içinde bir erkek grubuna ait değil, çok daha karmaşık ve çeşitlidir. Erkek egemenliği sadece kadın üzerinden işleyen bir alan olmayıp erkek egemenliği, erkeklik ve erkeklikler üzerinden de kendisini inşa eden bir alan olabilmektedir. Bu alan karmaşık olmakla birlikte atlanmaması gereken önemli noktalara sahiptir. İnşayı anlamak ya da çözümlenmek, kırılma noktalarını görebilme açısından önem taşımaktadır (Zeybekoğlu, 2009: 48–50).

Erkekliğin erkekler üzerindeki hegemonyası da artık araştırma alanı haline gelmiştir. Kenneth Klatterbaugh, erkeklik meselesi ile ilgili çeşitli kuramsal duruşlar olduğunu söylemiştir. Birinci yaklaşım daha muhafazakar olarak nitelendirilebilen, erkekliği biyolojiden ele alarak evrensel ve değişmez olduğunu iddia etmektedir. İkinci yaklaşım yani feminist yaklaşım ise feminist kuramın radikal ve liberal kısmına dayanan yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşım da erkeklerin de ataerkilliğin ve cinsiyetin kurbanı olduklarına yönelik yaklaşımdır. Bugün ise erkekliğin sınıf, ırk, homoseksüellik gibi birçok kavram etrafında ve çok çeşitli olarak araştırıldığından bahsedilebilir (Marshall, 2005: 207).

Aynı zamanda erkeklik konusu incelenirken toplumdan topluma değişim gösterebileceği göz önüne alınarak her toplum kendi toplumsal pratiği, kültürü içerisinde değerlendirilmelidir. Genel bir erkeklik algısından ve oluşumundan söz

edilebilir. İleride bu tartışılacaktır; ancak bu genel erkeklik algısı sorgulanırken de toplumsal, dini, ekonomik, kültürel faktörler önem arz etmektedir. Örneğin R. W. Connell şu şekilde ifade etmektedir;

“Heteroseksüel erkeklerin hepsi aynı değildir veya hep ittifak halinde olmazlar ve birçoğu mevcut sistemden epey zarar görür. Sözelimi, erkek eşcinsellerin yaşadığı baskı, efemine mizaçlı olan veya erkekliğini çok iddialı biçimde ortaya koyma eğiliminde olmayan heteroseksüellere zarar verici dolaylı etkilere sahiptir” (Connell, 1998: 15).

Bu anlamda erkeklik çok boyutlu bakılması ve incelenmesi gereken önemli bir olgudur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelinde bu erkeklik inşasının olduğu söylenebilir.

Demren, erkekliği, iktidar temelinde kurulan cinsiyet düzeninin devamının sağlanmasında kullanılan bir olgu olarak görmektedir. Bu cinsiyet düzeni ise kültürel, ideolojik, dilsel, siyasal olmak üzere bir sürü olguyu kapsamaktadır (Demren, 2001: 34). Yani erkeklik sadece biyolojik bir cinsiyet olarak kalmamaktadır: aynı zamanda biyolojik cinsiyete yüklenen; nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği gibi anlamlar ve rolleri içermektedir (Atay, 2004: 14). Connell bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir;

“Erkekliğin fiziksel anlamı, basit bir şey değildir. Boy, pos ve şekli, tavır ve hareket alışkanlıklarını, belirli fiziksel becerilere sahip olmayı ve belirli becerilerin eksik kalmasını, kişinin kendi beden imajını, bunun öteki insanlara sunulmuş biçimini ve bu insanların buna karşılık verme biçimlerini, kişinin bedeninin çalışma ve cinsel ilişkilerdeki işleyiş biçimini içerir. Bunların hiçbirisi, hiçbir anlamda XY kromozomlarının sonucu değildir. Hatta erkeklik tartışmalarının büyük bir sevgiyle üzerinde durduğu şeyin, yani penisin yarattığı bir sonuç da değildir. Erkekliğin fiziksel anlamı, toplumsal pratiğin kişisel tarihi, toplumdaki yaşam çizgisi aracılığıyla gelişir” (1998: 122- 123).

Konunun anlaşılabilmesi noktasında önemli olan erkekliğin toplumsal olarak inşasını anlamaktır. Sancar’a göre;

“Gelişen erkeklik araştırmaları sonucu, erkeklik davranış ve değerlerinin biyolojik bir zorunluluktan kaynaklanan kültürel oluşumlar olarak değil, toplumsal bağlamlarda gerçekleşen iktidar örüntüleri içinde şekillenen farklı farklı sosyal tarzlar, ‘inşa’lar olduğu kabulüne doğru kayan bir yaklaşımın egemen olmaya başladığını görüyoruz” (2009: 29).

Biyolojik yapıdan hareketle bedenlerin cinsiyetlendirildiği söylenebilmektedir. Biyolojik yapıya göre kişiye bir kimlik yüklenmektedir. Yüklenen bu kimlik

devamında rolleri ve bu rollere bağılı ilişkileri de getirmektedir. Durum, bedenlerin cinsiyetlendirilmesi ve bu cinsiyetlere uygun kimlikler inşa edilmesi sürecinde başlamaktadır. Nasıl ki etnik kimlik, siyasi kimlik, ulusal kimlik gibi kimlik çeşitleri varsa cinsiyete dayalı da oluşturulan kimlikler bulunmaktadır. Bu kimlikler diğerkimliklerle iç içe geçerek birden çok kimlik çeşidinin bireyde var olduğu görülmektedir. Örneğin, bir erkek hem işçi hem siyahi olabilir. Burada işçi ve siyahi kimlik yapısına ek olarak erkeklik ile ilgili bir kimliğe de sahiptir. Diğerkimlik türleri gibi bu kimlikte de çeşitli davranış kalıpları ve roller bulunmaktadır. Erkek kimliği ile birlikte de farklı erkeklikler mümkün mü? Sorusu gündeme gelmektedir. Bu soru da Connell'in "hegemonya" kavramına oradan da "hegemonik erkeklik"e götürmektedir. Sancar'a göre hegemonik erkeklik, yani heteroseksüel olan, iş sahibi olan, sünnet olmuş olan, askere gitmiş olan, evlenen, dölleyebilen, "namusuna sahip çıkan" gibi parametreler taşımaktadır. Bu örnekler daha çok Türkiye üzerinden verilse de hegemonik erkeklikte bir hakim olma anlayışı bulunduğundan söz edilebilmektedir (Sancar, 2009: 31- 46).

Selek'in de değindiği gibi erkeklik, hem toplumsal yaşamda hem aile yaşantısında hem sosyal yaşamda erkeklik üzerine oturtulmuş rolleri benimser, içselleştirir ve ona göre hareket eder. Şiddet üzerinden beslenen ve sürekli kendini ispat ve kanıtlamaya dayanan bir alan oluşur. Erkekler sürekli olarak iktidar bağlamında kışkırtılmaktadır. Erkekliklerini zedeleyen küçük durumlar bile iktidarsızlık damarını kaşımaktadır. Bu da sürekli bir baskı oluşturmaktadır. Her baskıda erkeklik daha sert, daha acımasız olarak kendisini ispatlama durumuna gitmektedir (2013: 135). Hegemonik erkeklik kavramı araştırmanın temel noktalarından birisini oluşturan bir kavramdır.

3.1.1. Hegemonik erkeklik

Hegemonik erkeklik kavramını anlaşılır kılmak için, öncelikle hegemonya kavramının içeriğine bakmak gerekir. Karl Marx'ın tarihsel materyalizmi bağlamında bakıldığında hegemonya kavramı, yönetici sınıfın çıkarlarının evrensel olarak temsil edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Marx aynı zamanda her yönetici sınıfın ortak sınıf çatışmasına ek olarak bir öncesi daha geniş bir çıkarlar menzili ile iktidara geldiğinden bahsetmektedir. Marshall, burjuva hegemonyasının başlıca aracının sivil toplum olduğunu söylemektedir (Marshall, 2005: 299).

Antonio Gramsci de hegemonyayı üst yapının yani “özel” devlete ait olmayan kısımlarının içine yerleştirirken kapitalist toplumdaki toplumsal hegemonyayı da zor kullanmaktan başka bir noktaya yerleştirmektedir. Yani hegemonyayı bir nevi rızanın üretimi olarak tanımlanmaktadır. Kültürel hegemonya da bu manipülasyondaki başlıca etmen olarak tanımlanmaktadır. Kültürel hegemonya ile birlikte, “düşünme” “bakma biçimleri” nin üretimi, “alternatif bakışlar” üretilmesi ve “söylemlerin dışlanması” gibi toplumsal olgulardan bahsedilmektedir (Aka, 2009: 330).

Connell’ın hegemonik erkeklik kavramının da temellerini buradan aldığı söylenebilir. Hegemonya kavramının açıklanması ile hegemonik erkekliğin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Connell (1998), kadınlık ve erkeklik durumlarının tüm toplum tarafından düzenlenmesinden bahsetmektedir. Bu düzenlemelerin yanında çok geniş kapsamda bir farklılaşmadan da bahsetmektedir. İlişkilerin karmaşıklığı, sınıf örüntüleri, etnik farklılıklar, kuşak farklılıkları gibi birçok etmenin devreye girdiğini söylemektedir. Ancak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geniş çapta bir usluplaştırmasından da bahsetmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlık ve erkeklik ilişkilerinin erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulduğundan söz eder. Oluşturulan bu olgunun da toplumda hegemonik erkeklik ilişkilerini tanımlayan ilişkilerin temelini oluşturduğunu söylemektedir. Aynı zamanda hegemonik erkekliğin kadınlarla ilgili olduğu kadar “ötekileştirilen” yani hegemonik erkeklik tanımlarına uymayan erkeklik biçimleri ile de ilgili olduğundan bahsetmektedir. Buradaki hegemonya kavramının bir erkekler grubunun silah zoru ve benzer şekillerde başka bir grup üzerinde egemenlik kurması ile karıştırılmamalıdır. Buradaki olay daha karmaşık ve daha katmanlıdır. Dinsel öğretiler, kitle iletişim, ücret yapıları, ev tasarımı gibi çok boyutlu bir durumdan bahsedilmektedir. Bunun yanında tek anlamı güce dayalı olmamakla birlikte güçten de bağımsız olduğu söylenememektedir. Yani hegemonik erkeklik ve ataerkillik arasında bir bağlantı vardır. Başka bir deyişle fiziksel veya ekonomik şiddetin varolan egemen kültürel örüntüyü desteklediği söylenmektedir. Burada hegemonyanın diğer seçenekleri tamamen ortadan kaldırdığı yanılgısına düşülmemelidir. Diğer örüntüler bir nevi ikincil konuma itilmektedir. Bu çekişmenin ve toplumsal cinsiyet çelişkilerinin anlaşılması için önemli bir noktadır. Kısaca

hegemonik erkekliğin kadınlarla ve tabii kılınmış erkekliklerle ilişkili bir biçimde inşa edildiği söylenebilir (Connell, 1998: 245- 249).

Genel tanımdan hareketle her kültürün kendi içerisinde kadınlığa ve erkekliğe atfettiği statü ve roller farklılaşabilmektedir ve bu yüzden her kültürün toplumsal pratiklerine ayrıca önem verilmelidir (Dönmezer, 1988: 165). Bu pratiklerin ortaya çıkmasında da statüye bağlı roller önemlidir. Çünkü roller statüler ile iç içedir ve tabiidir (Erkal, 1996: 29). Roller de arkasında pek çok değer ve beklentiyi göstermektedir (Arkanoc, 1993: 40). Yani toplum içerisindeki cinsiyet rolleri bireylerin sahip olduğu cinsiyetlere göre şekillenmekte ve cinsiyete göre bir toplumsal rol, beklenti, tavır geliştirildiği söylenebilmektedir (Ersoy, 2009: 215).

Sancar da Türkiye’de hegemonik erkekliğin, heteroseksüel olan, iş sahibi olan, sünnet olmuş olan, askere gitmiş olan, evlenen, dölleyebilen, “namusuna sahip çıkan” gibi parametreler taşıdığından bahsetmiştir. Bu örnekler daha çok Türkiye üzerinden verilse de hegemonik erkeklikte bir hakim olma anlayışı bulunduğundan söz edilebilmektedir (Sancar, 2009: 31- 40). Özbay ise bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir;

“Türkiye’ de başka yerlerde de olduğu gibi, hegemonik erkeklik ne henüz ‘tam olmamış’, ‘olgunlaşmamış’, ‘geçişini, evrimini tamamlayamamış’ genç erkeklikler, ne ‘iş bitmiş’, ‘dünyadan kopmuş’, ‘güçsüz’ yaşlı erkeklikler, ne de ‘eksik’, ‘bakıma muhtaç’, ‘natamam’ sakat ya da hasta erkeklikler üzerine kurulmaz. Hegemonik erkeklik hegemonikleşebilmesi, etkileyebilmesi, cazip görünmesi için iktidara, güce, kuvvete muhtaçtır ve bu hem fiziksel kuvvetin, sağlığın, performansın hem de aklın (deneyimin, görgünün, her türlü eğitimin) zirvesinde olduğu orta yaşta mevcuttur denilebilir” (Özbay, 2012: 190-191).

Yani Hegemonik erkekliği ve erkekliğin inşasını anlamada iktidar kavramı da büyük önem taşımaktadır.

3.1.2. İktidar ve erkeklik

Erkeklik çalışmaları, erkekliğin toplumsal, tarihsel ve kültürel bir inşa olduğuna değinmenin yanında eril iktidar kaynaklarına ve bunların hangi şekillerde biçimlendiğini de açıklamaya çalışan bir disiplindir (Zeybekoğlu, 2010: 5).

“Erk” sözcüğünün Türk Dil Kurumu’ndaki ilk anlamı “bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar”; ikinci anlamı ise “sözü geçerlilik, istediğini yaptırabilme gücü, nüfuz” (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanmaktadır. “İktidar” sözcüğünün ise ilk

anlamı “bir işi yapabilme gücü, erk, kudret” üçüncü anlamı ise “devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi” (<http://www.tdk.gov.tr>) şeklinde tanımlanmaktadır. “Güç” sözcüğü “fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor” (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanırken “otorite” sözcüğü de “yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, siyasi veya idari güç” (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanmaktadır. Bütün bu kavramların iç içe olduğu görülmektedir.

Toplumsal anlamda da bir gücün var olabilmesi bir otoritenin hakim olması, bir erkten bahsedilebilmesi veya bir iktidarın varlığını sürdürebilmesi için onun inançlarını taşıyan, onunla ortak amaçları olan insanlar olması gerekmektedir. Yani bir yandan da iknaya dayanan bir durum bulunmaktadır. Bu anlamda iktidar sahibinin inandırıcı olabilmesi gerekmektedir (Russell, 1990: 141- 143’den aktaran; Yücel, 2006: 84).

Michael Foucault’un iktidar kavramından hareket edilecek olursa, Foucault’ a göre iktidar, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için de özne kavramının anlaşılabilmesinin üstünde durulmaktadır. Foucault, öznenin kendisinin tarihsel süreçlerin ürünü olduğu söylemekte ve farklı durumlarda farklı öznelerin oluştuğu üzerinde durmaktadır. Yani ona göre özneler iktidar tarafından biçimlendirilen ve toplumsal ilişkiler içerisinde oluşan bir olgudur (Çelebi, 2013: 513). Çelebi, Foucault’un iktidar bilgi ilişkisi ile ilgili olarak iktidarın bilgiye bilginin de iktidara ihtiyaç duyduğu üzerinde durmuştur. İktidar ilişkilerinin sürekli yeni bilgiler ürettiğinden ve bu üretilen bilgi ile de yeni iktidar alanları açıldığından bahsedilmektedir. Yani bilgi ve iktidar bir nevi birbirlerine eklemlenmiş biçimdedirler (Çelebi, 2013: 521).

Yani burada Foucault’ nun üzerinde durduğu şey iktidarın bilgiyi ürettiğidir. Bir nevi bilginin yansız ve nesnel olmadığını söylemektedir. Aynı zamanda öznelerin de iktidar tarafından şekillendiğinden bahsetmektedir. Özneyi ise şu şekilde tanımlamaktadır; *“Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kiliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir*

iktidar biçimi telkin ediyor” (Foucault, 2000: 63). Yani bir nevi iktidarın bireyi “kategorize” ettiğinden, bireyde hem kendisinin hem de başkalarının tanımak zorunda bırakıldıkları bir “hakikat yasası” dayatılarak bütün özel ve “gündelik” yaşama müdahale edildiğinden bahsetmektedir (Foucault, 2000: 63).

Foucaultcu bakış açısı ile ataerkil yapılanmalarla iç içe olan iktidar sistemi ve ilişkileri incelendiğinde erkeklerin iktidarın sahibi olmasından çok taşıyıcısı oldukları söylenmektedir. Kimliklerin de iktidarın söylemleri etrafında üretildiğinden bahsetmektedir. Erkek kimliği de eril olarak inşa edilen iktidarın, kendisini devam ettirmesi, yeniden üretebilmesi için inşa edilen bir şey olarak tanımlanmaktadır. Edley ve Wetherell, “erkekler, bu eril kültürün paradoksal biçimde hem üreticisi hem de ürünü durumundadır” şeklinde ifade etmektedir (Edley ve Wetherell, 1996: 109’dan aktaran; Kundakcı, 2007: 47).

Foucault, kimliği insanın kendisine atfettiği veya kendisine atfedilen bir şey olarak tanımlamaktadır. Bireyin bir kimliği içselleştirmesi aynı zamanda onu o kimliğin öznesi haline getirmektedir (Foucault, 2003: 14). Hangi kimliğin içselleştirileceği veya hangi kimliğin sakıncalı bulunduğu toplumsal olarak inşa edilen normal/anormal ayrımı ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu noktada iktidar belirli normlar aracılığıyla normalleştirmeler yapmaktadır. Yani başka bir deyişle iktidarın normal normaldir. Bu “normal” dışında kalanların ise öteki olarak nitelendirildiği söylenebilir (Foucault, 2003: 78). Erkek üzerinden gidilirse biyolojik olarak erkek bedenine sahip olan kişi doğduğu andan itibaren içerisine doğduğu toplumun o cinsiyete atfettiği normların ve kimliğin içine doğmaktadır. Buradan hareketle erkekliğin inşası iktidardan bağımsız olarak değerlendirilemez.

Butler da Foucault’ nun iktidar kavramı üzerinden, iktidar sistemlerinin daha sonra temsil ettikleri özneyi yarattığı ve devamında bireyi sınırlandırarak kendi yapısına göre konumlandığından bahsetmektedir. Bu oluşturulan sistem ile birlikte tüm cinsiyet politikalarının heteroseksüel bir iktidar veya tahakküme sürüklediğinden söz edilmektedir. Ürettiği özneyi de bu anlamda eril saymakta ve bu erillğe tabi olacak (kadın olarak tanımlanabilir) karşıda başka bir özne oluşturmaktadır (Erdoğan, 2013: 25).

Butler, maddeleşen beden kuramında da, toplumsal cinsiyet mekanizmaları üzerinden düzenlenen ve maddeleşen bir bedenden bahsetmektedir. Burada bedenin maddeleşmesi ile bir özne haline geldiği söylenmektedir. Özne olunabilmesi de yasa önünde tanınmaktan geçmektedir. Özne, yasaya tabi kılınan yani iktidara tabi kılınan olarak da tanımlanabilir. Butler'ın burada önemle üzerinde durduğu şey, birisi özne ise hem iktidar hem de iktidara tabi olan olabileceği ve burada başkalarını dışlamak adına kimlik üretildiğidir (2012: 44).

Connell ise, toplumsal iktidarın çoğul karakterine dikkat çekerken şiddet ve ideoloji arasındaki bağlantı üzerinde durmaktadır. Burada önemli bir etken olarak da güç kavramını görmektedir. Örgütlü şiddet araçlarının erkeklerin elinde olmasının bir tesadüf olmadığından bahseder. Şiddetin genellikle kurumlar ve bu kurumların örgütlenme biçimleri ile alakalı olduğunda söz eder. İktidarın, iş yerinde, evde veya kurumda bir tür kazanç dengesi ya da kaynaklar eşitsizliği olabileceğini söyler. Örnek olarak da kurumları, bakanlıkları, üniversiteleri yöneten kişileri, kadınların üst düzeylere ulaşabilmesini engelleyecek şekilde kuran erkekleri göstermektedir (1998: 151).

Bunlardan hareketle iktidar alanları genel olarak şu şekilde sıralanabilir; beden, mekan, sınıf, din, siyaset, aile. Beden olarak bakıldığında, yukarıda tartışıldığı üzere erkek veya kadın bedeninde olmak devamında belirli rol ve normları da getirmektedir. Burada da “erkeklerle ait görülen” (kahvehaneler, futbol stadyumları, madenler, askeri kışlalar) mekanlar arasından askeri kışlalar önemli bir yer tutmaktadır.

Foucault, askeriye'nin tecrit ediciliğinden bahsederken 1751 yılı Paris Askeri Okulu'ndan örnek vermektedir. Bu okulun yatakhane kısmında her öğrencinin camekalanlı bir hücresi vardır ve burada diğer öğrenciler ve hizmetlilerle hiçbir ilişki içerisinde olmadan, sürekli görülebilecek bir biçimde bulunmaktadır. Yine aynı şekilde okulun berberinin de öğrencilerle iletişime ve etkileşime geçmemesi için gövdesi camlı bölmenin içerisinde kalan öğrenci sadece başını çıkarabileceği bir delikten dışarı kafasını uzatarak saç tıraşı olmaktadır (Foucault, 2003: 87). Askeri ve eğitsel disiplin ve yapı verilebilecek örneklerden sadece bir tanesi olmakla birlikte askeri uygulamalar çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içerisinde iktidar kendi

farklı şekillerde göstermekte ve yeniden ürettiği söylenebilmektedir. Genel olarak askeri yapının bir tür kontrol ve Bentham'ın da deyimiyle bir "panoptikon" yani sürekli bir gözetim altında tutmaya yönelik bir yapısı olduğundan söz edilebilmektedir. Birçok yerde sadece erkeklerin bulunduğu bu izole alanda bu kontrol ve gözetim yoluyla, iktidar ekseninde bir "erkek profili" oluşturulduğu söylenebilmektedir.

Askerlik, hem güç ilişkileri bakımından, hem grup kimliği bakımından, hem de erkek kimliği açısından çok farklı bir alandır (Sancar, 2009: 31-46). Anık'ın dediği gibi; *"Aynı grup kimliğinin taşıyıcısı olan bireyler arasında belirli konulardaki önyargı, anlayış ve eğilimler benzer bir nitelik arz eder. Zira bu noktada taşıyıcısı oldukları kolektif kimlik, bireylerin algılama, yargı ve karar mekanizmalarını etkiler"* (Anık, 2012: 47). Askerlikte de böyle bir durumun varlığından söz edilebilmektedir. Bireysel kimliklerin çok fazla anlamı bulunmamaktadır. Askerlik alanında ki asker kimliği ve buna ek olarak erkekliğin taşıyıcısı olunan kimlikler bulunmaktadır. Burada yine başka bir hegemonya ilişkisi devreye girmektedir. Erkekler yine erkekler üzerinde bir hegemonya kurmaktadır. Bu hegemonya süresince bireysel kimliklerin ne olduğunun bir önemi bulunmamaktadır. Ast-üst ilişkilerinin hakim olduğu bir alandan bahsedilmektedir. Aynı zamanda orada ki grup kimliğine uyum zorunluluğu bulunmaktadır. İktidar ve güç ilişkileri üzerinden şekillenen bir hegemonya bulunmaktadır. Kimlik tanımları da bunlar üzerine kuruludur.

"Erkeklerle ait görülen" mekanlanlara örnek olarak ev içi ilişkiler de gösterilebilir. Evli olsunlar veya olmasınlar erkek ve kadının birlikte yaşadığı ev içerisinde iş bölümünün ne şekilde olduğu, evin gelir giderinden kimin sorumlu olduğu, evde kararların kim tarafından verildiği gibi faktörler de bir iktidar alanı oluşturduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet bağlamında iktidarın üretildiği başka bir alanın da bireylerin ekonomik gelirleri ve statüleri ile ilgili olan sınıf ilişkileri örnek verilebilir. Sadece sınıf üzerinden gidilerek Türkiye'de beyaz yakalı bir erkeğin hegemonikleştiği, idealleştiği söylenebilir. Yani profesyonel veya yarı-profesyonel iş sahibi, belli bir seviyenin üzerinde geliri olan, ev ve otomobil sahibi olan veya olmak isteyen, çalışan bir kadınla evli veya evlilik yolunda olan, yüzeysel bir cinsiyet eşitliğine inanıyormuş gibi görünen kentli erkek olarak tanımlanabilir. Bir diğer iktidar alanı olan dine de Türkiye üzerinden bakılırsa İslamiyet'in belli alanlarda

toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratarak bir iktidar alanı oluşturulduğundan bahsedilebilir. Örneğin Kuran'da kadının kocasına itaat etmesi gerektiği veya ekonomide, siyasette erkeklerin aktif olduğu yönündeki söylemler bu iktidarı besleyebilmektedir.

Bir başka eril iktidar alanı da ailedir. Ailedeki erkeğe atfedilen kocalık, babalık, reislik, velilik gibi vasıfların bu erilliği besleyebilmekte ayrıca; sorumluluk sahibi, ailesine bakabilen, namusuna sahip çıkabilen gibi vasıflar yüklenerek bir başka eril iktidar alanı oluşturulabilmektedir. İktidarın üretildiği bir diğer nokta da siyasettir. Türkiye'de politik ve askeri liderlerin kaçının kadın kaçının erkek olduğuna bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve iktidarın erilliği göze çarpmaktadır (Özbay,2012: 190- 199).

3.1.3. Eril tahakküm

Marshall tahakkümü; “Baskıyla ya da baskıya dayanmayan rızayla kurulan egemenlik. Tek tek kişiler veya gruplar, ya kaba kuvvetle ya da iktidarlarını başkaları meşru kılarak üzerinde güç kullanabilirler” (2005: 712) şeklinde tanımlamıştır.

Bourdieu, “Eril tahakküm” ve “Habitus” tanımlamaları üzerinden giderek beden in cinsiyetlendirilmesi ve bunun üzerinden iktidar ilişkilerini tartışmaktadır. Eril ve dişil karşıtlıklar üzerinden, yüksek/alçak, altta/üstte, önde/arkada, sağ/sol, doğru/eğri, kuru/nemli, sert/yumuşak, baharatlı/tatsız, dışarıda (kamusal/içeride (özel) ya da bedensel hareketler üzerinden yüksek/alçak, çıkmak/inmek, girmek/çıkmak gibi tanımlamalar ve örneklemeler sunmaktadır (Bourdieu, 2014: 20). Bourdieu' nun üzerinde durduğu gibi tüm mesele bedenlerin cinsiyetlendirilmesinden başlayarak bunlara uygun roller, pratikler, habituslar üzerinden sürekli inşa edilen ve her defasında yeniden üretilen bir konuma sahip şekilde süregitmektedir. Bu durumu da şu şekilde ifade etmektedir;

“Paradoks şu ki, dişi beden ile erkek beden arasındaki görünür farklar, erkek merkezli bakışın pratik şemaları çerçevesinde algılanıp inşa edildiklerinden dolayı, bu bakışın esaslarıyla uyum halindeki anlam ve değerler bütünü de muazzam derecede su götürmez teminatı durumundadırlar: fallus'un kendisi (veya yokluğu) değildir bu dünya görüşünün temelinde yatan; eril ve dişil olarak *ilişkisel cinsiyetler* uyarınca düzenlenmiş olan bu dünya görüşü, erkekliğin, eril şeref noktasının (nif) sembolü olarak kurulan fallus'u oluşturur ve biyolojik bedenler arasındaki farkı cinsler arasındaki farklılığın nesnel tabanı olarak, hiyerarşize iki

toplumsal öz gibi inşa edilmiş cinsel anlamında oluşturur”
(Bourdieu, 2014: 37).

Bourdieu'nun üzerinde durduğu gibi eğer “itaat” toplumsal tahakküm ilişkilerinin bedenselleşmesinin bir görünümü ise, tarih boyunca topluma ve akla itaat ettiği söylenebilen beden itaat etmesine rağmen mevcudiyetini korumayı başaramamıştır. Tüketim toplumunda bedenlerin kendilerine bir yer edindiği, görece “özgür” olduğu söylenebile kendisini bir şeyler yüklenen nesne konumundan azade edemediği söylenebilir. Beden- iktidar ilişkisini tartışan kuramcıların en önemlilerinden birisi olan Foucault, Batı dünyasında dezavantajlı konumda bulunanların ötekileştirilmesine ve bir tahakküm üzerinden baskılanmasına yani öteki'nin bedenine nüfuz eden iktidar aygıtlarına ilişkin “biyo-politika” terimini kullanmıştır. Özetle burada Foucault da bedenin kendisine yüklenen tahakkümden bahsetmektedir ve şunları söylemektedir;

“(…) bedenin siyasal olarak kuşatılması onun ekonomik kullanımına bağlıdır. Bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni büyük ölçüde üretici bir güç olmasından kaynaklanmaktadır, fakat bedenin işgücü olarak oluşması ancak onun bir tabiiyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür; beden ancak hem üretken beden, hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı bir güç haline gelebilmektedir” (Foucault, 1992: 33'dan aktaran; Köse, 2016: 179).

Foucault, sadece iktidarın normal ve anormal üzerine tanımlarından söz etmemektedir. Bunların yanında iktidarın, “biz/öteki” karşıtlıklarında ki “öteki” olana ilişkin algıları da ürettiğinden bahsetmektedir. “Öteki”nin de dış güçler tarafından tanımlanan edilgen bir alan olduğu söylenebilir. Foucault, aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde insan bedeninin disiplin altına alınması için kullanılan araçlardan da bahsetmektedir. Bu konu ile ilgili eğitim ve çalışma hayatını örnek vermektedir. Foucault bu durumdan *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde yer vermektedir ve çocukluktan itibaren başlayarak bedenin çalışma ve eğitim adına nasıl biçimlendirildiğinden, disipline edildiğinden bahsetmektedir. Foucault hapishanelerde yer alan cezalandırma ve tecrit sisteminin toplumun bütün kurum ve pratiklerine işlediğinden de söz etmektedir. (Foucault, 1992: 389- 390'dan aktaran; Köse, 2016: 180). Türkiye üzerinden bakıldığında sünnet ve askerlik bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Örneğin sünnet işlemi direk bedene müdahale şeklinde gerçekleşen bir işlem olmakla birlikte bu müdahale toplumsal anlamda da bir noktaya işaret etmektedir. Gerek dini gerekse gelenek ve görenek odaklı yapılan

sünnet işlemi “olması gereken” bir işlem olarak tanımlanarak Türkiye’de sünnete maruz kalan kişilere (yani çocuklara) sorulmadan gerçekleştirilmektedir. Bunun üzerine üretilen pratikler ve söylemler de çocuğun artık bir “erkek” olduğu ve “erkekler dünyası” na giriş yaptığı ile ilgilidir. Bu bedensel işlem ile birlikte çocuktan belli davranış kalıpları beklenmektedir ve bu beklentinin çeşitli alanlarda, kurumlarda ve yapılarda çeşitli biçimlerde kendisini göstererek devam ettiği söylenebilir. Aynı zamanda Bourdieu’ nun da üzerinde durduğu gibi bedene yüklenen bir tahakküm/eril tahakkümden bahsedilebilir. Askerlik de Foucault’ un cezalandırma ve tecrit sistemine göre bir tahakküm oluşturulan alanlardan birisi olarak alınabilir.

Yine Türkiye üzerinden giderek, askerlik süresi boyunca bulunduğu yerin asker kışlarının, askeri kuralların, askeri sistemin içerisinde oranın kurallarına uymak ve o algı biçimine göre hareket etme zorunluluğundan bahsedilebilir. O sistem içerisinde bir nevi farklılıkların yok edilerek tek tipleştirmeye gidildiğinden söz edilebilir. Bu sistem içerisinde kalınan süre boyunca o yerin kurallarına ve cezalandırmalarına uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Aynı kıyafetlerin giyilmesi, aynı saç kesimleri, birçok kişinin aynı yerde uyuyup uyanması, her sabah belli bir saatte kalkılması gibi etmenler bedenlere yüklenen tahakküm ve iktidar ilişkileri olarak yorumlanabilmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında evlilik, baba olma, boşanma gibi durumlar da belli iktidar sistemleri içerisinde ve o sistemin kurallarına göre gerçekleştiğinden bu olguların da bir nevi bedenlere yüklenen tahakküm ilişkileri olduğunu ve bu pratiklerin tahakküm ilişkilerini sürdürücü bir işlevi olduğundan bahsedilebilir.

3.2. Erkekliğin Oluşumu

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet, iktidar, din, tahakküm ilişkileri ve hegemonya kavramları erkekliğin oluşumunda önemli faktörlerdir. Aynı zamanda bu kavramlar toplumsal ilişkiler içerisinde birbirleri ile etkileşim halinde olmakla beraber birbirlerini çeşitli değişim ve dönüşümlere uğrattıkları da söylenebilir. Bu ilişkiler içerisinde de araştırma kapsamında ele alınmış olan sünnet, askerlik, evlilik, baba olma ve boşanma pratikleri üzerinden erkekliğin inşasını ele alınmıştır.

3.2.1. Sünnet

Heredot, sünneti altı bin yıllık en eski ameliyat türü olarak tanımlamaktadır. İhtar ve Kibele gibi anaerkil dinlerde ise erkeklerin penisleri tanrıçalara kurban verilmekteydi. Tanrıça için yapılan törenlerde erkeklik organı kökünden kesilerek ana tanrıça heykeli altındaki toprağa gömülmektedir.. Buradaki inanç, toprak, ana olarak tasvir edildiği için bu damlayan kan ile toprağın dölleneceğine ve bereketli olacağına inanılmaktaydı. Bu geleneğin değişerek sünnete döndüğü şeklinde tarihsel açıklamalar bulunmaktadır. Bir başka inanışa göre Yahudilikte İbrahim doğumdan sonra sekizinci günde zorunlu kıldığı için yapılmaktadır. Hititlerde ise erkek cinsel organı hayatın merkezi olarak tasvir edilmekte ve bu yüzden sünnet derisi tanrılara değerli bir armağan olarak sunulmaktaydı. Bazı Afrika kabilelerinde ise insanın hem erkek hem de dişi olarak doğduğu inancından hareketle sünnet, erkeğin dişi özelliklerinden ayrılması olarak nitelendirilmektedir. Bu kültürel anlamlar toplumdan topluma değişiklik göstermektedir (Gün, 2005: 31- 33).

Mitolojide sünnet edilme durumu genellikle bir ceza olarak uygulanmakta olup ilkel kabilelerde bunun anlamı değişmiştir. İlkel kabilelerde daha çok ergenliğe yada yetişkinliğe geçiş ritüeli olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kabilelerde genç erkeklerin cinsel organlarına çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Desmond Morris *Çıplak Adam: Erkek Vücudu Üzerine Bir İnceleme* adlı kitapta şu şekilde örnekler vermiştir; Aborjinler’de ergenliğe geçiş törenlerinin önemli yeri bulunmakta ve bu törenlerde 13 yaşına gelen çocuklara “içerden yarma” adı verilen ameliyat biçimleri uygulanmaktadır. Ergenlik çağına giren çocuğun öncelikle penisi şimdiki sünnet ritüeline benzer şekilde yarılmakta dört yıl sonra da penisin alt taarfi yani idrar borusu bıçakla boydan boya veya kısmen kesilerek yayvanlaştırılan penisin kadınlara daha çok zevk verileceği düşünülmekte aynı zamanda da cinsel birleşme sırasında sperm aktarımında sorun yaşanmaktadır. Morris, bu geleneğin Aborjinler’ in kertenkele-adam olan atalarından geldiğini söylemektedir. Bu olayda bir ceza durumu görülmesi de yine erkek cinsel organına güç ve erkeklik simgesi yüklediğinden bahsedilebilmektedir. Bu müdahale ile erkeğin ergenliğe geçiş evresiyle atalarının güçlerine erişeceğine inanılmaktadır (Morris, 2009: 214- 5’den aktaran; Barutçu, 2013: 26- 27).

Başka bir penis kesme ritüeline de Mısır'dan örnek verilebilir. Morris, Eski Mısırlıların uyguladığı yöntemin daha çok Ortadoğu kültürlerinde taklit edildiğinden ve ritüelin zamanla unutulup tek gerekçesinin Tanrı'nın sünnetli penisleri tercih etmesi olarak kalmış olabileceğinden bahsetmektedir. Mısırlılarda sünnet ritüelini kökünü yılan oluşturmaktadır. Deri değiştiren bir yılanı gören Mısırlılar bunu yılanın yeniden doğuşu ve ölümsüzlüğü olarak adlandırmış, ve buradan yola çıkarak da erkeğin üzerindeki deri parçasının alınması erkeğin de ölümsüzlüğe kavuşabileceği düşüncesi hakim olmuştur. Bu derinin penisten bir deri olmasının da penisin yılanla benzediği düşüncesinden kaynaklandığı söylenmektedir (Morris, 2009: 216'dan aktaran. Barutçu, 2013: 28).

Bir diğer penise müdahale şekillerinden olan “deri sıyırma” adeti Arabistan'da gerçekleştirilmektedir. Burada ki işlemde de penis sapındaki derinin tamamı sıyırma yöntemiyle alınmakta ve buna bağırmadan katlanabilen erkekler en yetişkin erkekler sayılmaktadır (Morris, 2009: 219'dan aktaran; Barutçu, 2013: 28). Burada da gerçekleşen müdahalenin erkekliğe, güce ve iktidara yönelik anlamlar taşıdığı söylenebilmektedir.

Textor, *Kültürler Arası Sünnet Araştırması* (1967) çalışmasında sünnet yapan kültürlerin özelliklerini araştırmış ve şu şekilde sıralamıştır;

“Yüksek narsizim (kendine hayranlık) endeksi, kölelik ve kast sistemi, miras ve toprak hukukunun erkeği gözetmesi, kadın çıplaklığına izin verilmemesi ve sert şekilde cezalandırılması, kadın başlık parası, aile otoritesinin erkekte olması, çokeşlilik, evlilikten sonra yerleşimin erkek tarafında olması, acı ve utanç verici kadın inisiyasyon (kadının bir sosyal konumdan diğerine geçiş) törenleri, ergenlerin cinsiyet ayrımcılığı ile birbirlerinden sıkı bir şekilde uzaklaştırılmaları, yaşamdan tatmin ve beklenti düzeyinin düşüklüğü, yüce bir Tanrı kavramının insanların ahlaki değerlerini emirlerle beliremesi” (Gün, 2005: 36).

Çeşitli örneklere genel olarak bakıldığında, erkek cinsel organına uygulanan bu tür müdahalelerin erkeklerin çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamasında ki bir tür geçiş ritüeli olduğu söylenebilir. Bugünkü sünnete bakıldığında da genel olarak erkek çocuğu için bir geçiş olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye üzerinden bakıldığında genelde din ile temellenen sünnetin aynı zamanda erkekliğin inşasında da önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bu inşa, iktidarının sağlamaştırılmasının güçlü olanın fedakarlığı, katlandığı eziyet ve mağduriyeti üzerinden olmasıdır. Bu bir nevi, Hz.

İsa'nın insanlığın Havva tarafından işlenen bir günah yüzünden cezalandırılmaması için kendisini feda etmesi gibidir.

Toplumsal ilişkiler anlamında dinin meşrulaştırıcı etkisinden söz edilebilir. Hatta dinin etkisi iktidardan, ekonomiye, aileden cinsiyet ilişkilerine birçok alanda görülmektedir. Bu anlamda tek tanrılı dinlerde sünnet uygulamasına bakıldığında, genelde Yahudilik ve Müslümanlık dinlerinde yaygın olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye'de sünnetsiz bir erkek gayrimüslüm olarak algılanabilmekte ve Müslüman erkek topluluğu tarafından ötekileştirilerek dışlanabilmektedir. Bu kadarla da kalmamakta, kadınlar sünnetsiz bir erkekle evlenmeyi reddetmektedirler. Askere gitmiş sünnetsiz bir erkek eğer nüfus cüzdanında din hanesinde İslam yazıyorsa mutlaka sünnet ettirilmektedir. Taşıtman, "bir dinin üyesi olabilmek için de bazen bedeninde belirleyici olan bir iz, işaret bırakmak gerekli olabilir. İşte sünnet de gerek Yahudi gerek Müslüman toplumların erkekleri için olmazsa olmaz bir semboldür ve bu sembolün simgesel anlamının ağırlığını taşır" demektedir (Taşıtman, 2012'den aktaran; Barutçu, 2013: 29).

Kırımlı'nın (2009) araştırmasında da sünnet düğünlerinde çocuğa hazırlanan gösterişli düğün ile erkekliğe adım attığı öğretilmektedir. Çocuk ilk kez sünnetinde erkekler hamaina götürülmekte veya yetişkin bir erkek gibi herkesin önünde sigara içmesine izin verilmektedir. Bu uygulamalarla da erkek çocuğa kız çocuğundan farklı bir konuma sahip olduğu mesajının verildiği söylenebilmektedir (2009: 151-153'den aktaran; Yavuz, 2014: 114).

Sünnetin Türkiye'de hem toplumsal cinsiyet alanında hem de endüstri alanında büyük oluşumları vardır. Endüstrinin ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği noktada ise ispatlama, hâkimiyet, güç gösterisi olarak yorumlanabilmektedir. Sünnet düğünleri, giysisi, salonu, hediyesi, davetiyesi ile cinsel alanın endüstriyel alanda kendini ispatı olarak görülmektedir. Sünnet edilecek çocuk gösterişli sünnet giysisi içerisinde elinde asasıyla deve, araba ya da faytonla gezdirilerek çocuğun erkekliğe adım atması duyurulurken aynı zamanda ailenin ekonomik durumu da sergilenmektedir. Sünnetin dinsel bir ritüelden çıkıp toplumsal ve toplumsal cinsiyet alanında varlığını sürdürdüğü durum bu noktaya işaret etmektedir. Bettelheim, "Sembolik yaralar: Ergenlik Törenleri ve Kıskanç Erkek" adlı çalışmasında sünnetin toplumsal anlamı

üzerinde durmaktadır. Ataerkil toplumlarda erkek cinsel organının sertleşmesi erkekliğin önemli göstergelerinden birisi olmakla birlikte sünnetin de bu anlamda sembolik rolünden bahsetmektedir. Böylece henüz cinsel olgunluğa ulaşmamış erkeğin sünnet ile kadın dünyasından, alanından ayrılarak sembolik anlamda olgunlaşıp erkekleştiği kabul edilmektedir (Gün, 2005: 29–32).

Yine Türkiye’de genellikle sünnet düğünlerinde sünnet olan erkek çocuğun varsa kız kardeşine gelinlik ya da özel bir kıyafet (bu evlenecek kadınların kına gecesinde giydikleri yöresel kına kıyafeti de olabiliyor) giydirilebilmektedir. Bir çeşit geçiş ritüeli olarak sünnet düğününde, kız kardeşin erkek kardeşinden farklı bir alanda olduğu gösterilirken aynı zaman da erkek kardeşinin bu geçişine şahit olan ve kabul eden bir konumda olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Sünnet edilen çocuğun kıyafetinin gösterişli, elinde asa ve başında taç olması da ‘erkeklik’ ile taçlandırıldığı ve daha ‘yüksek’, ‘yüce’ bir makama geçtiği şeklinde de yorumlanabilmektedir. Böylelikle toplumsal anlamda cinsiyetlendirilmiş bedenlere sembolik ve fiziksel uygulamalar ile belli anlamlar, roller yüklenerek bir inşadan bahsedilebilmektedir. Bu inşa ile birlikte cinsiyetlendirilmiş bedenler üzerinden belirli tahakkümler oluşturulmuştur. Selek, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir;

“İnsanlar, tahakküm metaforlarının, belli görev, üslup ve anlayış duvarlarının arasına kısıtılır; bir süre sonra o duvarların şeklini alır; çeşitli aidiyetlerle ‘homojen biz yaratılır’, ‘ötekiler’ ise dışlanır. Bu kapatma süreci, sadece bir kategoriye yönelik değildir. ‘Biz’in içinde çeşitli ‘biz’ler oluşur” (Selek, 2009: 122).

Sancar ise bu durumu; *“egemen erkekliğin inşasına herkes katılır ve bu durum erkeklik inşasını; kolektif bir üzüntüye, eğlenceye, çoğu zaman da bir ritüele dönüştürerek herkesi bu “inşa”ya ortak eder”* (Sancar, 2009: 19) şeklinde açıklamaktadır. Gün ise sünnet düğünleri ile ilgili şunları söylemektedir;

“Belki de hayatı boyunca görüp göreceği en travmatik (hem fiziksel hem psikolojik anlamda) olayı yaşamakta olan çocuk, etinden et koparılmasının karşılığında hediyelere, altına, paraya, takıya, mücevhere, oyuncağa boğulur. Adına camilerde mevlid-i şerif okutulur. Maşallah işlemeli açık mavi başlığını takan çocuk, atla, atlı arabayla, otomobille dolaştırılır. Bu geziye mahallenin öteki çocukları da katılır. Erkek oluşu (gerçekte erkekliğinin yarım bırakılışı) yedi cihana duyurulur” (Gün, 2005: 242).

Türkiye’de erkeklerin neredeyse tamamının sünnetli olduğu düşünülerek kendini ateist olarak tanımlayan biriside çocuğunu sünnet ettirebilmektedir. Buradan hareketle sünnetin artık dinsel bir olguyu aştığı ve daha çok toplumsal bir

adet/gelenek haline geldiğinden bahsedilebilmektedir. Erkek çocuk doğduğu andan itibaren varolan cinsiyet organına paralel olarak çeşitli roller öğrenmektedir ve bu şekilde “kadınlar dünyasından ayrılma” işlemi yavaş yavaş gerçekleştirilmektedir. Sünnet de bu ayrılmanın en önemli ve en derin ilk aşaması olarak tanımlanabilir. Bu ritüeli sızlanmadan, ağlamadan, güçlü bir şekilde yerine getiren çocuğun “yetişkin bir erkek” olduğuna yönelik söylemler ve inançlar bulunmaktadır. Bu geçiş ritüellerinden ikinci en önemlisi de askerliktir.

3.2.2. Askerlik

Askerlik, zorunlu hizmet amacıyla hayatlarının belli bir döneminde yaşadığı hayattan başka bir alana geçen erkekler, o dönemi belli bir erkek topluluğu içerisinde geçirerek “erkek erkeğe” kalınan bu alanda cinsiyet kimliklerini şekillendirecek başka bir deneyim yaşamaktadırlar. Bu deneyimin de cinsiyet mekanizmaları kamçılıyarak sonraki yaşantısı da etkileyecek eril bir deneyim olarak tanımlanabilir (Selek, 2013: 10- 11).

Askerlik erkekliğin ikinci önemli aşaması olarak tanımlanabilir. Kadına karşı bir şekilde yetişen erkek çocuğun yaşı geldiğinde (bu durum Türkiye’de yasal olarak 20 yaşındır) erkekliğini oluşturmada ki ikinci ve en önemli aşamalardan birisine gelmiş olur. “Vatan görevi” davullu zurnalı uğurlanan erkek, bütün eril pratikleri ve yüksek düzeyde burada öğrenir denilebilmektedir. Bu alana girerken şöyle bir yemin edilmektedir;

“Barışta ve savaşta, karada, denizde ve havada her zaman ve her yerde milletime, cumhuriyerime doğruluk ve muhabbetle ve kanunlara ve nizamlara ve amirlerime itaat edeceğime ve askerliğin namusunu Türk sancağının şanını canımdan aziz bilip icabında vatan, cumhuriyet ve vazife uğrunda seve seve hayatımı feda eyleyeceğime namusum üzerine ant içerim (Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, madde 37).

Bu yeminle birlikte silahın “namus” olduğunu vatan toprağına da “tecavüz” ettirmemesi gerektiğini öğrenen erkeğin aynı zamanda cinsiyetçi söyleme dair de bir şeyler öğrendiği söylenebilmektedir. Eline silah verilen erkek için güç kullanmak iktidar tarafından meşrulaştırılmakla birlikte “erkekliğine erkeklik kattığı”na inanılmaktadır.

Selek, askerliğin her erkeği farklı koşullara, durumlarda ve zamanlarda yakaladığından ancak eninde sonunda bir şekilde yakaladığından bahsetmektedir.

Bazı erkekler askerliğe “vatana hizmet” olarak yaklaşırken, bazıları da tıpkı sünnet gibi bir an önce olup bitmesi gereken bir durum olarak yaklaşmaktadır. Zorlu yaşam koşulları, belirsiz planlar içinde askerlik ek bir yük olarak algılanabilmektedir. Genç erkeklerin bir kısmı maddiyat, eğitim vb. gerekçelerle bazıları da politik nedenlerle ertelemekte ancak genelde yapıp kurtulmayı düşünmektedir (2013: 30). Askerde “olgunlaşacağına”, “kendine çeki düzen vereceğine” inanılan erkek askerden döndükten sonra artık daha “adam” olduğu için evlenilebileceğine de inanılmaktadır. Yani askerlik sadece askerlik süreci boyunca erilliğin, iktidarın, tahakkümün öğrenildiği ve uygulandığı yer olmakla kalmayıp döndükten sonra ki yaşantıyı da etkilemektedir. Bu yeniden üretim ilişkilerinden de Selek şu şekilde bahsetmektedir;

“Erkeğin sürekli sınındığı, ispatlandığı, sonra zedelenip yine sınındığı, yetmezliğiyle yüzleştiği, doyumsuzlaştığı eril ortamlarda, gerilim hiç bitmiyor. Tıpkı istikrarlı veya istikrarsız pek çok yatılı okulda ya da cezaevlerinde olduğu gibi, gelenekselleşen rekabet oyunları ile hiyerarşiyi yeniden şekillendirdikleri bu alanda da, erkekler, hemcinsleriyle kurdukları sosyal ilişkilerde genellikle dayanışmayı ve rekabeti iç içe yaşıyorlar. Bazı hemcinsleriyle kaderlerini birleştiriyor, diğerleriyle ise üstünlük yarışına giriyorlar (2013: 148- 149).

Askerliğin genelde sadece erkeklere özgü bir şey olması, erkeğin kadına karşı konumlanışı olarak yorumlanabilir. Böylelikle erkeğin kadınsı olan şeylerden uzakta, tamamen hem cinslerinin bulunduğu bir alanda erkekliklerini öğrendikleri ve ya pekiştirdikleri söylenebilir. Bu alanda tek tipleştirilen erkekler /erkekliklerin durumu üniforma üzerinden de sembolize edilebilmektedir. Aynı saç kesimi, aynı üniforma giyen tamamen birbirine benzeyen bu eril alanda kişiye özel ve has durumlardan bahsedilememektedir. Artık “oraya ait” bir şey olarak oranın kurallarına uyma ve bir nevi itaat etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Ast- üst ilişkilerinde yaşanan fiziksel veya sözsöz şiddet de güçlü olanın güçsüz olan üzerinde bir hakimiyet kurabilmesi olarak yorumlanabilir.

Özta askerlikle sünneti ilişkilendirerek ikisi arasında sembolik bir bağlantı bulunduğundan bahsetmektedir;

“Bu topraklarda askerlik, bilindiği üzere erkekler için sosyokültürel zeminde sünnetle birlikte yaşamın iki önemli merhalesinden biri olarak kodlanır. O nedenlerden aralarında sembollerle- ritüellerle güçlendirilmiş bir bağ da tesis edilmiştir. Minyatür subay üniformalarının sünnet kıyafetleri yelpazesindeki yerini hala muhafaza etmesi bu bağın boyutları hakkında ipucu

verir. Sünnet ile ‘erkekliğe’ adım atan oğlan, askerlik ile adeta ‘toyluktan kurtulur; ‘gerçek hayatı’ tanır’ (Özta, 2013: 88’den aktaran; Barutçu, 2013: 67).

Askerliğin Türk kültürünün içine sindirildiğinden bahsedilebilir. Devleti “baba”, askerliğı “peygamber ocağı” askeri ise “Mehmetçik” olarak adlandıran sistem içerisinde dini referanslarla askerlik kutsal bir görev olarak gösterilmiştir. Geleneksel kültürün canlı olarak yaşandığı söylenebilen Türkiye’de askerlik pek çok geleneksel ve toplumsal pratiğın önünü açmaktadır. Mesela askere gitmeyene “kız vermeme”, askere gitmeyi işe kabul etmeme gibi geleneksel ve toplumsal pratiklerle askerlik bağdaştırılmaktadır. Zaten askere gitmeyenler de “çürük” olarak nitelendirilmektedir. Herhangi bir engeli veya sağlık durumundan dolayı askere gitmeyenlere görece daha az baskı olmakla birlikte askere gitmeyi reddedenler hakkında iyi bir algı olmadığı şeklide bir yoruma gidilebilir. Askere gitmenin birinci koşulu aynı zamanda heteroseksüel olmaktır. Eşcinsel erkekler askere kabul edilmemektedir. Çünkü “olması gereken erkek tipi” heteroseksüel erkektir. Bundan dolayı eşcinsel erkekler ile ilgili “erkeklik alanı” olarak nitelendirilen bu yerde bir ötekileştirilmeden söz edilebilmektedir. Askerliğin bir tür erkeklik imtihanı olduğu söylenebilir (Yavuz, 2014: 116).

Askerlik yapan erkeğın hem vatani hem de bütün kadın yurttaşların namusunu koruduğı algısı bulunduğı için kadınlar “anne”, “eş”, “sevgili” olarak erkeğın orduda bulunuşuna destek olması gereken bir misyonda tanımlanmaktadır (Aykaç, 2013: 154).

Askerde erkeklik imtihanını veren ve “erkekliğini kanıtlayan” erkek artık daha “olgun”, “aklı başında”, “evlenmeye uygun”, “baba olabilecek” ve “ailesine” bakabilecek bir erkek konumuna yerleştiğı söylenebilir. Bir nevi vatanın namusunu koruyan erkeğın eşinin ve ailesinin de “namusunu” koruyabileceğine dair bir inanç vardır. Aynı zamanda askerlik boyunca kendisinden daha rütbeli olanlardan gördüğü eril tahakkümü aile içi ilişkileri içerisinde kendisinden daha “güçsüz” gördüğü karısına ve çocuklarına, buradan çıkıp kendinden daha küçük veya güçsüz olan herkese, her şeye karşı uygulayabilmenin meşruluğunu da kazanmıştır denilebilir. Hem sünnet olmuş, hem askere gitmiş, hem heteroseksüel olan erkeğın şimdiki görevinin de iş bulup, evlenerek, bir eş sahibi olup ona bakıp gözeterek kendi

ailesinin “erkeği” “babası” “kocası” olması gerektiği yönünde toplumsal algılardan ve beklentilerden de söz edilebilir.

Askerlikte başından sonuna eril bir dilin varlığından söz edilebilir. Karşı cinse karşı, seksist, saldırgan ve aşağılayıcı bir eğitim süreci geçirilmektedir. Bu eğitimlerde söylenen marşlar, uyarılma şarkılar küfür içerebilmekte ve erkekliği de yüceltmektedir. Bu tarz söylemler TSK kanunlarda birebir yer almasa bile askerler tarafından geliştirilebilmektedir. Bu söylemlerle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır ancak sosyal medyada çeşitli şekillerde karşılaşılabilmektedir. Sosyal medyanın bilimsel bir dayanağı olmamakla birlikte toplumsal tutumu ve algıyı yansıtması açısından da önem taşımaktadır. Öyle ki çeşitli bilimsel çalışmalarda¹ da sosyal medyadaki söylemlere yer verilebilmekte ve bunlar üzerinden bir çözümleme yapılabilmektedir. Buradan hareketle bir sosyal medya alanı olan “ekşi sözlük”te “askerde söylenen şarkılar” başlığı altındaki paylaşımlar incelendiğinde; *“fadimeyi samanlıkta kim bastı, kilodunu mg3’e kim astı, fadimenin sütyeni ipekten, bal döküp yalamalı göbekten”*ve *“baldız balkonda yatar, yorgana tekme atar, o yorganın altında, karpuz gibi mal yatar (balyalar/kalçalar), olmadı baldız olduralım, çukur mukur yerleri dolduralım”*(yazar: gelişine vuran tıbet öküzü yani yak) bir diğeri de, *“askere gittik genç yaşta, postallar ayakta kep başta, el sallama bana güzel kız, askerde yer yoktur aşka”* (yazar: miyagi san). Bu ve benzeri söylemler askerlikteki eril, seksist dili ortaya koyarken aynı zamanda erkek olmayı örneğin kadını aşağılayıcı ve cinsiyetçi bir dille tanımlayarak aynı zamanda erkekliği de yüceltebilmektedir. Aynı zamanda askerliğin erkek dünyası olduğuna dair bir vurgudan da bahsedilebilmektedir.

3.2.3. İş bulma

1750’lerdeki Endüstri Devrimi ile ekonomi, toplumsal hayat, gündelik yaşam ile birlikte hem erkeğin hem de kadının yaşantılarında büyük değişimler olduğu söylenebilir. Erkekler ev dışında ücretli işlerde çalışırken genellikle kadın ev içinde bir konuma oturtulmuştur (Yavuz, 2014: 122).

---

¹Hülya Öztekin, “Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*

Erkeklığın önemli bir kısmının iş bulma ile ve iş yerindeki konumu ve ilişkileri ile ilgili olduğu söylenebilir. Çalışma ilişkileri, ev, aile, iş yeri, kamusal alan olmak bir sürü alanın iç içe girdiği bir yer olarak tanımlanabilir (Sancar, 2009: 59).

Ekonomik boyutların kültüre ve toplumsal ilişkilerle iç içe olduğu düşünülürse burada çok kapsamlı bir alan ortaya çıkmaktadır. Ekonomiye atfedilen yücelik ekonomik gücü elinde bulundurana da atfedilebilmektedir. Ekonomik olarak güçlü olanın toplumsal alanın tüm kademe kurumlarına da hakim olabileceği şeklinde bir yorum getirmek yanlış olmayacaktır.

Askerliğini bitiren her erkeğin hemen bir iş bulması beklenmektedir. Bir erkeğin toplumda kabul görmesi bir iş sahibi olmasıyla da ilintilidir. Ataerkil düzende iş sahipliği aynı zamanda söz sahipliği anlamına da gelebilmektedir. Bir erkeğin “erkek” olmasının önemli aşamalarındandır. Düzenli bir işi olarak hem iktisadi ilişkilerin içerisinde bulunması hem de aile geçindirmesi toplum tarafından ona yüklenen rollerdendir (Sancar, 2009: 102).

İş bulma sürecinde başarısız olan veya yeterince iyi gelirlili bir iş bulamayan erkeklerin bu süreci psikolojik sosyal bir baskı ile geçirdikleri ve bu psikolojik baskının sonunda çeşitli şiddet türlerine başvurdukları gözlemlenebilmektedir. Bu durum özünde bir nevi “erkeklığın zedelenmesi” olarak da algılanabilmektedir (Barutçu, 2013: 117).

İş bulan erkek topluma göre artık bir eş, bir baba, “aile reisi” olabilecek bir konuma geldiği kabulüyle sonraki aşama olarak da evlenip çocuk sahibi olması beklenmektedir.

3.2.4. Evlenme ve Baba Olma

Ataerkil düzenin devamı ve hegemonik erkeklığın ispat alanı olarak evlilik ve çocuk sahibi olmak gösterilebilir. Yaşı kaç olursa olsun evlenmemiş erkek eksik veya tamamlanmamış olarak kodlanmaktadır. Erkeğin evlenip aile reisi olması bu noktada önemli bir stratejik hamle ve dönüm noktası olarak görülmektedir.

Sancar, Babalar ve Oğullar: Kuşaktan Kuşağa Erkeklik bölümünde hegemonik erkeklığın aşamalarından birisi olan baba olma pratiği ve baba-oğul arası ilişkilerin nasıl şekillendiği, rollerin nasıl öğrenildiği ve aktarıldığı üzerinden bir tartışmaya

gitmektedir. Sancar babalığı; “Aile, piyasa ve devlet (kamu) arasındaki ilişkiler ile şekillenen ve bütün bu alanları birbirine bağlayan; ailede ‘geçim sağlayan’, piyasada ‘çalışan’ ve devletin karşısında ‘aile reisi’ olarak konumlanan bir toplumsal pratik, bir ‘dolayım’ konumu” (Sancar, 2009: 121) şeklinde eleştirel bir bakış açısı çerçevesinde tanımlamaktadır.

Erkek olmaktan dolayı yüklenen babalık rolü beraberinde bu role uygun davranışları da getirmektedir. Genelde babalık rolüne bir otorite yüklendiği söylenebilmektedir. Bir nevi piyasada ki gücün ve erilliğin ailede ki devam ettiricisi olarak görülmektedir. Bu erillik sistem içerisinde ailede, piyasada ve kurumda bir devam ettiriciye ihtiyaç duymaktadır ve tahakküm erillik üzerinden kurulduğundan da bu kişiyi erkek olarak seçmektedir. Fakat burada ki erkek nasıl bir erkektir? Burada ki erkek tahakkümün inşa edildiği sınırlar içerisinde bulunan erkektir. Zaten bu sınırlar dışına çıkan erkek tahakküm tarafından ‘erkek’ olarak tanımlanmamaktadır. Farklı, değişik, normal olmayan hatta ‘erkek olmayan’ şeklinde de tanımlanabilmektedir. Durum burada biyolojik konumu aşar hale gelmektedir. Biyolojik olarak erkek doğan ve bu cinsiyetinden dolayı roller yüklenen kişi eğer bu rolleri yerine getirmese erkek olarak nitelendirilmemektedir. Erkekler, yaşamı boyunca ‘erkekliğin pratiklerini’ yerine getirmesi gerektiği konusunda telkinler alırken aynı zamanda bu pratikleri oğluna veya oğullarına da öğretmek bunun devamlılığını sağlaması gerektiği konusunda tahakküm tarafından şekillendirilmektedir.

Modernleşme ile birlikte erkekliğin, babalığın değiştiği ve erkeklerin bu anlamda daha paylaşımcı ve katılımcı olduğu söylenmesine karşın buradaki ince çizgiye dikkat etmek gerekmektedir. Bir değişim bulunmakta ancak bunun sıfırdan, bütün kalıpların yıkıldığı bir değişim olduğunu söylemek olanaksız görünmektedir. Değişen toplumsal yapı ile birlikte bu pratiklerin ve rollerin görünümünün değiştiğini söylemek bu anlamda daha açıklayıcı olacaktır. ‘Modern aile’ olarak tanımlanan ailede de baba belki çocuğu ile daha fazla ilgilenmekte ancak rolleri öğretmekten de geri duran bir tavır sergilediği söylenememektedir.

3.2.5. Boşanma

Aile, en küçük toplumsal yapı olarak tanımlanabilir. Aile de evlilik bağı ile oluşturulmuştur. Aynı zamanda sosyal ilişkilerin de en küçük ve temel birimini

oluşturmaktadır. Evliliğin aynı zamanda toplumsal norm ve kuralları meşrulaştıran tarafından da bahsedilebilir. Boşanma da bu evliliğin sonlandırılması anlamına gelmektedir. Hukuksal olarak kurulmuş bir kurumun yine hukuki yollardan sonlandırılması durumuna boşanma denir. Toplumsal süreç içerisinde nasıl ki evlilik kurumuna belli toplumsal normlar yükleniyorsa boşanma kurumuna da yüklenen rol ve normlardan bahsedilebilir. Nasıl ki aileye yüklenen anlamlar toplumdaki topluma değişiyorsa, boşanmaya yüklenen anlamlar da değişiklik göstermektedir. Sürekli değişen toplumsal yapı ile birlikte ailede de değişimler gerçekleştiği söylenebilir. Bu değişiklikler evliliği, aileyi birbir etkilemekle birlikte aynı zamanda boşanmayı, anlamını ve pratiklerini de etkileyebilmektedir. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 44).

Boşanma eğilimleri artış gösteriyorsa, evliliği boşanmaya götüren süreçlerin ne olduğunu anlamak önemlidir. Bu ilişkileri anlamak toplumsal yapı ile ilgili de birçok veriyi beraberinde getirebilmektedir.

En genel tanımıyla boşanma; “yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasalar çerçevesinde sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeniden bir evlilik yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini sona erdirmeleridir” (Aile ve Sosyal Araştırmalar Gen. Müd., 2009: 3’den aktaran Demirci, 2015: 33).

Delphy’ ye (1999) göre, evliliğin bir kurum olması gibi boşanma da bir kurumdur ve organik anlamda evlilik kurumuna bağlıdır. Evliliğin bazı özellikleri boşanmadan sonra bile devam edebilmektedir. Bu durum sadece boşanan çiftler tarafından değil aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde de devam ettirilebilmektedir. Örneğin bir çocuğun olması durumunda toplum, çiftler boşandıktan sonra da ebeveynlik rollerini devam ettirmeleri beklemektedir (Delphy, 1999’ dan aktaran; Demirci, 2015: 34).

Boşanma ile birlikte de bir sürü toplumsal ilişkinin ve pratiğin geldiği söylenebilir. Örneğin “dul” kavramı ya da “boşanmışkadın/erkek” kavramı, Türkiye üzerinden bakıldığında dul veya boşanmış bir kadına bakış açısı ile dul veya boşanmış bir erkeğe bakış açısı arasında farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalar sonucunda kadınların ten ebeveyn oldukları durumlarda daha az sosyalleşme isteği hissedip daha çok kendileri ile aynı tecrübeleri paylaşan kişilerle iletişime yöneldiklerini göstermektedir. Bu durumun nedenleri arasında da; dedikodu endişesi,

kendini farklı ve yalnız hissetme, karşı cinsin beklentilerine karşı kendini koruma gibi durumlar devreye girmektedir. Daha kırsal, küçük veya kapalı yerlerde yaşayan boşanmış veya dul kadınların dedikodu olmasın diye dışarı bile çıkmadıkları belirtilmektedir (ASAGM, 2011: 136'den aktaran; Demirci, 2015: 49).

Herhangi bir ekonomik geliri olmayan kadınlar boşandıktan sonra yine "baba evi" olarak tabir edilen yere gitmektedir. Herhangi bir ekonomik geliri olsa dahi boşanmış veya dul bir kadının kendi başına yaşamasına olumsuz olarak bakılmaktadır. Bir kocası olmayan kadın "başı boş" olarak nitelendirilmekte ve damgalanmalara maruz kalabilmektedir. Yani evlilik bittikten sonra bile ister boşanma olsun ister eşin ölüm hali olsun eril tahakküm, boşandıysa, eski eşi tarafından, dul ise de toplum tarafından sürdürülmektedir. Üstelik bunun aile, iş yaşamı, arkadaşlık ilişkileri gibi toplumsal ilişkilerin tamamına işlendiği söylenebilmektedir. Ailede, piyasada, sokakta birçok alanda bu tahakküm ilişkileri ve ataerkil yapı devam etmektedir. Çünkü inşa sadece erkek cinsiyeti ile ilgili değil sistemin erilliği ile ilgilidir.

Çeşitli dönemlerde aile kurumu ile ilgili çeşitli uygulamalar olmuştur. Bu uygulamaların da genellikle var olan ideolojiye veya iktidara kısaca hakim ideolojiye göre belirlendiği söylenebilir. Örneğin, Cumhuriyet döneminde 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun toplum yapısını değiştirmeye yönelik olduğu söylenebilmektedir (Fişek, 1984: 7'den aktaran; Çakır, 2012: 3). Kişi, aile, miras ve eşya hukuku gibi birçok alanda değişim olduğu söylenebilir. Evlilik yaşı 18 yaşını tamamlayan bir erkekle 17 yaşını tamamlayan bir kadının kendi rızasıyla evlenebilmesi iken daha sonra nüfus arttırma politikaları doğrultusunda 1938'de 3453 sayılı kanun ile değiştirilmiş ve erkek için 17, kadın için 15 yaşına düşürülmüştür (Murat, 2006: 71'den aktaran; Çakır, 2012: 3).

Bütün bunlar iç içe ve toplumsal yapı ile bağlı olarak değişip dönüşebilmektedir. Evlilikte erkekler ile kadınlar ilke olarak eşit kabul edilirken diğer yandan erkek aile birliğinin reisi ve temsilcisi olarak ele alınabilmektedir. Kadın evlendikten sonra kocasının ailesinden birisi olma sıfatıyla kocasının soy adını taşımaktadır (Çakır, 2012:3).

Boşanma da aynı şekilde daha önce de üstünde durulduğu gibi çeşitli dönemlerde çeşitli biçimlerde gerçekleşmiştir. Örneğin, İslam hukukunda "Talak" adı verilen

kocanın tek taraflı boşama yetkisi vardı. Yani erkek eğer üç kere “boş ol” şeklinde üçüncü kelimeyi söyledikten sonra kesin boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Osmanlı döneminde de boşanmalar ve evlenmeler devletin kontrolü altında olduğu söylenebilir. Ancak burada da boşanma hakkı genel olarak kocaya aittir. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 25- 26).

Cumhuriyet döneminde boşanma sebepleri şu şekilde belirlenmiştir; zina (madde 129); cana kast ve pek fena muamele (madde 130); cürüm ve haysiyetsizlik (maadde 131); terk (madde 132); akıl hastalığı (madde 133); imtizaçsızlık (madde 134). Bu sebeplerden biri bulunduğu takdirde hakim hükmüyle boşanma gerçekleştirilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014: 27).

2000’li yıllara gelindiğinde ise Yeni Medeni Kanun ile birlikte, kadın ve erkeğin evlilik yönetiminde kanunen eşit haklara sahip olduğu söylenebilmektedir. Eşler velayeti birlikte kullanacaklar ve anlaşmazlık halinde de babanın oy üstünlüğü yerine hakim karar alacaktır. Evi geçindirme durumu da kadın ve erkeğe eşit olarak verilmiştir. Anayasanın 41. maddesindeki “Aile Türk toplumunun temelidir” hükmü yer almaktadır. Böylelikle yeni sistemde de ailenin kutsallığına vurgu bulunduğu söylenebilir (Çakır, 2012: 11-14).

Velayet konusuna gelindiğinde de Cumhuriyet döneminde velayetin paylaşılması eşler arasında eşit gibi görünmekle birlikte mutlak bir eşitlikten bahsedilememektedir. Herhangi bir anlaşmazlık durumunda velayet babaya verilmektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise velayet hakları anlaşmazlık durumunda babadan alınarak karar hakime verilmiştir (Çakır, 2012: 4).

Bu hükümler ve maddeler kadar bunların toplumsal yaşam pratiklerinde nasıl işlediği de önem arz etmektedir. Velayetin kimde kaldığı önem taşımakla birlikte anne-çocuk, baba-çocuk arasındaki değişen ilişkiler de büyük önem arz etmektedir. Tek ebeveyn olan erkekler boşanma sonrasındaki “babalık” rolündeki değişimi (mesela çocuklarına yemek yapmak, çamaşırlarını yıkamak gibi) toplumsal cinsiyet anlamında bir tehdit olarak algılayabilmektedirler (ASAGM, 2011: 145’den aktaran; Demirci, 2015: 120).

Boşanma erkek için “başarısızlık” anlamını taşıyan bir yenilgi olarak da görülebilmektedir. Erkeklerin evli erkek rolünü sürdürememeleri aynı zamanda aile

içindeki iktidarlarını da sürdürememeleri olarak algılanabilmektedir ve bu yüzden boşanma da bir “erkeklik kaybı” ya da “ataerkillik kaybı” olarak algılanabilmektedir (Demirci, 2015: 121).

Boşanmayla birlikte kadınların da toplumsal görünümleri değişebilmektedir. “Dul” kadın algısı kadınlara çeşitli zorluklar çıkarabilmektedir. Ancak burada önemli bir farktan söz edilmektedir. Kadınlar bir nevi “cinsel onje” olarak algılanırken erkekler de “cinsel tehdit” olarak algılanabilmektedir. Bu algı ile de toplumsal cinsiyet rolleri göze çarpabilmektedir. Erkekler daha sosyal temelli açıklamalar yaparken kadınların daha çok kendi kişiliklerini sorgular biçimde bir değerlendirmeye gittiklerinden söz edilmektedir (Demirci, 2015: 122).

Yani toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri birçok kurumda olduğu gibi evlendikten sonraki “boşanma kurumu”nda da kendini göstermektedir. Erkek bir yandan bir evliliği yönetememesi açısından “başarısız” “iktidarsız” olarak nitelendirilebilmekte, kadın da “dul” yaftası altında toplumsal baskı ve kontrole maruz kalabilmektedir. Başka bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bireylerin de üzerinde hem toplumsal hem ideolojik hem dinsel hem de siyasal birçok görünüm ve uygulama ile “eril tahakküm” ya da “eril sistem” şeklinde kendisini göstererek bireyleri bu kodlar içerisinde negatif/pozitif ayrımcı konumlarına sokarak bu ideolojiyi ve eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSSEL MODELİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, erkeklerin kendi cinsiyet rollerini öğrenirken ve kimliklerini oluştururken toplum tarafından nasıl belirlendiklerini bulmak ve buradan da kadın cinsiyetine ve cinselliğine yaklaşımlarının nasıl oluştuğunu tespit etmek ve erkek ya da erkeklik nedir? Nasıl oluşur/turulur? Erkeklik salt biyolojik bir ayırım ve farklılık mıdır? Sorularından hareketle toplumsal cinsiyet araştırmalarının ciddi bir sorunsalı olan inşa edilen erkeklik/ler sorunsalından bir araştırmaya gitmektir. Muğla üzerinden şekillenen araştırmada sünnet ve askerlik olmak üzere iki önemli aşamadan hareket edilmiştir. Erkek olmanın/yapılmanın erkekler açısından nasıl bir karşılığının olduğu, travmalara yol açıp açmadığı, toplumsal alanda kazanımları olup olmadığı, sorunlara yol açıp açmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sünnet ve askerlik temelinden hareketle yine hegemonik erkeklik inşasında önemli yeri olan basamaklar takip edilerek erkeğin inşa aşamalarına değinilmiştir. Erkeklik nedir? Nasıl oluşur veya oluşturulur? Erkeklik mi vardır erkeklikler mi? Farklı erkeklik tanımları nelerdir? Erkeklikte toplumsal farklılıklar ne şekildedir? Eril iktidar kaynakları nelerdir? Egemen erkeklik değerlerini reddetmek erkeklik kaybı mıdır? Gibi sorular tartışılarak erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiğine, nasıl benimsenip içselleştigiğine, çeşitlerine, görünümüne ilişkin bilgiler elde etmeye çalışılmıştır.

Erkeklik çalışmalarının Türkiye’de görece yeni olması ve alana dair verilerin kısıtlılığından dolayı çalışmada hem nitel hem de nicel yöntemin bir arada kullanılması, alana yapacağı katkı açısından çalışmanın önemli noktalarındandır. Bunun yanında erkeğe dair literatür tartışmalarına çeşitlilik getirmek açısından da önem arz etmektedir.

Bulgular ile birlikte tartışılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılan araştırmada, kesin bir erkeklik tanımından ziyade genel olarak toplumsal alanda inşa edilen erkeğin parametrelerinin ne şekilde olduğunu, nasıl şekillendiği, değiştiği veya dönüştüğünü

aynı zamanda bu inşayı hangi mekanizmaların şekillendirdiğini anlamaya çalışmak araştırmanın önemli amaçlarındandır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni olarak Muğla ili merkez ilçesi olan Menteşe'ye ve Fethiye'ye bağlı olan mahalleler seçilmiştir. Merkez mahallerin dışında yakınlık ve uzaklığa bağlı olarak belirlenmiş olan, Menteşe'den; Yeşilyurt, Bayır, Yerkesik, Esençay, Göktepe, mahalleleri alınırken Fethiye'den; Ölüdeniz, Kayaköyü, Yeşilüzümlü, Karaçulha, Yanıklar mahalleleri seçilmiştir.

Menteşe ve Fethiye'nin seçilmesinin nedeni, Menteşenin merkez ilçe olması ve belirlenen mahallelerinin nüfus, eğitim, gelir açısından farklılıklar göstermesidir. Fethiye Muğla'nın büyük ilçesidir. Hem yoğun olarak turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu Türkiye'de ilk akla gelen, en fazla turist çeken üç beş ilçeden biridir, hem de tarımsal üretimin yoğun yapıldığı ilçelerden biridir. Bir tarafından insanlar denize girerken başka bir tarafında kış koşulları hala devam edebilmektedir. Menteşe merkez ilçe olmasının yanında turizmin en az yapılan tarımsal üretimi sınırlı, daha çok ormanlık ve dağlık bir bölgedir. En önemli gelir kaynağı üniversitedir ve hem il merkezi hem de büyükşehir merkezi olmasından dolayı yoğun bir bürokratik faaliyet bulunmaktadır.

Her iki ilçenin mahallelerinde yaşayan 18 yaş ve üzerindeki erkek bireyler arasında örneklem seçilmiştir. Veriler kriterlere uyan bireylerden tabakalı ve kategorik örneklem alma tekniği ile 390 örneklemden önceden hazırlanmış ve yapılandırılmış soru formu (anket) ile veri toplanmıştır. Yine tabakalı ve kategorik örneklem ile belirlenen dokuz kişi ile yarı yapılandırılmış soru kağıdı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Anket ve görüşme yapılan erkek bireylerin yaş, eğitim, gelir, medeni durum, askerliğini yapıp yapmaması, iş sahibi olup olmaması, evli olup olmaması, boşanmış olması gibi kriterlere uyan birey sayısı eşit tutulmaya çalışılarak; her kriteri temsil eden birey olmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Anket ve görüşmelerin mahallelere eşit dağıtılmasına özen gösterilmiştir. Tablo 1’de alınan mahalleler, bu mahallelerdeki örneklem sayısı belirtilmiştir. Her mahallenin nüfus yapısı farklı olduğu için mahallelerde yapılan anket sayıları da farklılık göstermiştir. Ancak olabildiğince mahalleler arasında anket sayısı açısından denge sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu mahallelerde yaşayan erkek bireylerin yaş ortalamaları da mahalleden mahalleye farklılık göstermektedir. Anketler yapılırken bu ayrıntıya da dikkat edilmeye çalışılmıştır. Örneğin bir mahallede yaşlı sayısı çok iken diğer mahallede orta yaş ağırlıklı olabilmektedir. Bundan dolayı bu gibi ayrıntılar gözetilerek anketler uygulanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler bir mahalle hariç diğerlerinde eşit sayıda gerçekleştirilerek bir mahalle dışındaki diğer tüm mahallelerden bireylerle örneklem gerçekleştirilmiştir. Eksik kalan mahallede de ilan edilmiş bulunan OHALdöneminden dolayı insanlar görüşme yapmaya yanaşmamışlardır.

Tablo 4.1. Örneklem kapsamında ulaşılan mahalleler, alınan örneklem sayıları ve uygulanan araştırma tekniği

Belirlenen Mahalleler	Alınan Örneklem Sayısı
Yeşilyurt (Menteşe)	48 (Anket) ve 1 (Görüşme)
Bayır (Menteşe)	42 (Anket) ve 1 (Görüşme)
Yerkesik (Menteşe)	50 (Anket) ve 1 (Görüşme)
Esençay (Menteşe)	15 (Esençay)
Göktepe (Menteşe)	16 (Anket) 1 (Görüşme)
Ölüdeniz (Fethiye)	47 (Anket) ve 1 (Görüşme)
Kayaköyü (Fethiye)	26 (Anket) 1 (Görüşme)
Yeşilüzümlü (Fethiye)	47 (Anket) 1(Görüşme)
Karaçalha (Fethiye)	49 (Karaçalha) 1 (Görüşme)
Yanıklar (Fethiye)	50 (Anket) 1 (Görüşme)

4.3. Araştırmanın Kuramsal Boyutu

Muğla-Menteşe ve Fethiye’de 18 yaşından büyük, sünnet, askerlik, iş sahibi olma, evlenme ve babalık, boşanma süreç ve pratiklerinden en az ikisini deneyimleyen bireylerle anket ve görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde elde edilen veriler, eleştirel bir yaklaşımla feminist ve diyalektik kuram ve yöntemlere göre analiz edilmiştir.

Diyalektik kuram, Marx’ın diyalektik düşünme tarzını maddeci bir perspektiften geliştirmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu düşünme tarzını tarihsel ve toplumsal olaylara uygulayarak “diyalektik materyalizmi” geliştirmiştir. Marx, diyalektiği üretim tarzları, üretim ilişkileri ve üretim güçleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Yani bir toplum analizi yapılırken mülkiyetin hangi sosyal sınıfın elinde ve ne derece olduğuna bakmak gerekliliğinden bahseder. Çünkü Marx’a göre tarih, sınıfların mücadelelerinin tarihidir ve bu sosyal sınıflar asla uzlaşmayan sınıfsal çelişkiler yaşamaktadırlar. Özetle Marx, tüm ilişkilerin tez ve antitez içerisinde konumlandığını, geliştiğini ve sonunda bir senteze ulaşıldığından bahsetmektedir. Bu sentez de kendi içerisinde yeniden kendi tez ve anti tezini oluşturmaktadır ve böyle paradoksal bir şekilde ilerlemektedir. Marx, bir ulusun iç ve dış yapısı, farklı uluslarla ilişkisi, iş bölümünün gelişmesi gibi bütün parametreleri üretim ilişkileri üzerinden açıklamaktadır. İş bölümünün gelişmesi ile çeşitli mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıktığından bahsetmektedir (Bal, 2015: 73- 75).

Bu açıklamalardan hareketle araştırma kapsamında erkekliğin inşasının, bedene yüklenen cinsiyetten itibaren tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiği diyalektik kuram ile anlaşılabilir. Çünkü eril sistem, içerisinde mülkiyet ilişkilerini de bulundurmaktadır. Aynı zamanda erkeklik kendisini kurarken karşısına bir anti tez almaktadır. Eril sistem içerisinde yeni tez, anti tez ve sentezler oluşturarak tarihsel süreç içerisinde, içinde bulunduğu döneme ve topluma göre değişiklik göstererek bu sistemi sürekli yeniden üretmektedir. Aile, ailenin oluşumu, babalık hukuku, eril sistem gibi kavramlar diyalektik kuram üzerinden tartışılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Feminist kuram, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamada ve yorumlamada yol gösterici bir kuramdır. Feminist hareket ve kuramsallaştırmanın kadınların yurttaşlığı

önündeki, “ataerkil kapitalist devlet” ve “maskünalist iktidar” biçimlerinin işleyişlerini, kısıtlamalarını ve engellemeleri anlamada önem arz etmektedir. Sadece yurttaşlık haklarının verilmesi ile tam bir bağımsızlık sağlanamayacağı üzerinde durarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin her alanda olduğuna vurgu yapmaktadır (Kartal, 2016: 81). Son zamanlarda feminist kuram sadece kadınlar üzerinden değil aynı zamanda erkek üzerinden de sorgulamalara gitmiştir. Young bu maskülenizmde dikkat çekmektedir. Erkeğin ailenin koruyucusu olarak konumlandığı aynı zamanda maskülen liderlerin halkı koruduğu bir maskülenizmden bahsetmektedir. Bu koruyucu, kahramanlıkla yoğrulmuş erkek imgesinde, özellikle kadınlar için “kendini feda eden”, “tehlikeleri göğüsleyen”, “cesur”, “sorumlu” ve “erdemli” bir erkek rolü çizilmektedir. Burada da korunan konumda olanın tabi olma durumu bulunmaktadır. Tabi olandan beklenen ise bu güvenlik karşısında “koruyucusuna” tapması ve onun yargılarına “saygı” göstermesidir (2005: 18’den aktaran; Kartal, 2016: 68).

Burada Marxizm’in üzerinde yoğunlaşmadığı cinsiyet ilişkilerine yoğunlaşan feminizm ile birlikte insanın daha net anlaşılacağı düşünülmektedir. Bu anlamda çalışmada Marxist ve feminist kuram bir arada kullanılarak birbirlerini tamamlayıcı olacağı düşüncesinden hareket edilmiştir.

4.4. Araştırmanın Tekniği ve Süreçleri

Niceliksel araştırma yöntemi olarak anket ve niteliksel araştırma yöntemi olarak görüşme tekniğinin bir arada kullanılmıştır. İki araştırma yönteminin karma bir şekilde kullanılmasının nedeni geçerlilik ve güvenilirliğin yüksek düzeyde sağlanabilmesidir. Veri toplama aşamasında yine geçerliliğin ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla Muğla merkezde soru formuyla pilot araştırma gerçekleştirilmiştir. Pilot araştırma sonunda soru formunda çeşitli düzenlemelere gidilmiş, anlaşılmayan sorular yeniden düzenlenmiştir. Bu soru formuyla birlikte veri toplama işlemi sahaya çıkılarak gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme ile önceden belirlenmiş, konunun genel kapsam ve sınırlarının dışına çıkmayacak sorular olmakla birlikte söz daha çok görüşülen kişiye bırakılmıştır. Yani görüşme sırasında alınan cevaplara ve konunun akışına göre soru sıraları değişmiş, yeni sorular eklenmiştir. Böylelikle konunun sınırları

korunmuş olmakla birlikte görüşülen kişiye de kendisi daha fazla dile getirme alanı tanınmıştır. Görüşmelerin yüz yüze yapılması da belirtilen ifadelerin yanında jest ve mimiklerin de belli anlamlar taşıyabileceği varsayımından hareketle önem taşımaktadır. Görüşülen kişilerin bilgileri dahilinde görüşme sırasında ses kaydı alınmıştır. Böylelikle görüşmelerin deşifre edilmesi ve düzenlenmesi kolaylaşmıştır. Görüşmeler eleştirel söylem analizi ile incelendikten sonra sonuçlar yorumlanmıştır.

Analizler yapılırken eleştirel söylem analizi ile birlikte, Connell'ın "hegemonya", Foucault'un "iktidar" ve Bourdieu'nun "eril tahakküm" kavramlarından hareket edilmiştir.

Eleştirel söylem analizi van Dijk'den hareketle, beşeri ve sosyal bilimler alanında bir alt disiplin ve karma bir yaklaşımdır. Belli "bir tavırla" öğrenim veya bilim yapmada eleştirel bir perspektiftir. Temelde sosyal sorunlara, özellikle gücün kötüye kullanımı, egemenliğin üretimi ve yeniden üretiminde söylem üzerine yoğunlaşmaktadır. Egemen grupların çıkarları söylem üzerinden anlaşılmaya çalışılmaktadır (van Dijk, 2001: 96'dan aktaran; Bal, 2016: 345). Van Dijk iktidar-söylem ilişkisinden şu şekilde bahsetmektedir;

" İktidarın yalnızca söylem 'içinde' ya da söylem 'yoluyla' görünmeyip, aynı zamanda söylemin 'berisindeki' bir toplumsal güç olarak önemli olduğunun vurgulanması gerekir. Bu noktada söylem ve iktidar arasındaki ilişki yakındır ve söylem de sınıf, grup ya da kurumun ve bunların göreceli konumunun ya da üyelerinin statüsünün sahip olduğu iktidarın oldukça dolaysız bir tezahürüdür. İktidar, çeşitli söylem türleri, içerikleri ve üsluplarına farklı erişme derecelerine sahip olunması yoluyla dolaysız olarak uygulanır ve dış vurulur" (2005: 320 aktaran; Bal, 2016: 346).

Söylemin toplumsal pratikler aracılığıyla kendisini sunması sosyolojik bir durumdur. Norman Fairclough'a göre ise söylem kendisini toplumsal pratiklerde üç farklı biçimde göstermektedir. Birincisi, pratikte gerçekleşen toplumsal etkinliktir. Yani bir işin parçası olarak o dili özgün bir şekilde kullanmaktır. İkincisi, söylemin temsillerinde kendisini göstermesidir. Yani toplumsal aktörler kendi pratiklerinin temsili olduğu kadar aynı zamanda diğer pratiklerin de temsillerinin ürünleridir. Üçüncüsü ise kimliklerin oluşturulmasındaki varolma biçimidir. Yani söylem toplumsal ilişkiler ağı içerisinde varolmakta, toplumsal yaşamın farklı temsillerinin ne şekilde olduğunu ifade etmekte, söylem içerisinde söylem kendisini yeniden

üretmekte ve toplumsal aktörler ile farklı biçimlerde ve pratiklerde ortaya çıkmaktadır (Fairclough, 2003: 174 aktaran; Bal, 2016: 388).

Bu çalışmada da Dijk ve Fairclough'dan hareketle, erkekliğin iktidar yani egemen söylem tarafından nasıl oluşturulduğu, biçimlendirildiği ve değiştiği incelenirken aynı zamanda toplumda varolan erkek bireylerin bu iktidar karşısında nasıl konumlandığı, bu söylemleri yeniden üretme anlamında nasıl bir tavır sergilediği ve devamında erkekliğin nasıl inşa edildiği eleştirel söylem analizi tekniği bağlamında anlaşılmasına çalışılmıştır.

4.5. Ölçme

4.5.1. Bağımlı değişken

“Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik” araştırmanın bağımlı değişkeni olarak belirlenmiştir. Erkekliğin inşasında hangi parametrelerin etkili olduğu, zaman içerisinde nasıl bir kültürel süreçten geçerek şekillendiği anlaşılmasına çalışılmıştır.

Her toplumun farklı pratikleri, gelenek ve görenekleri, farklı toplumsal rolleri olduğundan hareketle Türkiye'deki erkekliğin inşası Türkiye'de bulunan pratikler, toplumsal cinsiyet rolleri, gelenek ve görenekler çerçevesinde uygulanan “ritüeller” üzerinden anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu anlamda sünnet, askerlik, iş bulma, evlilik ve baba olma, boşanma bağımsız değişkenleri üzerinden erkekliğin inşası anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma soruları hazırlanırken de bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin ölçülebilmesinin yüksek düzeyde tutulmasına önem verilmiştir.

4.5.2. Bağımsız değişkenler

Sünnet: Hem din hem gelenek hem de toplumsal anlamda çeşitli dayanakları olan sünnet, Türkiye'de erkek bireyleri kapsayan bir uygulamadır. Bu anlamda sünnetin uygulanmasında hangi pratiklerin etkisinin olduğu, erkekliğin inşasında nasıl bir anlam taşıdığı, sosyalizasyon sürecinde nasıl bir etkisinin olduğu ve sünnet ile birlikte “erkekliğe” hangi anlamların yüklendiği araştırmanın sorunsalı açısından önem taşımaktadır. Araştırmada sünnet, ilk ve en önemli aşama olarak kabul edilerek ilerlenmiştir.

Askerlik: Türkiye'de erkek bireyler için zorunlu bir görev olan askerliğin erkek bireyler açısından nasıl bir anlam taşıdığı önemlidir. Askerlikte ilişkilerin nasıl inşa

edildiği, iktidarın hangi biçimlerde ve hangi pratikler üzerinden biçimlendiği ve askerliğe atfedilen anlam da erkekliğin inşasını anlamada sünnetten sonra ikinci en önemli aşamadır. Askerlikteki güç ilişkileri, tabi olan ve hakim olan gibi kavramlar toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri açısından da önem taşımaktadır.

İş bulma: İş bulma pratiği de Türkiye'deki erkekliğin inşasında önemli bir aşama olarak kabul edilmiş ve bu anlamda araştırma dahiline alınmıştır. Araştırma boyunca hegemonik erkeklik inşası baz alınarak ilerlendiği için iş bulma pratiği de bu anlamda önem taşımaktadır. Erkekliğin inşasında askerliğini yapan erkeğin görece "daha olgun ve sorumluluk sahibi" erkeğin askerlikten döndükten sonra bir iş bulması gerektiği varsayımından hareketle bu olgunun erkekliğin inşasında ne derece önemli olduğu alan araştırması ile anlaşılmaya çalışılmıştır.

Evlenme ve baba olma: Hegemonik erkeklik inşasından hareketle, hegemonik erkekliğin kapsadığı bir başka pratik de erkek bireyden beklenen evlenme ve çocuk sahibi olmaktır. Erkeğin "gücünü, sorumluluğunu ve hakimiyetini" gösterdiği bir başka alanın da aile kurumu olduğu varsayımından hareketle evlenme ve baba olmanın erkekliğin inşasındaki yeri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Boşanma: Son olarak boşanma pratiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Ailenin dağılması ile birlikte erkeğin "egemenliğinin" bitip bitmediği veya boşanan kadın ve erkeğe nasıl bakıldığı, bu bakış açısının cinsiyete göre değişip değişmediği yani boşanma ile birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devam edip etmemesi durumu da erkekliğin inşasını anlamakta başka bir önemli değişkendir.

4. 5. 3. Analizler

Nitel ve nicel araştırmanın bir arada kullanıldığı bu çalışmada, geçerlilik ve güvenilirliği yüksek düzeyde sağlamak amaçlanmıştır. Nitel ve nicel yaklaşımlar arasında önemli farklar olmasına karşın aynı zamanda bu iki yaklaşım arasında pek çok benzerlik de bulunmaktadır.

Nicel araştırmada hipotezler ve kuramlar tündengelimsel bir yol ile sınanırken, nitel araştırmada bir konuyu açıklamak ve tümevarımsal yaklaşımla hipotez ve kuramları geliştirmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu yaklaşım doğru olmakla birlikte aynı zamanda kalıpsal bir yargıyı da taşımaktadır. Her iki yaklaşımın kalıpları ile düşünce sınırlandırılmadan iki yaklaşım da çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Hiçbir

yaklaşımın diğeri karşısında bir üstünlüğünden bahsedilemez. Aynı zamanda her yaklaşımın güçlü ve zayıf yanları bulunmaktadır ve bu açıdan yöntemlerden birisine güvenmenin doğru olmadığı söylenebilir. Sosyal araştırmada her iki yaklaşıma da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden önemli olan her bir yaklaşımın güçlü ve zayıf yanlarını kavrayarak araştırmacının özel koşullarını çözümlemektir (Punch, 2014: 226). Miles ve Huberman'ın söylediği gibi; *“Her iki veri türü de betimsel, inceleyici, keşfedici, tümevarımsal ve yenilikçi amaçlar için verimli olabilir. Aynı zamanda her ikisi de açıklama, doğrulama ve hipotez sınama açısından verimli olabilir”* (1994: 42 aktaran; Punch, 2014: 226).

Burada önemli olan araştırmacının neyin peşinde olduğudur. Bir diğeri önemli nokta da araştırma sorularının ve tekniklerinin birbirine denk olmasıdır. Sosyal bilim alanında bir araştırma olmasından dolayı da olabildiğince kalıp yargılara bağlı kalınmadan alanı daha geniş ve çeşitli perspektiflerden görmek önem taşımaktadır. Sorulan soruları yanıtlamak anlamında bazen nicel veriler gerekli olurken bazen de nitel yöntem ve veriler gerekli olabilmektedir.

Önemli olan “Tam olarak neyi bulmaya çalışıyoruz?” sorusudur. Bu araştırmacının temel sorusu “Türkiye’de erkeklik nasıl inşa ediliyor?” sorusudur. Nicel araştırma, gerçekliği değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkileri kavramsallaştırmaktadır. Ölçmeye dayandığı için veriler, araştırma soruları ve tasarım önceden yapılandırılmıştır. Bu yüzden örnekleme genellikle nitel araştırmalarınkinden daha büyüktür ve daha çok genellemelere dayanmaktadır. Bağlamı çok fazla temel almaması ve nitel araştırmalara göre daha tek boyutlu olması açısından farklıdır. Nitel araştırma ise daha çok olaylarla ilgilidir. Bağlama, sürece, yaşanan deneyime daha fazla önem vermekte ve araştırmacı ile araştırılan arasındaki durum daha yakındır. Örneklem seçimi genellikle daha küçük olmakla birlikte olasılık değerlendirmelerinden çok kuramsal değerlendirmelere dayanmaktadır. Nicel yaklaşımda olduğundan daha az biçimselleştirme vardır. Teknikler daha çok boyutlu, daha değişken ve daha esnektir (Punch, 2014: 228).

Türkiye’de erkeklik alanındaki alan araştırmalarının kısıtlılığı, nicel verilerin yetersizliği ve genel görünümü istatistiki anlamda ortaya koyma açısından nicel yöntem bu çalışma için önemlidir. Aynı zamanda durum ve olguların çerçevesi ve

boyutlarını ana hatlarıyla çizebilme açısından bu araştırmada önem taşımaktadır. Yine Türkiye'deki erkeklik alanındaki nitel verilerin yetersizliğinden dolayı nitel olarak katkı sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca nitel çalışmaların doğaları gereği araştırılan şeylerin bağlamlarına gömülü özgül olayları anlamakta ve ait olduğu gerçeklik içerisinde temellendirilmesine olanak sağlaması açısından erkekliğin erkeklerin pratikleri üzerinden araştırılması noktasında nitel veriler de çok önemlidir. Nitel veriler erkekliğe dair içeriden bakışa, duruma ilişkin aktörün tanımına ve olaylara atfedilen anlamlara ulaşmaya olanak sağlamıştır. Bu anlamda araştırmada gerçekleştirilecek boşlukları en aza indirmek amacıyla iki yöntem de bir arada kullanılarak bir yorumlamaya gidilmiştir.

Araştırma sürecinde 390 kişiye anket uygulanmış ve dokuz kişiyle de derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara uygulanan soru kağıtlarında ve görüşmelerde tam veri sağlamak amaçlanmıştır.

Oluşturulan değişkenleri test etmek amacıyla SPSS programında faktör analizleri gerçekleştirilmiş ve güvenilirlik kontrolleri yapılarak değişkenlerin korelasyon ilişkileri incelenerek tablolaştırılmıştır.

İkinci veri toplama tekniği olan gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Görüşmeden daha fazla bilgi elde edebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme biçimi uygulanmıştır. Görüşme analizleri yapılırken de eleştirel söylem analizinden faydalanılmıştır.

Karma bir araştırma olduğu için oluşturulan tablolar elde edilen görüşme verileri ile harmanlanarak yorumlamalara gidilmiş ve analizler gerçekleştirilmiştir.

4.6. Araştırmanın Hipotezleri

- Toplumsal önyargılar ve yaptırımlar nedeniyle erkeklerin kendileri için toplumun belirlediği “erkeklik”i seçmekten başka tercihleri yoktur.
- Kadınlar da tıpkı erkekler gibi kendilerine toplumun belirlediği roller ve statülere göre davrandıklarından toplumsal alanda erkeklerle beraber kadınlar da “erkeklik”in belirleyicileri, besleyicileri ve sürdürücüleridirler.
- Toplumun erkekler için belirlediği “erkeklik”, erkeklerin çıkarına olduğundan erkeklerin bu belirlenmişliği beğenmeseler dahi değişmesine taraftar değillerdir.

- Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğin inşa edilen bir inşa olmasından dolayı erkekler toplumun belirlediği belli davranış kalıplarıyla hareket etmektedirler.
- Erkeğin toplum tarafından belirlenmesi ve oluşturulmasıyla birlikte “erkeklik”, erkekler ve kadınlar tarafından benimsenip içselleştirilen bir olgu haline almaktadır.
- Her dönemin ve her toplumun kendine özgü özellikleri olduğundan toplumsal ve dönemsel farklılıklara göre “erkeklik”in oluşumu değişkenlik göstermekte ve değişen roller ile birlikte tarihsel, kültürel ve toplumsal bir inşa olan erkeklik rolleri de değişmektedir.
- Erkeğin oluşmasında etkili olan eril iktidar kaynakları baskı aracılığıyla hakimiyet sağlamaktadır.
- Toplumsal alanda oluşturulan ‘egemen erkeklik’ değerleri ile birlikte erkekler de ezilmekte ve egemen erkeklik değerlerini reddetmesiyle beraberinde toplumsal anlamda ‘erkeklik kaybı’ şeklinde bir algı gelişmektedir.
- Toplumsal cinsiyet bağlamında ‘erkeklik sahip olunan ya da yitirilen bir değer’dir kabulü üzerinden “farklı erkeklikler” dışsallaştırılmakta ve dışlanmaktadır.
- Dinsel bir zeminde oluşan ve zamanla toplumsal bir pratik haline gelen sünnet Türkiye’de erkeğin birinci şartı olarak görülmekte ve sünnet olmayan erkekler ve ailesi toplumsal baskı görmekte beraber dışlanmaktadır.
- Toplumsal cinsiyet kapsamında erkek toplumun gözünde en önemli sınavlarından birisi olan askerliği yerine getirmesi ile birlikte daha “güvenilir”, “güçlü”, “bilinçli”, “aklı başında”, “evlenebilecek” bir erkek olarak görülmektedir.
- Askerlik, toplumsal alanda erkeğin kendisini ispat ettiği bir alan olarak kabul edildiğinden askerliğini yapmamış erkek sorumsuz ve deneyimsiz kabul edilmekle birlikte bu erkek evlenemez, baba olamaz, namusunu koruyamaz gibi içselleştirilmiş kabuller bulunmaktadır.

- Toplumsal cinsiyetçi oluşum kapsamında, erkeklige yüklenen iktidar ve iktidarsızlık üzerinden dölleme yapabilen, heteroseksüel olan, cinsel alanda aktif olan bireyler dışındaki erkekler ötekileştirilmektedirler.
- Toplumun aileyi yüceltmesi, kadın ve erkeklere annelik, babalık gibi roller biçmesinden dolayı boşanma hem toplum tarafından iyi karşılanmamakta hem de boşanan erkek ve kadına toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında farklı davranılmaktadır.
- Toplumun erkeğe yüklediği eril roller ile boşanma durumu erkeğin başarısızlığı olarak görülmektedir.

4. 7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma bir yıllık bir dönemi kapsamıştır. Bu dönemin üç ayı saha araştırması ile geçmiştir. Örneklem olarak belirlenen yerlere ulaşım konusunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak ülkenin içerisinde bulunduğu dönemseldurumdan dolayı bazı zorluklar yaşanmıştır. Araştırmanın siyasi bir boyutu olmamasına karşın askerlik ile ilgili soruların olması gibi nedenlerden dolayı bireyler araştırmaya temkinli yaklaşmışlar veya katılmayı reddetmişlerdir. “Seni kim gönderdi?”, “hükümetten mi geliyorsun?”, “dolandırıcı mısın sen?” gibi sorularla karşılaşmıştır. Ayrıca sorular görece “özel hayata” ilişkin de olabildiğinden çoğu sorulara tepkili yaklaşmışlardır. Çünkü sorular içerisinde sünnet olma durumu, kaç yaşında sünnet olduğu, aile içi ilişkiler ve cinsellik ile ilgili sorular olduğu için sorulara tepkili yaklaşmışlar veya cevap vermek istememişlerdir.

Kadın bir araştırmacı olarak erkekler üzerine bir araştırma yapmak da araştırmanın önemli sınırlılıklarından birisidir. Alanda çeşitli “sözel tacizler” ile karşılaşmıştır. Aynı zamanda bir kadın araştırmacı olduğu için cevaplarda dalga geçici ve rahatsız edici şekilde davranış sergilemişler aynı zamanda da bir “ispat” çabasına girmişlerdir. Bu açıdan veri toplamakta ciddi sorunlar yaşanmıştır. Anketlere cevap verme noktasında birebir uygulanan anketler ile yani araştırmacının okuyup bireyin cevapladığı anketlerle, bireylerin kendilerine vererek cevapladıkları anketler arasında açıklık konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bireyler kendilerine verilen anketlerde daha sert ve argo cevaplar vermişlerdir. Çoğu anketin erkeklikle ilgili olduğunu öğrendiğinde ya bir ispat çabasına girmiş ya da erkekliklerinin sorgulandığı

düşüncesiyle çeşitli tepkiler gösterebilmişlerdir. Bu araştırmadaki en büyük sınırlılıklardan bir tanesi kadın bir araştırmacı olarak bu konuyu araştırmak olmuştur. Bu gibi sınırlılıklardan dolayı belirlenen her mahalleden örneklem alınmış ancak bazı mahallelerden diğerlerine göre daha az örneklem alınabilmiştir.

Görüşmeler konusunda da ses kaydı yapmak noktasında bireylerin hepsi çekingen davranmışlardır. Bir mahalle hariç diğer mahallelerin hepsinden bir erkek bireyle görüşülmüştür. Araştırmanın başında her mahalleden iki erkek bireyle görüşmek hedeflenmiş ancak görüşmeler yapıldıkça verilerin kendisini tekrarladığının görülmesi ile dokuz görüşme yapılmıştır. Bu dokuz görüşme içerisinde de evli olup olmama, askerliğini yapıp yapmama, boşanan, boşanma sürecinde olan, çocuğu olup olmama gibi kriterlerin hepsini temsil eden bir kişiye yer verilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1. Bulgular ve Tartışma

Anket çalışması ve görüşmeler Menteşe'nin Bayır, Esençay, Göktepe, Yerkesik, Yeşilyurt mahallerinde ve Fethiye'nin Ölüdeniz, Kayaköyü, Karaçulha, Yanıklar, Yeşilüzümlü mahallelerinde 390 erkek bireyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine bu mahallelerden dokuz kişiyle de görüşme yapılmıştır.

Tablo 5.2. Derinlemesine Görüşmelerin Özeti

Görüşmeci	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9
Yapılan Yer	Yeşilyurt	Bayır	Yerkesik	Göktepe	Ölüdeniz	Kayaköyü	Yeşilüzümlü	Karaçulha	Yanıklar
Yaş	55	22	35	65	28	30	45	48	39
Eğitim	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Lise mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	Üniversite mezunu	İlkokul Mezunu	İlkokul mezunu	Üniversite mezunu
Meslek	Esnaf	Serbest	Esnaf	Esnaf	Fotografçı	Memur	Şoför	Çiftçi	Öğretmen
Çocuk sayısı	2	Yok	Yok	2	Yok	Yok	2	3	1
Sünnet olma	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Askere gitme	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Medeni Durum	Evli	Bekar	Bekar	Boşanmış	Bekar	Bekar	Evli	Evli	Boşanmış
Baba olma	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
Boşanma	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır	Hayır	Evet

Görüşme yapılan dokuz kişiden ikisi İlkokul mezunu, biri Ortaokul mezunu, üç kişi Lise mezunu ve diğer üçü de Üniversite mezunudur. Dokuz kişiden üçü evli, dördü bekar ve ikisi de boşanmıştır. Görüşmecilerden evli ve boşanmışların en az bir çocuğu bulunmaktadır. Görüşmecilerin hepsi sünnet olmuş ve askere gitmiştir.

Görüşmeler kadar anket yapılırken gerçekleşen gözlemler de birçok veri sağlamaktadır. Anket yapılırken, erkek bireyler her soruya farklı tavırlar sergilenmişlerdir. Erkek bireylerin sorulara karşı sergiledikleri tavırlar ve aynı zamanda çevreleri ile olan iletişimleri de birçok şeyi göstermektedir. Anket yaparken erkek bireylere anketin erkeklikle ilgili olduğu söylendiğinde dahi bunu erkekliklerine karşı bir “hakaret” ya da olumsuz bir anlamda eleştiriolarak algılayabilmişlerdir. Bunun için tekrar tekrar açıklama yapma gerekliliği doğmuştur.

Soruları uygulama noktasında büyük zorluklar gerçekleşmiştir. “bunlar ne biçim sorular?”, “siz mi hazırladınız bu soruları? Böyle soru mu olur?” gibi birçok ters tavırla karşılaşılmıştır. Erkek bireylere karşı yöneltilen sizce kadın olmak nedir? Sorusunda dahi “ben kadın değilim ki nereden bileyim, sen onu kadına sor” gibi cevaplarla karşılaşılmıştır.

Birçok şeyin sorulmasına dahi karşı çıkmışlardır. Örneğin sünnet oldunuz mu? Sorusuna genellikle tepkisel yaklaşmışlar ve “tabi ki sünnet oldum” gibi yanıtlar vermişlerdir. Sünnet ile ilgili sorulardan hem rahatsız olmuşlar, bunun sorgulanıyor olmasından rahatsız olurken aynı zamanda bu durumdan gururla bahsedebilmişlerdir. En çok cinsellikle ilgili sorularda kadın ve erkek eşitsizliğine yönelik uçurum artmıştır.Örneğin “evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş bir kadın hakkında ne düşünürsünüz?” sorusuna anket yapılan bireylerden bir tanesi “erkek yıkanır geçer, kadın ömür boyu taşır o lekeyi” şeklinde belirtmiştir. Cinselliğin kadın ve erkek için de olağan olduğunu belirtenler de olmuştur ancak genellikle erkeğin cinselliğine olağan bakılırken kadının cinsel ilişkiye girmesi, olmaması gereken bir durum olarak aktarılmıştır.

Erkeğin cinsel ilişkiye girmesine “olur, olabilir, olağan, zaten olmuştur” gibi cevaplar verilirken kadının cinsel ilişkiye girmiş olma durumu, “bir yanlış yapmış

olabilir, olmuşsa yapacak birşey yok, kandırılmış olabilir onun suçu değil” gibi cevaplar gelmiştir. Gözlemlerden ve tanımlamalardan hareketle erkekler kendilerini hem “eşitlikçi”, “modern” olarak tanımlamakta hem de bu tanımlamalar içerisinde yeniden bir eşitsizlik alanı oluşturabilmektedirler. Örneğin bir kişi hem kendini eşitlikçi olarak tanımlamış, hem de “eşinizin kıyafetine müdahale eder misiniz?” sorusuna “o zaten benim rahatsız olacağım birşey giymez” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Burada yine egemenlik alanı erkeğe ait görülmektedir. Burada bahsedilen şey kadının istediğini giymesi değil kocasının veya sevgilisinin istediği gibi giyinmesi durumudur. En çok karşılaşılan şey bu ikiliklerdir. Erkekler hem kendilerini “eşitlikçi” ve “modern” olarak tanımlamakta hem de bu tanımlar altından şekil değiştiren bir ataerkilliği devam ettirebilmektedirler.

Kadın bir araştırmacı olunmasından dolayı erkekler, “bu araştırmayı ideal sevgiliyi bulmak için mi yapıyorsun?”, “sen böyle bir erkekle evlenir miydin?” gibi söylemler üzerinden sürekli kendini ispata giden ve sözlü tacize giren bir tavır sergilemişlerdir. Aynı zamanda birkaç erkeğin birden aynı anda anket yaptığı durumlarda bir erkek birey diğerine “erkeklik araştırması varmış ama sen erkek değilsin yapma, sen gaysin” gibi söylemlerde bulunarak kendi erkekliklerini yine diğer erkekleri ötekileştirerek yüceltmeye gitmişlerdir. Burada aynı zamanda “normal” erkeğin ne olduğuna yönelik tanım da ortaya çıkmaktadır. Bir erkek bireyin diğerini sırf aşağılamak için sen gaysin demesi ve ardından da sadece bu araştırma erkeklere yapılıyor demesi “normal” olarak tanımladıkları erkeğin heteroseksüel erkek olduğu sonucuna da ulaştırabilmektedirler.

Alan araştırması sırasında gerçekleşen söylemler, tavırlar ve davranışlar erkekliğe dair birçok çıkarımda bulunulmasına imkan sağlamıştır. Kadın araştırmacı olmanın hem dezavantajlı hem de avantajlı tarafları olmuştur. Karşılarında bir kadın olan görüşmecilerden bazıları erkekliklerini daha fazla göstermeye çalışarak bir ispat çabasına girmişlerdir. Böylelikle bakış açıları daha görünür bir hal alabilmiştir. Bunun yanında sünnet, askerlik, cinsellik gibi kendilerine göre daha özel alan olarak gördükleri durumlar hakkında fikirlerini açık bir şekilde ifade edememişlerdir. Bu fark da birebir araştırmacının yaptığı anketler ile bireylerin kendilerine verip yaptıkları anketler arasındaki söylem farklılıklarından görülmektedir. Erkek bireyler

kendilerinin yaptığı anketlerde ki açık uçlu sorulara çok daha sert ve müstehcen cevaplar vermişlerdir.

5.1.1. Sünnet olgusunun erkeklik oluşumundaki etkileri

Anket yapılan 390 kişinin yaş ortalamasına bakıldığında (Tablo 3), 18-45 yaş aralığında yoğunlaşmıştır. 390 kişiden %99,5'i (388 kişi) sünnet olmuştur (Tablo 4). Sünnet olmadan danışılma sünnet olur muydunuz? Sorusuna (Tablo 5) %85,7'si (334) "evet" yanıtını vermişlerdir. Yine sünnetin gerekliliği (Tablo 6) ile ilgili soruya %10'u (41 kişi) dışındakiler gerekli olduğunu söylemişlerdir. Tablo 6'da %22,8'i (89 kişi) "sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir", %21'i (82 kişi) "sağlık açısından gereklidir" yanıtını verirken %20,5'i de "din açısından gereklidir" yanıtını vermişlerdir.

Tablo 5.3. Yaş

	Sıklık	Yüzde
18-25	91	23,3
26-35	105	26,9
36-45	80	20,5
46-55	55	14,1
56-65	41	10,5
66-75	15	3,8
76-85	3	,8
Toplam	390	100,0

Yaş tablosuna bakıldığında genellikle yaş ortalamasının 18-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Burada genç ve orta yaş bireyler araştırmanın ağırlığını oluşturmaktadır. Ancak genel olarak yaş dağılımına bakıldığında 65 üstü yaş aralığı dışındaki yaş aralıkları birbirleri ile karşılaştırma yapabilmek açısından çok büyük farklılıkların olduğu aralıklar değillerdir. Genç ve orta yaş kesimin araştırmaya katılma noktasında yaşlılara nazaran daha istekli olması durumu da göz ardı edilmemelidir. 50 yaş üstü bireyler araştırmaya katılmakta çok istekli davranmamışlardır. Hatta araştırma sırasında genellikle 65 yaş üstü bireylerden "bizden geçti artık" şeklinde cevaplar gelebilmiştir. Bu durum, hegemonik erkekliğin oluşumuna denk gelmektedir. Erkekliğinin şa sürecinde maddi gücün yanında fiziksel gücün de önemli yeri olduğu düşüncesi desteklenmektedir. Fiziksel

anlamda güçten düşen erkek bireyler erkeklikle ilgili deneyimlerini paylaşırken hep geçmiş ve genç yaşta olan deneyimlerine yer vermişlerdir. Burada toplumsal ve siyasal sistemin eril yapısına da vurgu bulunmaktadır.

Diyalektik bir bakış açısıyla; sistem, üreten, sistemin içerisinde hem zihinsel hem de fiziksel anlamda aktif bir şekilde varolan erkek bireyler üzerinde şekillenmektedir. Erkekler erkekliklerini kurgularken sistemden ayrı düşünülemezler. İş piyasasında olup olmama, gelir durumu gibi etkenler de erkekliği birebir etkilemektedir. Bu yüzden yaşanan erkek bireylerin kendilerini “işe yaramaz” olarak görmesiyle birlikte bunu bir erkeklik kaybı olarak da yorumlayabilmektedirler.

Araştırmaya katılma eğiliminin en çok genç ve orta yaş erkek bireylerde olması da erkekliğin kurgulanma ve “erkekliğin olgunlaşma” dönemine vurgu yapmaktadır. Burada ki olgunlaşma eleştirel anlamda kullanılmaktadır. Varolan hegemonik erkekliğe bir eleştiridir. Bir başka deyişle, erkekliğini kurgulama sürecinde olan (sünnet olmuş, belki askere gitmiş) ve olgun bir erkek olduğunu düşünen (sünnet olmuş, askere gitmiş, iş bulmuş, evlenmiş veya baba olmuş) erkek bireyler erkekliklerinden daha fazla söz etmişlerdir.

Tablo 5.4. Sünnet olma durumu

	Sıklık	Yüzde
Evet	388	99,5
Hayır	2	0,5
Toplam	390	100,0

Türkiye’de herhangi bir yasal zemini olmamasına karşın toplumsal anlamda bir nevi zorunluluk olarak görülen sünnet uygulamasına bakıldığında araştırmaya katılan 390 kişiden 388’i sünnetli olduğunu belirtmiştir. Neredeyse yüzde yüze yakın bir kesim erkeğin sünnetli olduğunu belirtmesi bu uygulamanın toplumsal anlamda önemini vurgulamaktadır.

Erkek bireyler “sünnet oldunuz mu?” sorusuna tepkisel bir şekilde yaklaşmışlardır. “tabi ki sünnet oldum”, “Türkiye’de sünnet olmayan yoktur herhalde”, “bunu sorman bile saçma” gibi açıklamalar yapmışlardır. Araştırma yapılan bireylerin neredeyse

hepsi özellikle Türkiye’de yaşayan bir erkeğin sünnet olmama ihtimalini dahi düşünmemektedirler.

Tablo 5.5. Sünnet Olmadan Danışılma Durumu

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	8	2,1
Evet	334	85,7
Hayır	48	12,3
Toplam	390	100,0

Sünnet olmadan danışılma sorusuna bakıldığında da çok büyük bir kesim %86’sı kendisine sünnet olmadan önce danışılma yine sünnet olmak isteyeceğini belirtmiştir. Buradan sünnet ile ilgili çok fazla sorgulamaya gidilmediği noktasından bir yoruma da gidilebilmektedir.

Sünnet, erkek bireylerin çoğu için olması gereken bir durum olarak görüldüğü için sünneti sorgulamamaktadırlar. Yine araştırma sırasında birbirlerinden çok fazla etkilendikleri gözlemlenmiştir. Sünnet olmak istemektedirler ama bu durumu sorgulamamaktadırlar. Sünnet operasyonu ile ilgili de genel olarak çok fazla bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bu da alan araştırması sırasında kendilerinin konuşmalarından da gözlemlenmiştir. “Çok bir bilgi sahibi değilim ancak sünnet gerekli, herkes yaptırıyor” gibi konuşmalar gerçekleşmiştir. Bu da sünnetin toplumsal yönüne dikkat çekmektedir. Bu durum sünnetin gerekliliği tablosundan (Tablo 5.6) da görülmektedir. Erkeklerin çoğu sünnetin hem sağlık hem din hem de gelenek açısından gerekli olduğunu söylemişlerdir. Ancak sağlık açısından ne gibi faydaları olduğu sorulduğunda genel olarak kulaktan dolma, araştırmadan genel olarak toplumda bahsedilen bilgileri örnek vermişlerdir. Genellikle bilgi sahibi olmadıklarını ama sağlık açısından gerekli olduğunu duyduklarını bunun yanında herkesin bunu yaptırması ve din açısından gerekli olduğu düşüncesi ile sünneti desteklemektedirler. Ama alanda yapılan gözlemlerden hareketle erkek bireylerin çoğunun sünnet ile ilgili sağlık ve din açısından gerekliliği ile ilgili birebir araştırma yapmadıkları toplumsal anlamda bir kabülden yola çıkarak sorgulamadıkları görülmüştür. Bu anlamda sünnetin toplumsal boyutunun ve etkisinin ne derece büyük

olduğu görülmektedir. Kendisini ateist olarak tanımlayan bireyler de çocuklarını sünnet ettirmezlerse toplumsal bir baskıya maruz kalacağı düşüncesiyle çocuklarını sünnet ettirdiklerini belirtmişlerdir. Yine kendisini ateist olarak tanımlayan bireylerden çocuklarını sünnet ettirmeyip ancak sünnet düğünü yapacakları şeklinde açıklamalar da gelmiştir. Sünnet düğünleri de bir güç alanı olarak görülmektedir. Aile hem ekonomik gücünü göstermekte hem de çocuğunun “erkek oluşunu” abartılı kıyafetler, taçlar, asalar, arabalar, develer ile göstermektedirler. Bu gücü gösterme tavrı da ekonomik anlamda başka bir alan açmaktadır. Başka bir tüketim alanı oluşturmaktadır. Toplumsal pratiğin ekonomiden ayrı düşünülmemeyeceği şeklinde bir sonuca da ulaşabilmektedir.

Tablo 5.6. Sünnetin Gerekliliği

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	8	2,1
Sağlık açısından gereklidir	82	21,0
Dini açıdan gereklidir	80	20,5
Gelenek açısından gereklidir	12	3,1
Sağlık ve din açısından gereklidir	78	20,0
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	89	22,8
Gerekli değildir	41	10,5
Toplam	390	100,0

Tablo 6’da sünnetin gerekliliği ile ilgili sonuçlara bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu %28’i hem sağlık hem din hem de gelenek açısından gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Devamında %21’i sağlık açısından gerekli bulurken yine %21’i din açısından gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Gerekli olmadığını düşünen kesim azınlıktadır. Buradan hareketle sağlık durumu ile birlikte toplum açısından sünnetin toplumsal ve dini bir değeri de bulunmaktadır. Dinin dogmatik, sorgulanamaz tavrı sünnet uygulamasının da sorgulanmasına engel teşkil etmektedir. Bu anlamda sünnetin sağlık açısından gerekliliği de çok fazla sorgulanamayabilmektedir. Bu yüzden Türkiye’de sağlık sektöründe sünnet derisi ve işlevleri ile ilgili çok fazla araştırma ve kaynak bulunmamaktadır.

Tablo 5.7. Yaş ve Sünnet Olma Gerekliliği

	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	76-85	Toplam
Cevapsız	1	3	1	1	1	1	0	8
Sağlık açısından gereklidir	17	21	23	11	6	4	0	82
Dini açıdan gereklidir	20	21	12	15	8	4	0	80
Gelenek açısından gereklidir	1	4	3	3	1	0	0	12
Sağlık ve din açısından gereklidir	13	25	16	13	7	4	0	78
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	22	21	20	10	12	2	2	89
Gerekli değildir	17	10	5	2	6	0	1	41
Toplam	91	105	80	55	41	15	3	390

Yaş ve sünnet olma gerekliliğine bakıldığında da genellikle orta yaş bireyler sağlık ve din açısından gerekli olduğunu söylemişlerdir. Ancak diğer yaş grupları ile de çok bariz farklar bulunmamaktadır. Bireyler genellikle sünnetin sağlık ve din açısından gerekli olduğunu söyleyerek dini inançlarını bir nevi tıbbi bir sağlık durumu ile pekiştirdikleri yönünde bir yorum getirilebilmektedir.

Alanda yapılan gözlemlerden hareketle orta yaş üzerindeki bireylerin sünneti daha çok din ile özdeşleştirdikleri, daha çok dini bir gereklilik olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Orta yaş ve altına gelindiğinde ise sağlık açısından gerekliği daha çok vurgulanmaktadır. Geleneksel bir tavır sergilemekten kaçınarak gerekliği sağlığa dayandırmaktadırlar ancak sağlık açısından gerekliği ile ilgili de çok fazla bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Burada da yine bir ikilik göze çarpmaktadır. Erkeklerini “modern” adını verdikleri bir kalıba yerleştirmeye çalıştıkları göze çarpmaktadır. Bu kalıp içerisinde varolan geleneksel ve dini yapıyı sorgular gibi görünmekle birlikte aslında altta bu yapıyı sorgulamadan kabul ettikleri görülmektedir. Sadece bunu söyleme ve gösterme biçimleri değişkenlik

göstermektedir. Ancak yine de varolan toplumsal ritüelleri sünnet gibi çok fazla sorgulamadan kabul ederek uygulamaktadırlar.

Tablo 5.8. Eğitim Düzeyi

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	1	3
Okur-yazar değil	1	3
Okur-yazar	3	8
İlkokul mezunu	70	17,9
Ortaokul mezunu	49	12,6
Lise mezunu	137	35,1
Üniversite mezunu	103	26,4
Yükseköğrenim	26	6,7
Toplam	390	100,0

Eğitim düzeyleri incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %35'i (137 kişi) lise mezunu, %26,4'ü (103 kişi) üniversite mezunu ve %17,9'u (70 kişi) ise ilkokul mezunudur. Genel olarak bakıldığında eğitim düzeyinin çok düşük olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 5.9. Eğitim ve Sünnet Olma Gerekliliği

	Cevapsız	Okur yazar değil	Okur yazar	İlkokul mezunu	Orta okul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Yüksek öğrenim	Toplam
Cevapsız	0	0	0	1	1	2	1	3	8
Sağlık açısından gereklidir	0	0	2	12	6	28	28	6	82
Dini açıdan gereklidir	0	1	0	23	16	25	13	2	80
Gelenek açısından gereklidir	1	0	0	2	1	4	3	1	12
Sağlık ve din açısından gereklidir	0	0	1	12	13	31	17	4	78
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	0	0	0	17	11	32	22	7	89
Gerekli değildir	0	0	0	3	1	15	19	3	41
Toplam	1	1	3	70	49	137	103	26	390

Sünnet olma gerekliliği ve eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında ise ağırlıklı olarak lise mezunu düzeyinde olan bireyler sağlık, din ve gelenek açısından gerekli görürken gerekli olmadığını düşünen kesim de ağırlıklı olarak üniversite mezunudur. Çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte eğitim seviyesi arttıkça sünnetin gerekliliğinin azaldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Eğitim seviyesi ile eleştirel düşünmenin arttığı yönünde bir sonuca ulaşamamaktadır. Eğitim seviyesi artsa da bireyler, toplumsal ritüellere ve normlara karşı eleştirel yaklaşmamaktadırlar. Sünnetin sağlık açısından gerekli olduğunu belirtmekte ancak sağlık açısından gerekliliği ile ilgili yeterli bilgi sahibi değildir. Bu da toplumsal normların ve uygulamaların sorgulanması noktasında birçok kurumun etkili olduğu söylenebilir. Eğitimin yanında aile, din, ekonomi, siyaset gibi birçok kurumun sorgulanması ve buradan hareketle bir çıkarıma gidilmesi gerekmektedir. Bütün toplumsal kurumların birbirleri ile bağlantılı olduğu ve birinde gerçekleşen değişimin diğerini de etkileceği düşüncesiyle nasıl bir yapının olduğunu anlamak önem arz etmektedir.

Yapısal işlevselci yaklaşımdan hareketle yapıların ne şekilde oluştuğu ve ne tür işlevler gerçekleştirdiği üzerinde durulması gerekmektedir. Burada sünnetin sadece din ile sağlık veya gelenek ile ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir. Verilen cevaplardan da hareketle sünnetin hem din, hem sağlık, hem de gelenek açısından gerekli olduğu görüşü de bu durumu gösterebilmektedir. Sistemin eril bir yapısı olduğu varsayımından hareketle varolan sistemin bütün kurumları etkilediği de söylenebilmektedir.

Tablo 5.10. Medeni Durum

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	2	,5
Bekar	159	40,8
Evli	203	52,1
Boşanmış	22	5,6
Dul (eşin ölüm hali)	4	1,0
Toplam	390	100,0

Araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu %52'si evli olduğunu belirtmiştir. %41'i de bekar olduğunu belirtmiştir. Evli ve bekar sayılarının birbirine yakın olması karşılaştırmalı bir yorumlama yapmak açısından imkan sağlamıştır.

Tablo 5.11. Medeni Durum ve Sünnet Gerekliliği

	Cevapsız	Bekar	Evli	Boşanmış	Dul (eşin ölüm hali)	Toplam
Cevapsız	0	4	4	0	0	8
Sağlık açısından gereklidir	0	35	39	8	0	82
Dini açıdan gereklidir	0	31	45	3	1	80
Gelenek açısından gereklidir	0	5	5	1	1	12
Sağlık ve din açısından gereklidir	1	22	49	6	0	78
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	1	37	47	3	1	89
Gerekli değildir	0	25	14	1	1	41
Toplam	2	159	203	22	4	390

Araştırmaya katılan bireylerin %52'si (203 kişi) evli, %41'i (159) bekar. Tablo 11'de de görüldüğü gibi evli bireyler, sünnetin genel olarak sağlık ve din açısından gerekli olduğunu düşünürken, bekar bireyler de sağlık, din ve gelenek açısından gerekli olduğunu düşünmektedirler. Evli biriveya bir evliliği deneyimlememiş birisi de olsa genel olarak aynı kanının hakim olması toplumsal algının evlilik kurumuyla çok fazla değişikliklere neden olmadığı ve evlenmeden önce de algıya sahip olan bireylerin toplumsallaşma sürecinde bu tarz normları ve kuralları öğrendiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5.12. Çocuk Olma Durumu

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	86	22,1
Hayır	95	24,4
Evet, 1 çocuğum var	66	16,9
Evet, 2 çocuğum var	121	31,0
Evet, 3 çocuğum var	18	4,6
Evet, 4 çocuğum var	1	0,3
Evet, 4'ten fazla çocuğum var	3	0,8
Toplam	390	100,0

Araştırmaya katılan bireylerin %54'ünün en az bir çocuğu bulunmaktadır. Cevapsız olan kısım bekar bireyleri kapsamaktadır. Bu yüzden evli kesim %77,9'luk bir

kesimdir. %77,9'luk evli olan kesimin %54'ünün en az bir çocuğunun bulunması geleneksel aile kalıplarına da vurgu yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa; aileyi oluşturan faktörlerin anne, baba ve çocuk şeklinde olduğu gibi bir yorumlamaya gidilerek aynı zamanda ailenin öneminin devam ettiği de vurgulanabilir.

Erkeklerin genellikle aileyi kutsallaştırdığı aynı zamanda da aileyi başka bir hakimiyet alanı olarak gördükleri de gözlemlenmiştir. Hala aileyi anne, baba ve çocuk olarak tanımlamaktadırlar. Bu da aile yapısının devam ettirildiğini ve aile kurumundaki ilişkilerin ne şekilde olduğunun belirlenmesinin de önem taşıdığını göstermektedir.

Tablo 5.13. Çocuk Olma Durumu ve Sünnet Gerekliği

	Cevapsız	Hayır	1 çocuk	2 çocuk	3 çocuk	4 çocuk	4 ve üstünde çocuk	Toplam
Cevapsız	3	1	2	2	0	0	0	8
Sağlık açısından gereklidir	16	19	18	25	4	0	0	82
Dini açıdan gereklidir	12	24	10	28	3	1	2	80
Gelenek açısından gereklidir	4	1	1	5	1	0	0	12
Sağlık ve din açısından gereklidir	14	14	20	27	3	0	0	78
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	22	22	11	27	6	0	1	89
Gerekli değildir	15	14	4	7	1	0	0	41
Toplam	86	95	66	121	18	1	3	390

Araştırmaya katılan bireylerin ağırlıklı olarak %31'inin (121 kişi) 2 çocuğu bulunmakta, %24'ü (95 kişi) ise çocuk sahibi değildir. Tablo 4'te de görüldüğü gibi çocuk sahibi olmayan bireyler de çocuk sahibi olan bireyler kadar sünneti gerekli görmektedir. Çocuk sahibi (2 çocuk) olan bireyler de olmayan bireyler de sünnetin dini açıdan gerekli olduğunu belirtmişlerdir. İki erkek çocuğu olan ve çocuklarını sünnet ettiren birey bu durumu şu şekilde belirtmiştir; "...Müslümanlıkta sünnet olması gerekiyor sünnet olmazsa da erkek sayılmaz..." (G7). Bir diğer görüşülen birey de şöyle söylemiştir; "...dinimiz için gerekli olmasının dışında dine bağlı insanların yapma zorunluluğu hissettiği şeydir. Ama sağlık açısından da önemli olduğunu biliyorum yapılması gerektiğine inanıyorum..." (G9). Görüşülen

bireylerden evli olmayan ve çocuğu olmayan G5 de şöyle söylemiştir; “...sünnet olması lazım hem sağlık açısından hem geleneklerimizde var.Bir erkeğin erkek olması için, vücut daha çabuk şey yapıyor kendini, yani iyi bir şey...” (G5).

Evli olsa da olmasa da erkeklerin çocuklarını sünnet ettirmek istemeleri, sünnetin toplumsal anlamda yer edinmiş bir uygulama olduğunu göstermektedir.Sünnet düğünlerinde gerçekleştiren gözlemlerden de hareketle çocuğun “erkek” olduğuna dair sürekli bir vurgu bulunmaktadır. Ekonomik durumu iyi olan ve sünnet düğünü yapılmış olan erkekler genellikle sünnet düğünlerinden bahsederken “gururlu ve memnun” bir tavır sergilemişlerdir. Bunun yanında sünnet durumunun onları gerdiğini ve sünnet düğünü ile bunun daha güzel gösterilmeye çalışıldığını da söylemişlerdir.

Tablo 5.14. Kendini Ait Gördüğü İnanç

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	21	5,4
Agnostik	2	0,5
Ateist	22	32,1
Bilim inancı	1	0,3
Bütün inançlara eşitim	1	0,3
Deist	6	0,7
Fikrim yok	2	1,3
Hristiyan	1	0,3
İnsanlık	2	0,5
İslamiyet öncesi	1	0,3
Kendime ait bir inancım var	2	0,5
Müslüman	326	83,6
Toplam	390	100,0

Bireylerin %84’ü kendilerini ait gördükleri inanç olarak müslümanlığı belirtmişlerdir. Literatürde de tartışıldığı üzere bir toplumun dini görüşü toplumsal ilişkileri ciddi anlamda etkileyebilmektedir. Bu anlamda o toplumun hangi dini inancı benimsediği ve bu inancın yaşamı nasıl şekillendirdiği önem taşımaktadır.

Kendini ait gördüğü inanç sorusunu yönelttiğimiz bireyler bu soruya da tepkisel yaklaşmışlar ve başka bir inanca mensup olmanın ihtimaline çok fazla yer vermemişlerdir. “Tabi ki müslümanım”, “başka ne olabilir ki”, “Türkiye’de

yaşıyorum tabi müslümanım” gibi yanıtlar da bu gözlemi doğrular niteliktedir. Böylesine bir tavır aynı zamanda müslümanlığın toplumsal alanı da ciddi anlamda etkilediği şeklinde yorumlanabilmektedir. Varolan inanç toplumsal ilişkileri de yakından etkilemektedir. Sünnet, askerlik, evlenme, boşanma gibi toplumsal alana dair birçok pratiğin dini anlamda da bir yorumu bulunmaktadır. Bireylerin de kendilerini müslüman olarak tanımlamaları sonucunda İslamiyet dininin toplumsal alana dair söylediklerini analiz edip yorumlamanın önemi açığa çıkmaktadır. İslam dininin de kendisini erkekler üzerinden kurduğu ve temeline erilliği yerleştirdiği söylenebilir. Temelde böyle bir zeminden gelen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin zamanla biçim değiştirerek ancak yine de devam ettiği söylenebilmektedir. Sünnetin de bu kadar gerekli görülmesi bu duruma örnek verilebilir. Sünnetin hem dini bir karşılığı bulunmakta hem de erkeği yüceltip toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirmektedir. Bu yüzden araştırma yapılan alandaki bireylerin hangi dine inandıkları ve sosyal hayatlarında bu dinin gereklilikleri hangi ölçüde ve nasıl gerçekleştirdikleri önem taşımaktadır.

Tablo 5.15. İnanç ve Sünnet Gerekliliği

	Cevapsız	Müslüman	Ateist	Deist	Agnostik	Bilim inancı	Fikrim yok	İnsanlık	Diğer	Toplam
Cevap yok	1	7	0	0	0	0	0	0	0	8
Sağlık açısından gereklidir	6	63	5	3	1	1	0	1	2	82
Dini açıdan gereklidir	1	79	0	0	0	0	0	0	0	80
Gelenek açısından gereklidir	3	7	0	1	1	0	0	0	0	12
Sağlık ve din açısından gereklidir	2	75	0	0	0	0	0	0	1	78
Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir	2	84	1	0	0	0	1	0	1	89
Gerekli değildir	7	11	17	1	0	0	4	1	0	41
Toplam	22	326	23	5	2	1	5	2	4	390

Araştırmada yer alan bireylerin %84’ü (326 kişi) kendisini müslüman olarak tanımlamıştır. %32’si de (22 kişi) kendisini ateist olarak tanımlamıştır. Tablo 15’de inanç ve sünnetin gerekliliğine bakıldığında ise kendisini müslüman olarak

tanımlayanlar (84 kişi) sünnetin sağlık, din ve gelenek açısından gerekli olduğunu belirtmişlerdir. 79 kişi de din açısından gerekli olduğunu söylemiştir. Kendisini ateist olarak tanımlayan (5 kişi) bireyler de sağlık açısından gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Buradan da görüldüğü gibi kendisini müslüman olarak tanımlamasa da birey sünnetin gerekli olduğunu söylemektedir. Bu anlamda sünnetin yerleşmiş bir ritüel olduğu şeklinde bir yorum da çıkartılabilmektedir. Örneğin G3 bu durumu şu şekilde belirtmiştir; “...müslümanlardan kaptığımız bir şey. Hepimiz de ister istemez müslüman olduğumuz için hepimiz dediğim, seçmeden dinin içine girdiren bir şey sünnet. Çocuğa da fikri sorulmaz zaten. Sen Müslüman mısın sünnet olmak istiyor musun diye direkt vururlar makası.Yani öyle bir şey genel olarak sünnet. Hepimiz,dinimizi kim seçebiliyor ki ergenliğimiz tamamladıktan sonra beyin olarak bir erginliğe ulaştıktan sonra seçmiyor dinini herkes. Hayat işte cevabı böyle ufak yaşta gösteriyor. Bu kısmı yanında bir de sağlık kısmı var. Müslüman olmayıp da sünnet olanlar da çok fazla sonuç olarak olumlu yaklaşıyorum.Dinime çok bağlı birisi değilimdir çok ateist de değilimdir sünnet olmalı bence”.

Araştırmaya katılan bireylerin neredeyse hepsi Müslüman bir erkeğin sünnetli olması gerektiğini söylemişlerdir. Hatta Müslüman bir erkek olabilmenin ilk şartı olarak sünneti görmektedirler. Bu durum erkeklere göre temelde dini bir sorumluluk olmakla birlikte aynı zamanda geleneksel ve toplumsal bir sorumluluktur. Sünnet olmayan erkekler hakkında “gavur”, “Hristiyan”, “çiğ” gibi isimler takıp aşağılayıcı bi şekilde yaklaşmışlardır. Erkeklerin çoğu sünnetsiz erkeği ne dine ne aileye ne de toplumsal yaşama kabul etmemektedirler. Sünnetsiz erkeğe kız verilmez, günahdır, o erkeğe adam denmez, sünnet olmak Müslümanlığın şartıdır gibi açıklamalarda bulunmuşlardır. Böylece sünnet, din ve erkeklik arasındaki etkileşim de net bir şekilde görülmektedir. Dinin dogmatik yapısından dolayı dini bir zemine dayandırılan sünnetin gerekliliği de sorgulanmadan kabul edilmektedir. Böylece Türkiye’deki birçok erkeğin kendilerine sorulmadan kendilerin bir parça alınmaktadır. Aynı zamanda bu parçaya da birçok toplumsal anlam yüklenmektedir.

Tablo 5.16. Erkek Çocuk Babası Olma Durumu-Sünnet Gerekliliği

	Cevapsız	Hayır	1 çocuk	2 çocuk	3 çocuk	4 çocuk	4 ve üzeri çocuk	Toplam
Cevapsız	2	4	1	3	1	0	0	11
Hiç katılmıyorum	14	12	3	11	0	0	0	40
Katılmıyorum	9	7	10	17	3	0	0	46
Fikrim yok	12	14	7	7	0	0	1	41
Katılıyorum	26	20	21	43	4	1	2	117
Tamamen katılıyorum	23	38	24	40	10	0	0	135
Toplam	86	95	66	121	18	1	3	390

Araştırmada yer alan bireylerin %54'ünün (209 kişi) çocuğu bulunmaktadır. Çocuğu olan bireylerin çoğu her erkeğin sünnet olması gerektiğini belirtmiştir. Buradan hareketle bu ritüelin devam ettiriciliğine ilişkin çıkarımlar yapılabilmektedir. Toplumsal olarak yerleştiğinden bahsedilebilen bu ritüel yine babadan oğula aktarılarak devam ettirilmektedir şeklinde yorumlanabilmektedir. Böylelikle kendisini erkeklige geçti şeklinde tanımlayan babanın çocuğunun da bu geçişi tamamlaması gerektiği şeklinde bir yoruma gidilebilmektedir. İki oğlu olan G7, “...7, 8 o ara ikisi aynı anda oldu. Sünnet olması gerekiyor sünnet olmazsa da erkek sayılmaz..” şeklinde belirtmiştir.

Genellikle kendilerine sünnet düğünü yapılan babalar çocuklarına da sünnet düğünü yaparken, sünnet düğünü yapılmayan babalar sünnet düğününü gereksiz bulmaktadır. Sünnetin ne şekilde olduğu ve sünnet düğünleri de yine ekonomi ile yakından ilişkilidir. Marxizmin alt yapının üst yapıyı belirlediğine yönelik yaklaşımı toplumun en küçük biriminden ve pratiğinden en büyüğüne kadar etkili görünmektedir. Ekonomik yapı toplumsal ilişkileri de yakından ilgilendirmektedir. Sünnet düğünü yapılan erkek birey ile sünnet düğünü yapılmayan erkek birey aynı değerlendirilmemelidir. Bu durum bireylerin söylemlerinden de anlaşılmaktadır. Ekonomik düzeyi iyi olan aile hem kendi gücünü gösterirken hem de çocuğun “erkeklige geçişini” daha da şatafatlı yaparak daha büyük izler bırakabilmektedir.

Tablo 5.17. Gelir

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	3	0,8
1400 ve altı	67	17,2
1400-2500	153	39,2
2501-5000	111	28,5
5001-7500	37	9,5
7501-10000	5	1,3
10001 ve üzeri	14	3,6
Toplam	390	100,0

Tablo 17'ye bakıldığında araştırmaya katılan bireylerin çoğunun (%40) orta gelirli olduğu görülmektedir. Ekonomik gelir düzeyi bireylerin yaşamlarını ve faaliyetlerini etkilediği için önem taşımaktadır.

Tablo 5.18. Gelir ve Sünnet Düğününün Gerekliliği

	Cevapsız	1400 ve altı	1400-2500	2501-5000	5001-7500	7501-10000	10001 ve üzeri	Toplam
Cevap yok	0	2	2	0	0	0	0	4
Gelenek açısından gereklidir	0	15	38	22	8	2	6	91
Bir bireyin erkek olmasının kutlanması açısından gereklidir	0	4	12	3	3	0	0	22
Dini açıdan gereklidir	1	7	20	10	2	2	1	43
Çocuğun eksiklik hissetmemesi açısından gereklidir	0	2	7	9	2	0	3	23
Gerekli değildir	2	37	74	67	22	1	4	207
Toplam	3	67	153	111	37	5	14	390

Tablo 18'e bakıldığında, gelir seviyesi orta ve düşük olanlar daha yüksek oranda sünnet düğünün gereksiz olduğunu söylemektedir. Bu durumla ilgili G9, "...ama bir düğün eşliğinde olmamalı.Ailem de ben de öyle bir şey girmedik.İnancımız gereği mevlüt okuttuk, düğüne dökmek şovdur düğün...", G7 de "...düğünüm olmadı.Eskiden olduğu için imkanlarımız yoktu.Babam fakirdi, sünnetçi geldi sünnet

yaptı gitti. Birkaç tane hoca kendi aralarında mevlüt okudular. 20-25 kişi bahçede oturdu o şekilde oldu...” demiştir. Buradan hareketle sünnet düğünleri, ailelerin güç ve ekonomik güçlerini göstermelerinin bir biçimi olduğu söylenebilmektedir. Gelir seviyesi düşük olanlar sünnet düğünü gereksiz masraf olarak görmektedirler. Gelir seviyesi yüksek olanlar da bir çeşit gösteriş olarak bu durumu gerçekleştirebilmektedirler. Örneğin G4 bu durumu, “...araçlarla gezdik. Üstü açık bir pikap gösterişli idi. Şampanyalar patladı. 10 katlı bir sünnet pastam vardı ki şu ana kadar gördüğüm düğünlerde 7-8 katın üzerinde pasta yok ben özellikle 10 kat olmasını istemiştım. Benim sünnetimde pasta 10 kat olsun diye bir talebim olmuştu. İyiydi, eğlenceliydi, zevkliydi oranın gözdesi oluyorsun, gözler senin üzerinde oluyorsun yani...” şeklinde ifade etmiştir.

5.1.2. Askerlik olgusunun erkeklik oluşumundaki etkileri

Araştırmanın ikinci önemli kısmını oluşturan askerlik çeşitli değişkenler üzerinden yorumlanmıştır. Böylelikle askerliğe dair araştırma kapsamındaki algıların genelde ne yönde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5.19. Yaş ve Asker Gerekliliği

	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	76-85	Toplam
Cevap yok	2	2	0	0	1	0	0	5
"Erkek olmak" için gereklidir	9	5	6	3	2	1	1	27
Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir	8	7	8	1	4	0	0	28
Erkeğin olgunlaşması için gereklidir	7	16	16	9	9	6	0	63
Vatan borcu olduğu için gereklidir	45	50	38	34	22	7	2	198
Dini açıdan gereklidir	0	1	0	0	0	0	0	1
Gerekli değildir	20	24	12	8	3	1	0	68
Toplam	91	105	80	55	41	15	3	390

Tablo 19'daki yaş ve askerlik gerekliliğine bakıldığında 18- 65 yaş arasındaki bireyler ağırlıklı olarak askerliğin vatan borcu olduğu için gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Buranın altında çeşitli parametrelerin olduğu söylenebilir. Örneğin vatanın namus anlamında da yorumlandığı düşünülürse bir nevi vatan borcu namus

borcu olarak da yorumlanabilir. Türkiye’de bir tür vatan borcu olarak görülen askerlik ile aynı zamanda bir namus borcu da dile getirilmektedir. ‘Vatan borcu, namus borcu’ söylemi üzerinden bir koruma, kollama ve hakimiyet kodlamasından bahsedilebilmektedir. aynı zamanda evlendiği kadına karşı da bir namus koruma görevi edindirilen erkeğe hem vatani hem de evli olduğu kadını koruma gibi bir rol biçilmektedir. Bundan dolayı da askerlik kendi oluşumu içerisinde kalan bir durum olarak kalmayıp daha geniş sosyal ve kültürel anlamlar taşıyor hale gelmektedir (Yavuz, 2014: 116). Bunun yanında askerliğin de sünnet gibi yerleşmiş bir ritüel olduğundan ve bunun gerekliliğinin çocukluktan itibaren öğretildiği şeklinde de yorumlamalara gidilebilmektedir. Bu yüzden henüz askere gitmemiş birey de askerliğini yapıp gelmiş olan birey de az çok aynı cevapları vermektedirler.

Alanda gerçekleştirilen gözlemlerden de hareketle askerlikle ilgili algının değiştiği ve sünnet kadar sert olmadığı da söylenebilmektedir. Orta yaş ve üzeri erkekler daha çok vatan borcu olması üzerinde yoğunlaşırken orta yaş altı bireyler ülkenin içerisinde bulunduğu durumlardan dolayı askere gitmese de olur şeklinde bir yaklaşım sergilemişlerdir. Askerliğin erkek açısından önemli olduğu düşünmekle birlikte hem siyasi hem de ekonomik yapıdan dolayı askerliğe karşı bakış açısının az da olsa değişime uğradığı söylenebilir. İkilem burada da görülmektedir. Aynı zamanda bireylerin askerlik ile ilgili anıları paylaşırken ve yaşadıklarını anlatırken çekimser davrandıkları da gözlemlenmiştir. Sanki askerde olan askerde kalmalı gibi bir tavır takındıkları söylenebilir.

Araştırmaya katılan erkekler hem askerliğin gerekli olduğunu düşünürken hem de askerlikte yaşananlardan dolayı ve askerliğin zorunlu bir yapısı ve sistemi olmasından dolayı uzak da durabilmektedirler. Ancak genel olarak askerlikte yaşanan kötü şeyleri anlatma taraftarı olmamışlardır. Bu da hem korku hem de bir mahrem alanı olarak görüldüğü ve erkek bireylerin orada da bir tahakkümün altına girdikleri şeklinde yorumlanabilmektedir. Askerliği yıllar önce bitmesine karşın hala kurulan tahakkümü üzerlerinde hissetmektedirler.

Tablo 5.20. İkamet Edilen Yer ve Askerliğin Gerekliliği

	Bayır	Esençay	Göktepe	Karaçulha	Kayaköyü	Ölüdeniz	Yanıklar	Yerkesik	Yeşilüzümlü	Yeşilyurt	Toplam
Cevap yok	0	0	1	0	0	0	0	2	2	0	5
"Erkek olmak" için gereklidir	4	1	0	3	2	8	3	1	1	4	27
Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir	3	1	3	1	3	4	0	4	6	3	28
Erkeğin olgunlaşması için gereklidir	3	1	2	4	8	11	6	11	6	11	63
Vatan borcu olduğu için gereklidir	29	12	8	24	10	15	26	32	18	24	197
Dini açıdan gereklidir	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Gerekli değildir	3	1	2	16	3	9	15	0	13	6	68
Toplam	42	16	16	48	26	47	50	50	47	48	390

İkamet edilen yer ile askerliğin gerekliliği arasında çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Turistik bir yerde yaşayan kişi de kırdaki yaşayan kişi de genellikle vatan borcu için gerekli olduğundan söz etmiştir. Daha turistik bir yerde (Ölüdeniz) kişilerin daha çok ve farklı insanlarla karşılaştığı düşünülürse bu anlamda kırdan (Yerkesik) çok da farklı bir algı olmaması bu durumun da yerleşmiş bir algı olduğunu gösterebilir. Farklı insanlarla etkileşime geçmiş olmak öğrenilen normların değişmesi noktasında çok da kolay olmayabilmektedir.

Tablo 5.21. Eğitim Düzeyi

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	1	0,3
Okur-yazar değil	1	0,3
Okur-yazar	3	8
İlkokul mezunu	70	17,9
Ortaokul mezunu	49	12,6
Lise mezunu	137	35,1
Üniversite mezunu	103	26,4
Yükseköğrenim	26	6,7
Toplam	390	100,0

Tablo 21'e bakıldığında katılımcıların çoğunun (%35) lise mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %26'sı üniversite, %13'ü ortaokul, %18'i ilkokul

mezunudur. Eğitim seviyesi bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemesi açısından önem taşımaktadır. Tablo 22’de de erkeklerin eğitim seviyesine göre askerliğin gerekliliği konusunda ki fikirlerinin değişip değişmediğine bakılmıştır.

Tablo 5.22. Eğitim Durumu ve Askerliğin Gerekliliği

	Cevap yok	Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Yüksek öğrenim	Toplam
Cevap yok	0	0	0	0	0	3	0	2	5
"Erkek olmak" için gereklidir	0	0	1	7	4	10	4	1	27
Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir	0	0	0	8	5	5	6	4	28
Erkeğin olgunlaşması için gereklidir	1	0	0	19	8	22	10	3	63
Vatan borcu olduğu için gereklidir	0	1	1	33	29	75	50	9	197
Dini açıdan gereklidir	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Gerekli değildir	0	0	1	3	2	22	33	7	68
Toplam	1	1	3	70	49	137	103	26	390

Tablo 22 incelendiğinde ilkokul mezunundan üniversite mezununa kadar ağırlıklı olarak, askerliğin vatan borcu olduğu için gerekli olduğu belirtilmiştir. Ancak askerliğin gerekli görülmediği duruma bakıldığında da eğitim seviyesi arttıkça gereksiz görülmesinin de arttığı göze çarpmaktadır. Örneğin üniversite mezunu G3, “...Askerliğimi yaptım kısa dönem, çok zorlu olmadı tabi askerliğin en basiti de zordur. Ailenden ayrısın, farklı bir ortama gidiyorsun, hor yemekler yiyorsun, hor bir hayat yaşıyorsun, çok uykusuz kaldığımız zamanlarda oldu. Bazıları için bu da travma olabiliyor. Sünnet gibi herkes kolay atlatamadı atlatamayabiliyor. Psikolojisi bozulabiliyor, çok büyük travmalar, atlatmadım. Benim için rahattı, kısa dönem olduğum için biraz daha rahattı. Devre ve süre vardır hiç hatırlamak istemiyorum askerliğe dair...”G9 da; “...üniversite bitirdik, ilk yıl askerliğimi yaptım geldim. kısa dönem, 24 yaşındaydım, askerlikte gördüğüm şey cahillik, tuvalet kullanmayı bilmeyen, dişlerini fırçalamasını bilmeyenler var... Bunların eğitimle sağlanmadığı bir yer, benim için hiçbir faydasının olmadığı bir yer askerlik...” şeklinde ifade etmiştir. Burada kısa dönem ve uzun dönem arasındaki farka vurgu vardır. Genellikle üniversite okumayanların uzun dönem askerlik yaptığı göz önüne alındığında eğitim

ve askerliğin gerekliliğinin ters orantılı olması açıklanabilmektedir. Çünkü üniversite okumayan kişi ilk defa askerlikle birlikte belki de farklı bir ortama giriyor ve farklı insanlar görüyor. Bu yüzden aradaki farkı çok anlayamayabiliyor ya da çok eleştirel yaklaşamayabiliyor. Bu algı askeriyede de hakimdir. Uzun dönemlere daha çok zorlu işler verilirken kısa dönemler görece daha “rahat” edebilmektedirler. G7’nin şu sözleri de bu duruma işaret etmektedir; “...üst devredeki adam mutfağa filan gitmez alt devreye salar, mutfak zordur nöbetlerde üst devreler kendi istedikleri yerde tutmak isterler.Bize zor yerlerde tuttururlar, yemeğin ilk halini yerler yani yemeğin kötü yerini biz yemiş oluyoruz, yağlı yeri onlar yiyor. Ben hiç kimseyle tartışmadım sadece üç ay kadar üst devrelerle zorluk çektik sonradan düzeldi onlar gitti,biz üst devre olduk biz de alt devremizi ezmedik yani...”

Tablo 5.23. Askerlikte Yaşananlar

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	85	21,8
Benden daha rütbeli olanlardan fiziksel şiddet gördüm	42	10,8
Benden daha rütbeli olanlardan sözsel şiddet gördüm	31	7,9
Alışmakta zorluk çektim	45	11,5
Askerlik sayesinde kendime çeki düzen verdim	77	19,7
Kurallara uymakta zorlandım	11	2,8
Kurallara uymakta herhangi bir zorluk çekmedim	37	9,5
Herhangi bir sorun yaşamadım	53	13,6
Diğer	9	2,3
Toplam	390	100,0

Tablo 23’de askerlikte yaşananlarla ilgili bireylerin %22’si (85 kişi) cevap vermek istememiştir. %20’si de (77 kişi) askerlik sayesinde kendisine çeki düzen verdiğini belirtmiştir. Çoğunluğun cevap vermek istememesi askerlik kurumunun baskısını üzerinde hala hissetmeleri, korkmaları şeklinde yorumlanabilmekle birlikte Türkiye’nin OHAL sürecinde olması da bireylerin çekimsiz davranmalarına neden olmuştur. Herhangi bir özel bilgi alınmayacağı belirtilmesine rağmen askerlikle ilgili sorularda çekinmişlerdir. Bunun yanında ikinci en yüksek çıkan seçeneğin askerlik

sayesinde kendilerine çeki düzen verme durumu da önem arz etmektedir. Askere giden erkeğin olgunlaştığı, “erkek” olduğu, hayatı öğrendiği gibi söylemlerle bu durumun iç içe olduğu söylenebilir. G9 askerlikte yaşadıkları ile ilgili şunları söylemiştir; “...bir astsubayın benim üzerimde baskı kurmaya çalışmasıyla o da insanben de insanım.Ben öğretmenim, o kadar cahil insana davrandığın gibi bana davranamazsın dedim. Bir de silah vermeyin bana seni öldüreceğim dedim.Benden korktu bir daha ulaşmadı, çok etkileyici olmuştu, tehdit ettim...”Askerlikte en etkilendiğiniz olay nedir diye sorulan G9, “...benim bölümden birisi kendini vurmuştu çok etkilenmiştim. Neden bunu yaptı?Nasıl bir psikolojiye girmiştir diye düşünüyor insan, asker olmak istemiyorsun zorla asker yapıyorlar seni...” şeklinde bir anısından bahsetmiştir. Anketlerde askerlikte yaşananlarla ilgili detaylı veri alınamamakta ancak o güven sağlandığında ve görüşülen bireyler konuştuğunda bu tarz kötü anılarından bahsetmektedirler.

Tablo 5.24. Kendini Ait Gördüğü Millet

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	24	6,2
Bir millete ait görmüyorum kendimi	2	6
Çeçen	1	3
Dünya insanı	9	7,8
Fikrim yok	1	3
Hümanist	1	3
İnsan olarak görüyorum	1	3
Kürt	2	5
Nereye ait olduğumu bilmiyorum	1	3
Osmanlı	2	6
Türk	344	88,2
Türkmen	1	3
Zaza	1	3
Toplam	390	100,0

Katılımcıların %88’i kendini Türk milletine ait hissettiğini belirtmiştir. Buradan hareketle kendilerini Türk olarak tanımlayan katılımcıların Türkiye’de zorunlu bir görev olan, diğer bir deyişle her Türk erkeğine zorunlu kılınan askerlik ile ilgili

düşüncelerinin ne şekilde olduğu merak edilmiştir. Kendisini Türk olarak tanımlayan bütün erkeklerin Türk erkeği için zorunlu olan askerliği yapmak konusunda fikirlerinin ne şekilde olduğu önemlidir. Tablo 24’de de bu ikisi arasındaki bağlantıya bakılmıştır.

Erkekler askerlikle ilgili düşüncelerini belirtirken genellikle çekingen bir tavır sergilemişlerdir. Askerlikte neler yaşadıkları ile ilgili soruda azımsanmayacak bir kesim bu soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir. Bu da askerlik sırasında yaşadıkları hegemonya, tahakküm ve baskının hala devam ettiğini göstermektedir.

Askerliklerini bitirmiş olmalarına rağmen hala askerlikte kurulan iktidarın etkisinde oldukları söylenebilmektedir. Bazıları düşüncelerini dile getirmekte çekimser davranmış, bazıları “iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum ama sen oraya o şekilde yazma” gibi ifadelerde bulunmuşlardır.

Askerliğin erkekler açısından sadece askerliklerini yaptıkları aylarla sınırlı kalmadığı açıkça görülmektedir. Askerlik sırasında belli bir süre oranın kurallarına uymak zorunda bırakılan, tek tipleştirilen, üzerlerinde bir iktidar kurulan, sözel veya fiziksel cezalandırılmalara maruz kalabilen erkekler için askerlik kötü yanlarının mahrem kalması istenilen ve aynı zamanda hala üzerlerinde tahakkümü hissettikleri bir alandır.

Tablo 5.25. Millet ve Askerliğin Gerekliği

	Cevapsız	Türk	Kürt	Dünya insanı	Millete ait görmüyorum	Fikrim yok	Diğer	Toplam
Cevapsız	0	5	0	0	0	0	0	5
"Erkek olmak" için gereklidir	3	23	0	0	0	0	1	27
Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir	4	24	0	0	0	0	0	28
Erkeğin olgunlaşması için gereklidir	3	60	0	0	0	0	0	63
Vatan borcu olduğu için gereklidir	8	186	0	0	0	0	4	197
Dini açıdan gereklidir	0	1	0	0	0	0	0	1
Gerekli değildir	6	46	1	9	2	1	3	68
Toplam	24	345	1	9	2	1	8	390

Araştırmada 390 kişiden 344'ü kendisini Türk milletine ait gördüğünü belirtmiştir. Türk milletine ait hissetmek ile askerliğin gerekliliğine Tablo 12'de bakıldığında, vatan borcu olduğu için gereklilik göze çarpmaktadır. Burada bir vatan ile bağdaştırıldığı ve yüceltildiği söylenebilir. Milletine bağlılık aynı zamanda askerliğe bağlılık şeklinde de yorumlanabilmektedir. Ait olunan milletin avantaj sağlayıp sağlamadığı sorusuna da %30'u avantaj sağladığını belirtmiştir. Vatanını iyi koruyabilen bir erkeğin ailesini de iyi koruyabileceğine inanç vardır. Buradan hareketle vatan, kadın, aile ve erkeklik arasında bir bağlantı kurulabilir.

Erkek askere giderek bir kez daha erkekliğini kanıtlamış olur, vatanını korur bu şekilde evlenme hakkı kazanabilir. Bütün bu kavramların iç içe geçmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin birçok alanda zincirleme bir şekilde devam etmesine yol açabilmektedir. Buradan hareketle de sistemin, iktidarın erilliğinden bahsedilebilmektedir. İktidar kanunlarla, askerlik gibi uygulamalarla erkekliğe hem bir "madalya" takıp hem de kendi gücünü erkek üzerinden hem erkeğe hem de kadına gösterebilmektedir. Bunu da vatan borcu şeklinde meşrulaştırabilmektedir. Vatan borcunu ödeyen erkek (zorunlu olarak) artık heteroseksüel olan, toplum tarafından kabul gören, bir eş edinme hakkı kazanan, çocuk yapabilecek potansiyelde kabul edilen, toplumda daha rahat edecek ve "iktidarını" gücünün yettiğine uygulayacak bir konuma gelebilmektedir. G7 de bu durumu, "...askere gitmeden bu çocuk derler kız vermezlerdi. Mesela bizim köyde oluyor. Askere gitmeden adam evlendi. Toplum içine çıktığında bile yanlış bir hareket yaptığında bak bu adam askere gitmedi, askere gitmediği için ne olduğunu bilmez falan derler..." şeklinde dile getirmiştir.

Askerliğin sadece askerliğin yapıldığı süreçte değil öncesi ve sonrasında da toplumsal anlamlar ve pratikleri bulunmaktadır. Bu anlamda toplumsal yaşamı ciddi anlamda etkileyen bir pratiktir. Erkeğin kişiliğinden evliliğine kadar birçok alanı kapsamaktadır ve etki etmektedir. Askerlik bireyin hem askerden önceki hayatına etki ederken hem de askerlik bittikten sonraki hayatını da inşa etmektedir.

Askere gitmiş bir erkeğin toplumda daha çok kabul göreceği ve gereken rolleri yerine getirebileceğine dair inanç artmaktadır. Birey kendisi bunu istemese dahi böyle bir

inşanın içine dahil olabilmektedir. Çünkü buradaki durum sistemin eril mekanizmalar üzerinden kurulması ile ilgilidir.

Tablo 5.26. Medeni Durum

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	2	,5
Bekar	159	40,8
Evli	203	52,1
Boşanmış	22	5,6
Dul (eşin ölüm hali)	4	1,0
Toplam	390	100,0

Tablo 26’da da görüldüğü gibi araştırmaya katılan bireylerin çoğu (%52’si) evli olduklarını belirtmişlerdir. Bekar erkekler de %41’lik bir kısmı oluşturmaktadır. Evli ve bekar erkeklerin sayısı olabildiğince eşit tutulmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni de askerliğin evliliğe “yeterlilik” anlamında nasıl bir yeri olduğunu anlamaktır. Bu yüzden Tablo 27’de de medeni durum ve askere gitme durumu karşılaştırılmıştır.

Tablo 5.27. Medeni Durum ve Askere Gitme Durumu

	Evet	Hayır	Toplam
Cevapsız	1	1	2
Bekar	83	76	159
Evli	197	6	203
Boşanmış	22	0	22
Dul (eşin ölüm hali)	4	0	4
Toplam	306	83	390

Tablo 27’ye bakıldığında evli erkeklerin büyük çoğunluğunun (197 kişi) askerliğini yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda bireylerin %30’u evlilik için askerliği yapmış olmanın şart olmadığını belirtmiştir. Burada değişen bir algıdan söz edilebilmektedir. Ancak bunun yanında %42’si de erkeğin dayanıklı olması gerektiğinden bahsetmektedir. Bunun yanında G7 “...askere gitmeden bu çocuk derler kız vermezlerdi. Mesela bizim köyde oluyor. Askere gitmeden adam evlendi toplum içine çıktığında bile yanlış bir hareket yaptığında bak bu adam askere gitmedi, askere gitmediği için ne olduğunu bilmez falan derler...” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Daha önce de bahsedildiği üzere askerlik toplumsal yaşamın birçok noktasına etki eden bir uygulamadır. Askere gitmeyen bir erkeğin henüz “olgunlaşmadığı” düşüncesiyle herhangi bir işe girmesi veya evlenmesi zorlaşabilmektedir. Bir erkek işe gireceğinde ilk sorulan sorulardan bir tanesi askerliğini yapıp yapmamış olmasıdır. Bu durumda ekonominin ve sistemin devam ettiriciliğine yönelik vurgu daha net görünmektedir. İşverenler üretim piyasasına girecek işçinin önünde herhangi bir engel olmadan üretim ve yeniden üretim sürecine aktif bir şekilde katılmasını beklemektedir. Bu yüzden askerliğini yapmamış erkeklerin iş bulması da zorlaşmaktadır. Yani hegemonik erkekliğin inşa sürecindeki aşamalardan birini bile yerine getirmeyen erkek diğer aşamalardan da dışlanmaktadır. Burada hiyerarşik bir kaymandan söz edilebilmektedir. Örneğin askerliğini yapmış bir erkek bir sonraki alana geçmeye “hak kazanmış” olarak tanımlanabilmektedir. Aynı şey evlilik için de geçerlidir. Bir erkeğin evlenebilmesi için hem sünnet, hem askerlik hem de iş bulma pratiklerini yerine getirmiş olması beklenmektedir.

G4 de askere gitmeden önce evlenmeyi düşünür müydünüz? Sorusuna “...*sonuçta askerde başıma bir şey gelirse eşim dul tabirini yiyecek ya da çocuk yetim öksüz kalabilir oyüzden düşünmedim...*” şeklinde yanıt vermiştir. Erkeğin görevlerinden birisi olarak atfedilen askerliğin bir nevi kendini, dayanıklılığını kanıtlama alanı olduğu düşünüldüğünde evlilik için askerlik pratiğini yerine getirerek bir nevi ailesine ve çocuklarına “bakabilecek” bir birey haline geleceğine dair bir algıdan bahsedilebilir. Ya da G4’ün belirttiği gibi eşi dul bırakmabaşka bir deyişle “sahipsiz” bırakma durumundan kaçınılmaya çalışılmaktadır. Bu örnekten de görüldüğü gibi aile de kurulan ilişkiler erkeğin hakimiyeti üzerine inşa edilmektedir. Erkeğin olmadığı durumlar aynı zamanda gözetimin ve yönetimin de olmadığı durumlar olarak yorumlanmaktadır. Eril olan sistem aile içerisinde hakimiyetini sürdürebilmek için erkeği seçmektedir. Böylece erkeğe koca ve baba vasfı yükleyerek hem karısı hem de çocuklarına karşı bir tahakküm alanı yaratmaktadır. Sistemin devam ettirilebilmesi için karşıtlıklara ihtiyaç duyulmaktadır. En basit tanımıyla ezen ve ezilen üzerinden inşa edilen sistem yine bu ilişkiler üzerinden varlığını sürdürmeye çalışırken bir tarafı yüceltip diğer tarafı baskılamaktadır. Erkeklerin de bu amacın aracı oldukları söylenebilir.

Tablo 5.28. İnanç ve Askerliğin Gerekliliği

	Cevapsız	Müslüman	Ateist	Deist	Agnostik	Bilim inancı	Fikrim yok	İnsanlık	Diğer	Toplam
Cevapsız	0	4	0	0	0	0	1	0	0	5
"Erkek olmak" için gereklidir	2	24	0	0	0	0	0	0	1	27
Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir	3	24	1	0	0	0	0	0	0	28
Erkeğin olgunlaşması için gereklidir	1	59	1	1	0	0	0	1	0	63
Vatan borcu olduğu için gereklidir	9	181	3	2	0	1	0	0	2	197
Dini açıdan gereklidir	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Gerekli değildir	6	34	18	2	2	0	4	1	1	68
Toplam	21	326	23	5	2	1	5	2	4	390

Kendisini Müslüman olarak tanımlayan 181 kişi askerliğin vatan borcu olduğu için gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Burada bir süregelen anlamlar bütününden bahsedilebilir. Örneğin şehit olan kişinin şehitlik mertebesine yerleşerek cennete gideceği inancı. Bu gibi söylemler askerlik kurumunu din ile destekleyerek zaten zorunlu olan askerlik görevine bir de kutsallık atfettikleri söylenebilir. Aynı zamanda kendisini Müslüman olarak tanımlayan 59 kişi de erkeğin olgunlaşması açısından gerekli olduğunu söylemişlerdir. Burada da erkeğe yüklenen olgun, ailesine bakabilen, sorumluluk alabilen, güçlü gibi rollerin askerlikle de bağdaştırılarak dini bir temelden beslendiğinden de bahsedilebilmektedir. Böylece askerliğini yapan erkeğe aynı zamanda bir “kutsallık” atfı da bulunmaktadır. Yani bir nevi erkeğin hegemonik erkeklik sürecinde dinin de büyük bir meşrulaştırma gücü olduğu söylenebilir.

Tablo 5.29. Gelir ve Asker Eğlencesi Olma Durumu

	Cevapsız	Gelenek açısından gereklidir	Dini açıdan gereklidir	Askere gidene moral olması açısından gereklidir	Gerekli değildir	Toplam
Cevapsız	1	0	0	0	2	3
1400 ve altı	6	6	1	19	34	67
1400-2500	6	14	12	45	73	153
2501-5000	3	8	5	26	67	111
5001-7500	2	2	1	8	23	37
7501-10000	1	1	1	0	2	5
10001 ve üzeri	1	5	0	3	4	14
Toplam	20	36	20	101	205	390

Tablo 29'a bakıldığında ise daha çok geliri düşük olanlar asker eğlencesinin gerekli olmadığını belirtmişlerdir. Asker eğlencelerinin sünnet düğünleri kadar yaygın olmadığı da söylenebilir. Asker eğlenceleri de bir tür güç göstergesidir denilebilir. Aynı zamanda erkeğe asker eğlencesi sırasında korkmadığını veya oraya gitmenin iyi birşey olduğu vurgulamaktadır. Asker eğlencesi aynı zamanda askerliği de yüceltebilmektedir. Örneğin, asker eğlencelerinde davullar zurnalar çalınması da bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü genel olarak erkekten askere giderken “güçlü, korkusuz” olması gibi erkeksi özellikler toplumsal normlar beklenmektedir.

Tıpkı sünnet düğünlerinde olduğu gibi asker eğlencelerinde de erkeğin hegemonik erkeklige geçişi kutlanmaktadır. “En büyük asker bizim asker”, “yiğit yürüyüşünden belli olur o komando olacak”, “asker oldum anam bilek bükülmez, kurşun yesem asla kanım dökülmez” gibi söylemler de bu durumu açıklar niteliktedir.

Aynı zamanda askere gitmeden önce mevlüd yapılması, dua okunması da askerliğin de toplumsal anlam bağlamında dinsel bir temele dayandığını da göstermektedir. Askere giden bireye kına yakılması da bir nevi kurban verme anlamı taşımaktadır. Aileler bu durumu vatan borcu olarak değerlendirip varolan sistemi meşrulaştırırken aynı zamanda dinsel bir temele de dayandırarak bu durumu pekiştirmektedirler. İktidar, din, erkeklik, tahakküm gibi yapıların iç içe geçtiği görülmektedir.

5.1.3. İş sahibi olmanın erkeklik oluşumundaki etkileri

Sünnet olan ve askerliğini yapan erkekten, döndükten sonra bir iş sahibi olması beklenmektedir. “Erkekliğin basamaklarını tek tek çıkan” erkeklerin sünnet ile hem bedensel hem de düşünsel olarak kadınlardan tam anlamıyla ayrılması vurgulanmaktadır. Askerliği tamamlayıp kendisini bir alanda daha kanıtladıktan sonra iş sahibi olarak ekonomik anlamda da kendisini kanıtlaması beklenmektedir. Aşağıda ki Tablo 30’a bakıldığında olması gereken erkek modeline örneklemin çoğunluğu %37’si “çalışkan” yanıtını vermişlerdir. Bir nevi çalışkan olmakla yani herhangi bir iş sahibi olmakla erkekliğin bağdaştırıldığı söylenebilmektedir. G8 şu şekilde belirtmiştir; “...erkek çalışandır eve bakandır çocukların sorumluluğunu onları korunma yükünü yüklenen kişidir. Türkiye’de erkeklerin daha fedakar olması gerekiyor, mesela; iş konusunda en basitinden evde bir odun kömür taşıma işinde bile erkek biraz daha önde duruyor...” Erkek eve ekmek getiren, ailesine bakabilen, aynı zamanda “güç gerektiren” “dış işlerden sorumlu” bir konuma yerleştirilmektedir.

Tablo 5.30. Erkek Modeli

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	4	1,0
Gururlu	88	22,6
Çalışkan	143	36,7
Eşitlikçi	38	9,8
Mert	29	7,4
Namusunu koruyan	30	7,7
Ailesine bakabilen	24	6,2
Ailesini koruyabilen	12	3,1
Delikanlı	5	1,3
Çocuk yapabilen	2	,5
Askere gitmiş	4	1,0
Sözünde duran	3	,8
Diğer	8	2,1
Toplam	390	100,0

“Erkek olmak nedir?” sorusu karşısında bireyler şaşırılmışlardır. Bu soru üzerinde daha önce düşünmedikleri veya eleştirel bir şekilde yaklaşmadıkları görülmüştür.

Genellikle erkek olmayı sorumluluk sahibi, güçlü, çalışkan, evin direği, baba, eş şeklinde hegemonik erkeği tanımlayan sıfatlar kullanmışlardır. Verilen cevaplara daha ayrıntılı bakıldığında, rahat olmak, aile bireyi yaratmak (yani dölleme yapmak), seks tanrısı, koruyucu, ayrıcalıklı, erkek olmak yetmez adam gibi adam olmak lazım, fiziksel yeterlilik ve cinsel kudret, ölene kadar çalışmak, vatan, millet, namus gibi tanımlamalarda bulunmuşlardır. Bu tanımlar arasında sürekli bir hakim ve egemen olan vurgusu göze çarpmaktadır. Bireylerin erkeklerden ve erkeklikten belediklerinin güçve iktidar olduğu görülebilmektedir.

“Kadın olmak nedir?” sorusuna tepkisel yaklaşmışlar veya kadın olmadıkları için bilemeyeceklerine yönelik cevaplar vermişlerdir. Bireylerin genel olarak kadını erkeğin karşısında ve aynı zamanda himayesinde bir konuma yerleştirdikleri görülmektedir. Yer yer kadın olmak nedir sorusundan dahi rahatsız olabmişlerdir. Erkekler göre kadın olmanın ne olduğuna dair cevaplara bakıldığında, türk islam töre ve geleneklerinde olduğu gibi, anne adayı, evli ise sorumluluk sahibi bekar ise dürüst, namuslu olan, evi dışı kuş yapar, eşine, işine, evine, çocuklarına saygılı, nazik, eşini tamamlayan, dürüst, evlenmeden leke getirmeyen, vajinalı zilliler, Adem kızı gibi tanımlamalarda bulunmuşlardır. Bu anlatımlarda kadını genellikle “erkeğin himayesinde olan, anne olan, ev hanımı olan” şekilde tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda namus kavramını da kadın üzerinden tanımladıkları görülmektedir. Bu tanımlamalardan da hareketle erkekliğin kadın üzerinden, aile üzerinden, namus üzerinden inşa edildiği ve sürekli pekiştirildiği de göze çarpmaktadır.

Yine aynı şekilde Tablo 31’e bakıldığında da bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Erkek belli bir ekonomik gelir düzeyine sahip olmalıdır yargısına toplamda 319 kişi yani %82’si katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Buradan hareketle anket yapılan bireylerin genel yargısının erkeğin bir iş sahibi olması gerektiği ile birlikte devamında ailesine bakabilmeli, evi geçindirebilmeli gibi rolleri de getirebilmektedir. Burada erkek dışarıda para kazanan şeklinde konumlanırken kadın da genellikle ev işlerinden sorumlu olarak konumlandırılmaktadır. G8; “...genelde kadın ev işleri ile ilgileniyor çocukların üstü başı ile yemesi içmesi ile evin temizliği ile falan ilgileniyor...” şeklinde tanımlarken, G7 de; “...Evin işini yapacak çocuğuna sahip çıkacak başka ne istersin kadından.Karı çalışacak ben yiyeceğim, bizde öyle

bir şey yok.Kadın evde durur, biz çalışırız, getiririz yer içer, evin işine bakarız.Kadının evde işi daha çok...” şeklinde tanımlamaktadır. Burada erkek ekonomik gelir sağlayan olmakla birlikte aynı zamanda gücü elinde bulunduran olarak da kodlanabilmektedir. Böylece cinsiyet eşitsizliği net bir şekilde oluşmaktadır.

Kapitalist sistemin devamlılığını karşıtlıklar üzerinden sağlamaktadır. Burjuva ve proleterya, siyah ve beyaz, zengin ve fakir, kadın ve erkek gibi karşıtlıklar kurup bunların üzerinden bir tarafı yükseltirken diğer tarafı da alçaltmaktadır.Sistem de kendini eril olarak inşa ettiği için erkeğe güç, hakimiyet verirken kadını da tabi durumuna itmektir. Böylece gücü elinde bulunduran güçsüzleştirileni ezecek ve böylelikle sistem en basit tanımıyla sahip ve köle ilişkisinden devam ettirilecektir. Örneğin erkeğe göstermelik bir iktidar ve güç verip iş yaşamı ve çalışma anlamında erkeği daha aktif hale getirerek kadını ona biat eden konumuna yerleştirmektedir. Çalışmak isteyen kadına da aslında o sistem içerisinde yeri olmadığı mesajını vererek onu ucuz iş gücü haline getirmektedir. Kapitalizm birliği ve beraberliği istememektedir. Sürekli bir sahip köle ikililiği yaratmaya çalışarak bireyler üzerinde bir nevi böl, parçala yönet taktiği ile hakimiyet ve tahakküm kurmaktadır. Böyle bir algının yerleştirildiği tablo 31’den de görülmektedir. Katılımcıların çoğu erkeğin belli bir ekonomik gelir düzeyine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar, erkek olmayı tanımlarken de genellikle çalışan, para kazanan, ailesine bakabilen şeklinde tanımlamışlardır. Yani erkekliğin başka bir koşulu da iş sahibi olmak yani para kazanmaktır. Böylelikle aile kurumu üzerindeki hakimiyetini arttırmak ve o kurumu kontrol etme yetkisinin verildiği görülmektedir. Eril sistem erkeklere bir nevi maşa görevi biçmektedir.

Tablo 5.31. Erkek belli bir ekonomik gelir düzeyine sahip olmalı

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	10	2,6
Hiç katılmıyorum	12	3,1
Katılmıyorum	28	7,2
Fikrim yok	21	5,4
Katılıyorum	189	48,5
Tamamen katılıyorum	130	33,3
Toplam	390	100,0

5.1.4. Evlenme/ baba olmanın erkeklik oluşumundaki etkileri

Evlilik ve baba olmak da araştırma kapsamında erkekliğe geçişte önemli bir aşama olarak görülmektedir. Erkeğin kendisini kanıtladığı alanlardan başka birisi de evlenmesi ve ardından heteroseksüelliğini bir kez daha kanıtlaması açısından baba olması gerektiği söylenebilir. Babalık rolüne hem bir kutsallık atfedilirken hem de anneden farklı olarak daha “sert”, “kararlı”, “evin reisi” şeklinde bir rol oturtulmaktadır. Böylece anne evde ara bulan olarak tasvir edilirken baba karar mekanizması olarak kodlanabilmektedir. Bu konuyla ilgili G4 şunları söylemiştir; *“...Babam daha çok yaramazlık yaptığım zaman karıştırdı. Ergenlik zamanında babam çok karışmazdı, tavrını net koyardı. Net ve kısa konuşurdu anneme çok sık danıştığım için genelde fikrini bilirdim. Ama genelde babamın dediğini yapardım. Anneme bilgi veririm, babama böyle böyle bir şey yapmak istiyorum sen ne düşünüyorsun diye sorarım...”* Burada baba kontrol mekanizması olarak agılanmakta ve bir nevi son sözü söyleyen konumuna yerleştirilmektedir.

Erkekler kadını tanımlarken genellikle eş veya anne konumuna yerleştirmişlerdir. Eş veya anne olan kadından da “iyi bir eş”, “iyi bir anne” ve “iyi bir ev hanımı” olmasını beklemektedirler. Erkeği çalışıp eve para getiren ailesine bakan olarak tanımlarlarken kadını da evi çekip çeviren olarak tanımlamaktadırlar. “Yuvayı dışı kuş yapar” cümlesi birçok erkek tarafından dile getirilmiştir. Kadın iş hayatına girse de ev işleri ve çocukların bakımından sorumlu tutulmaktadır. Böylelikle kapitalizm kadını hem iş yaşamında hem de evde bir sömürüye maruz bırakmaktadır. Erkeği de

evin yönetiminden sorumlu, son sözü söyleyen, daha otoriter bir konuma yerleştirmektedir. Bu otoriter durumun görünümüleri değişe de temelinin değişmediği, yine altta erkeğin daha baskın ve otoriter yönünün devam ettiği gözlemlenmiştir.

Kendilerini “modern”, “açık görüşlü”, “eşitlikçi” olarak nitelendiren erkekler “ev işlerinde gerektiğinde ben de yardım ederim” şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamadan da görüldüğü gibi yine ev işi temelde kadının görevi olarak atfedilmektedir. Burada yardım etmek kelimesi de önem taşımaktadır. Gerektiğinde yardım edilmesi gerektiği ve aslında temelde o işin kadının işi olduğu vurgusu bulunmaktadır. “Yardım eden” erkek ise kendisini “diğer” erkeklerden daha “modern” daha “eşitlikçi” olarak tanımlamaktadır. Ancak sadece görünümü değişmiştir.G3; “...ama anne çocuğa sevgi verir. Baba biraz daha yürekli olmayı öğretir, sert bir tavır vardır. Anne aileye sevgiyi, evin içinde temiz kokuyu getirir. Baba biraz daha dışarı ile ilgilenir...” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu alıntıdan da görüldüğü üzere temelde baba dışarıda, sert, otoriter bir portre çizerken anneye ise daha kırılgan, biat eden ve evin içinde bir konum oluşturulmaktadır. Böylelikle erkeğin “evin reisi” olduğu mesajı verilmektedir. Kadınlık ve erkekliğe biçilen roller de değişmeden sadece biçimsel bir dönüşüm ile devam ettirilmektedir. Temelde yine toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sürmektedir.

Tablo 5.32. Evli Olma ve Aile İlişkiler

	Cevapsız	Bekar	Evli	Boşanmış	Dul (eşin ölüm hali)	Toplam
Cevapsız	0	12	6	2	0	20
Evde genellikle kararları ben veririm	0	28	42	5	1	76
Evde genellikle kararları babam verir	1	37	6	2	0	46
Evde son sözü ben söylerim	0	8	12	0	2	22
Evde son sözü babam söyler	0	11	5	0	0	16
Evin gelirinden ben sorumluyumdur	0	6	40	1	0	47
Evin gelirinden babam sorumludur	0	10	2	0	0	12
Evde kararlar müşterek alınır	1	35	71	10	1	118
Evin geliri müşterektir	0	9	9	2	0	20
Birşey yapacağımda eşime/segilime danışmam	0	0	1	0	0	1
Birşey yapacağımda eşimin/sevgilimin bana danışmasını isterim	0	2	6	0	0	8
Evde çocukların bakımından ben sorumluyumdur	0	0	2	0	0	2
Evde çocuklara eşim ve ben/babam ve annem ortaklaşa bakarlar	0	1	1	0	0	2
Toplam	2	159	203	22	4	390

Evli olma ve aile içi ilişkilere bakıldığında da durum aynıdır. Evli erkeklerin çoğunluğu evde kararların müşterek alındığından bahsederken 42 kişi de evde genellikle kararları kendilerinin verdiğiinden bahsetmişlerdir. Aynı şekilde 40 kişi de evin gelirinden kendilerinin sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Burada erkekler kararların müşterek alındığından bahsederken aynı zamanda Tablo 32’de erkeklerin çoğunluğu, eşinin/sevgilisinin kararlarına müdahale edebileceğinden bahsetmiştir.

Tablo 5.33. Erkek, eşinin/sevgilisinin kararlarına müdahale edebilir

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	10	2,6
Hiç katılmıyorum	45	11,5
Katılmıyorum	46	11,8
Fikrim yok	63	16,2
Katılıyorum	164	42,1
Tamamen katılıyorum	62	15,9
Toplam	390	100,0

Erkeğin evlilikle birlikte, askerde vatanın namusunu korurken evinde de ailesinin, eşinin namusunu koruması beklenmektedir. Aile onun hem kontrol ettiği hem yönettiği hem de sorumlu olduğu bir alan haline gelmektedir. Evin direği” olarak adlandırılan erkek kendisinin ve ailesinin “namusuna” laf getirmemek için kendisinde bir sürü kısıtlamayı, yargılamayı meşru görebilmektedir. Tablo 34’de de görüldüğü gibi evli erkeklerin çoğunluğu (169 kişi) erkeğin eşinin namusuna sahip çıkması gerektiğinin belirtmiştir. Namus genellikle kadınlarla bağdaştırılan bir olgudur. Erkek de genellikle onun koruyucusu konumuna yerleştirilmektedir. G3; *“cinsel odaklı bir şey geliyor. İlk başta aklımıza gelen, erkek cinselliği istediği gibi yaşadığı zaman, yürü lan, helal be oğlum, aferin milli oldun gel bunu kutlayalım gelir. Kalender kadın birisiyle el ele tutuşmayı bırak yan yana geldiği zaman bile şunun kızı şununla geziyor gibi laflar çıkar...”* Hegemonik erkekliğin ciddi inşalarından birisinin de bu aile içi ilişkiler ve namus kavramından şekillendiğinden bahsedilebilir. Erkeğin genellikle koruyucu kollayıcı konuma yerleştirilmesi aynı zamanda iktidarını da meşrulaştırmaktadır. Erkek “sevdiği için” yeri geldiğinde kavga edebilmeli, “yine sevdiği için” namusunu temizlemek adına “sevdiğini” öldürebilmelidir gibi algılar yerleştirilmektedir.

Erkeklerin namus ile ilgili tanımları genellikle kadınlar ve kadınlık ile alakalıdır. “Namus hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna genellikle erkekler, eş, korunması gereken, kadın, aile, herşey gibi yanıtlar vermişlerdir. Namusu eş veya kadın ile bağdaştıran erkekler aynı zaman bunu da korunması gereken birşey olarak görmektedirler. Burada kadının alanı daraltırken erkeklere de hakimiyet alanı açılmaktadır.

Temelde erkeğe koruma görevi biçerek aynı zamanda bir tahakküm ve iktidar alanı da yaratılmaktadır. Böylelikle kadının namusunun ne olduğuna ve nasıl korunacağına da erkekler karar vermektedir. Erkeğe biçilen namusun koruyuculuğu görevi ile erilliğin ve eril tahakkümün bir başka boyutu ortaya çıkmaktadır. Burada yüklenen anlamlar ve söylemler büyük önem taşımaktadır. Örneğin bir şeyi daha düzgün yapmak anlamına getirtilen “adam gibi yap” ya da “karı gibi ağlama” gibi söylemlerin bütün bu rollerle birlikte bu cinsiyet eşitsizliklerini besleyerek devam ettirdiği söylenebilir. Zamanla bu söylemler meşrulaşarak toplumsal rollerin ve normların içine sızmakta ve sorgulanmamaktadır.

Tablo 5.34. Evli olma ve “Erkek eşinin namusuna sahip çıkmalıdır”

	Cevapsız	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevapsız	0	0	0	0	2	0	2
Bekar	5	13	12	17	46	66	159
Evli	5	4	15	10	69	100	203
Boşanmış	0	1	0	2	8	11	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	0	0	0	1	3	4
Toplam	10	18	27	29	126	180	390

Aynı şekilde erkeğin evin direği olması söylemi de bu iktidarı perçinlemektedir. Erkek evin direği olmalıdır sözünün altında yatan bir sürü parametre bulunmaktadır. G5 kadın olmaktan, “...kibar olmalıdır, naziktir, kadın gibi olması lazım. Öncelikle insan olması lazım. Erkekler birazcık daha şey dayanıklı, kadın birazcık daha narin, zarif, kadına yakışıyor. Erkek gibi olmasın. Ben erkeğim zaten ben de o özellikler var kadın da da olmaz...” şeklinde bahsederken, erkekten de; “...mert, adam gibi adam olmalı, kaypak olmamalı, önce insan olması lazım. İyi bir şey erkek olmak...” şeklinde bahsetmiştir. Erkeğe mertlik, dürüstlük yüklenirken, kadına da narin, zarif ve kırılgan bir rol yüklenmektedir. Tablo 35’de de görüldüğü üzere örneklemin çoğu, erkeğin evin direği olması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Böylelikle kadın güçsüz bir konuma yerleştirilerek erkeğin de yüceltilmesi ile kadın erkeğe bağımlı hale getirilmektedir. Aynı zamanda aralarında bir ezen ezilen ilişkisi kurulmaktadır. Bu cinsiyet ilişkilerinin her yeniden üretiminde erkeklik daha daha sert, daha görünmez ve daha etkili bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlik alanlarını ayırmak daha da zorlaşmaktadır. Çünkü değişen toplumsal yapıyla birlikte değişerek daha fazla nüfuz etmektedir.

Tablo 5.35. Evli olma ve “Erkek evin direği olmalıdır”

	Cevapsız	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevapsız	0	1	0	0	1	0	2
Bekar	5	14	16	16	48	60	159
Evli	5	2	17	20	90	69	203
Boşanmış	0	2	0	2	11	7	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	0	0	0	1	3	4
Toplam	10	19	33	38	151	139	390

Tablo 5.36. Evli olma ve “Erkek evlenip çocuk sahibi olmalıdır”

	Cevapsız	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevapsız	0	0	1	0	1	0	2
Bekar	5	20	17	28	45	44	159
Evli	5	5	26	27	93	47	203
Boşanmış	0	2	1	1	13	5	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	0	1	0	1	2	4
Toplam	10	27	46	56	153	98	390

Tablo 36’da görüldüğü üzere evlenen erkeğin diğer görevi de bir çocuk dünyaya getirmektir. Evlenerek heteroseksüelliğini kanıtlayan erkeğin çocuk yaparak bu durumu perçinlemesi beklenmektedir. Çünkü heteroseksüel bir erkeğin “dölleyici” olması beklenmektedir. Tablo 22’de görüldüğü üzere örneklemin çoğunluğu %77’si (302 kişi) erkeğin çocuklarına söz geçirebilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Burada kararların ortak alınmasından ziyade babaya otoriter bir rol yüklenmektedir. Böylelikle genel olarak ailenin özel olarak hem eşinin hem de çocukların yönetiminden sorumlu hale getirilmektedir. G4’e göre; “...kadın yemeği yapar, evin

temizliğini yapar, ev işlerini yapar, kabulümdür ama erkekte yardım etmeli. O evde yaşıyorsa, müsaitse yardım etmesi gerekiyor. Hem çalışıp hem evin yükünü kaldırmak çok zor, erkek yemek yapmayı biliyorsa mutfağa girip en azından bir salata yapmalı. Benim temizlediğim üç gün temiz kalıyorsa, eşimin temizlediği ev 10 gün temiz kalır. Yardımcı olayım ben yardımcı olmayı tercih ederim ama kadının bir işi yoksa da en azından ev işlerini çekip çevirmeli diye düşünüyorum. İşin yok ise onu görev edinmeli...”. Burada katılımcının kullandığı “yardım etmek” sözcüğü taşımaktadır. Çünkü bu şekilde aslında kadının görevi olan işte ona yardım ettiğinden bahsetmektedir ve temelde yine bu işleri kadına yüklemektedir. Belki de bu tür yapılarla “hegemonik erkekliğin modern yüzü” denilebilir.

Tablo 5.37. “Erkek, çocuklarına söz geçirebilmelidir”

	Sıklık	Yüzde
Cevapsız	10	2,6
Hiç katılmıyorum	15	3,8
Katılmıyorum	27	6,9
Fikrim yok	36	9,2
Katılıyorum	179	45,9
Tamamen katılıyorum	123	31,5
Toplam	390	100,0

Genel olarak aile içi ilişkiler ve rollere bakıldığında hala cinsiyet eşitsizliklerinin devam ettiği söylenebilmektedir. Bazılarının görünüşleri değişmekle birlikte erkek hala “evin reisi”, “evin direği”, “babası”, “evine ekmek götüren” yani hegemonik bir erkek olarak devam etmektedir. Bu inşada da yine kadın ikincil konuma itilmekte vekadına yüklenen rollere devam etmektedir. Erkek de erkeğe yüklenen rollere devam etmekte ve ev içerisindeki iktidarını sürdürmektedir. Bu açıdan eril hegemonya, eril iktidar en küçük kurumlardan olan ailede de kendisini göstermekte ve devam ettirmektedir. Aileye ve erillğe yüklenen “kutsallık” aile ilişkileri içerisinde kendini net bir şekilde göstermektedir. Bu hakimiyetin evlilik bittikten sonra da devam edip etmemesi de ayrı bir soru işaretidir. Boşanmayla birlikte bütüm toplumsal kurallar ve roller son mu bulmaktadır? Yoksa kendini başka şekillerde devam ettirmekte midir?

5.1.5. Boşanmanın erkeklik oluşumuyla ilişkisi ve etkisi

Boşanma, aile kurumunun sona erdiği bir yapı olduğu için önem taşımaktadır. Aile kurumunda hakim olan toplumsal roller ve kuralların ne şekilde değiştiği, devam edip etmediği, ediyorsa nasıl ettiği, etmiyorsa ne şekilde değiştiği veya dönüştüğü toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamada önemlidir. Tablo 38’de medeni durum ile boşanılan eşin sonraki yaşantısının bireyleri ilgilendirilip ilgilendirmediği sorulduğunda evli ve bekarların çoğu (214 kişi) ilgilendirmeyeceğini belirtmiştir. Çalışmada boşanmış erkek bireylerin sayısı evli erkek bireylere göre daha azdır. Öyle düşünüldüğünde boşanmış eşlerin kendi içerisindeki istatistiğe bakıldığında evlilere göre daha çok ilgilendireceğinden bahsetmektedirler. Zaten genel olarak boşanmaya hoş bakılmamaktadır. G4’e göre; “...ben boşanmaya iyi bakmıyorum.İyice ölçüp biçmek lazım. Boşanacaksın da çocuk yapmadan olmalı. Çocuk olduktan sonra boşanmaya karşı olumsuz bakıyorum. En azından saygı çerçevesinde hayatlarını sürdürmeye devam etmelidirler...”. G4 boşanmaya karşı iyi bakmadığını ve anlaşmazlık varsa bile bir şekilde o evliliğin devam etmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Böylelikle hem aile kurumunun devamlılığını sağlamayı düşündüğü gibi aynı zamanda boşanmaya da hoş bakılmama durumundan dolayı böyle birşey düşündüğü şeklinde yorumlanabilmektedir.

Aileye atfedilen kutsallığın hem dinsel hem toplumsal hem ekonomik hem de siyasal temelleri olduğu söylenebilmektedir. Tarihsel bağlamda bakıldığında analık hukukundan babalık hukuna geçişten ailenin kurulmasına kadar birçok olayın temelinde ekonomi ilişkileri yatmaktadır. Aile kurumu ile insanları yönetmek daha kolaylaşmaktadır. Bu yönetim de bir taraf güçsüzleştirilken diğer tarafta yüceltilmektedir. İki tarafın birden eşit ve güçlü olduğu bir yerde tahakküm kurulamayacağı için sistem böl, parçala ve yönet tekniğini benimsemektedir. Dinlerin ortaya çıkışına bakıldığında da temelinde yönetim anlayışının olduğu görülmektedir. Dinlerde yönetimin temelinde kutsallık atfı bulunmaktadır ve aynı zamanda kadın ikinci plana itilmektedir. Bütün miras, gelenek, görenek, haklar da bunlar üzerinde şekillenmektedir. Bu yüzden eril olan sistem hegemonik erkeklik

inşa etmektedir. Böylelikle daha çok nüfuz ederek, erkeklere belli pozitif ayrıcalıklar sağlayarak adeta bir sus payı verdiğiinden bahsedilebilmektedir. Çünkü eril olan bu sistem erkekler üzerinde de hakimiyet kurmaktadır. Erkeğe sert, mert, çalışkan olması gerektiği gibi vurgularla erkeği bir kalıp içerisine yerleştirmektedir. Öyle ki bu durum “erkekler ağlamaz”a kadar gelebilmektedir. Erkek de sürekli kendisini ispat çabası içerisinde bulunmaktadır. Bunun tek nedeni “erkekliğin zedelenmemesidir.” Böylelikle erkek aracılığıyla eşitsiz sistem sürekli yeniden üretilmektedir. Güçlü olanın güçsüz olan üzerinde kurduğu tahakküm yarışı haline dönüşmektedir.

Tablo 5.38. Medeni durum ve “Boşandığım eşimin benden sonra ki yaşantısı beni ilgilendirmez”

	Cevapsız	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevapsız	0	1	0	0	0	1	2
Bekar	6	16	17	36	42	42	159
Evli	5	17	24	27	87	43	203
Boşanmış	0	2	4	2	8	6	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	1	1	0	0	2	4
Toplam	11	37	46	65	137	93	390

Boşandıktan sonra erkeğe yönelik algı ve kadına yönelik algı değişebilmektedir. “Dul” kadın algısı bir nevi “sahipsiz” kalmış olarak algılanarak toplum içerisinde çok hoş karşılanmamaktadır. Örneğin G9; “...dul kadınla ilgili şöyle bir algı vardır, bu kadın dul, şimdi yanıyordur gibi bir algı olmuş. Benim aldattığım için boşandınız gibi bir algı olacak istemedim o yüzden yani acaba ne yaptı da ayrıldılar gibi demesinler diye...” şeklinde belirtmiştir. Cinsiyet eşitsizlikler boşandıktan sonra da devam etmektedir. Kadına sürekli korunması gereken ve tahakküm altında tutulması gereken birşey olarak bakıldığı için boşanan kadına da “sahipsiz” denilmektedir. Bunun yanında boşanma aynı zamanda bir erkeklik kaybı olarak da görülebilmektedir. Bir nevi o alanı yönetemediğine ve devamlılığını sağlayamadığına yönelik bir algı da yerleştirilmektedir. Boşanmış olsa da hegemonik erkeklik inşasının bozulduğu söylenememektedir. Sadece biçim değiştirmektedir.

Tablo 5.39. Medeni durum ve “Boşandığım eşimin bir başkası ile evlenmesi beni rahatsız eder”

	Cevapsız	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevapsız	0	1	0	0	0	1	2
Bekar	6	41	29	36	23	24	159
Evli	5	36	66	34	44	18	203
Boşanmış	0	4	7	3	3	5	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	0	1	0	2	1	4
Toplam	11	82	103	73	72	49	390

Bireylerin çoğunluğu (102 kişi) boşandığı eşinin bir başkası ile evlenmesinin rahatsız etmeyeceğini söylerken 62 kişi de rahatsız edeceğinden bahsetmiştir. Aralarında çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Böylelikle boşandıktan sonra da “kocalık” “karılık” “namus” gibi durumların devam ettirildiğinden de bahsedilebilmektedir. G6; “...Türkiye’de toplumsal baskı var. İnsanlar kıskırılıyor. Kafanıza uygun birisi olursa evlenirsiniz, evlenmek için evlenilmez. İnsan oğlunun tabiatı diyor yalnız kalmaz...”G6 boşanma ile ilgili şunları da eklemektedir; “...çocukların annede kalması, ufak ise kalması lazım. Herhangi bir sıkıntı yoksa ne yapacaksın çocuğun anneye ihtiyacı daha fazla. Mesela benim çocuklarım annesiyle kalıyor. Boşandıktan sonra acil durumlar dışında görüşmemek lazım eşinle...”.

Annelik, çocuklara bakma durumunun anneye yüklenmesi ile boşandıktan sonra çocukların annede kalması durumu çok daha fazladır. Aynı zamanda erkekler boşanmış olsalar dahi boşandıkları kadının hayatlarına müdahale edebiliyorlar. Genelde ilişkinin çocuklar üzerinden sürdürülmesi gerektiği söylense de çocukların olmadığı durumda da o gözetimin sürdüğü görülmektedir. Zaten genel olarak boşanmaya toplum içerisinde iyi bakılmamaktadır. Anlaşmasalar dahi bu algıdan dolayı genelde bireylerin boşanmamayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Yani evli iken toplumsal normlara uydukları için toplum içerisinde daha fazla kabul görmektedirler. Görüşülen erkek bireylerden bir tanesi boşandıktan sonra ev

bulmakta zorlandığı dile getirmiş. Bu noktada boşanan erkekler de toplumsal anlamda bir dışlamaya maruz kalmaktadır. Kadın açısından bakıldığında da kadının bir an evvel evlenip başka bir erkeğin koruması altına girmesi gerektiği baskısı bulunmamaktadır. Çünkü kadının bir erkeğin koruması olmadan yaşayamayacağı düşüncesi hakimdir. Başka bir anlamda da boşanan kadınlar erkekler kadar rahat cinselliklerini yaşayamamaktadırlar. Çünkü evliken de bekarken de kadın bir namus temsili haline getirilmektedir ve erkeklik de bütün bu tanımlar üzerinden yeniden inşa edilerek sürdürülmektedir.

Tablo 5.40. Medeni durum ve“Boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünürüm”

	Cevap yok	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Cevap yok	0	0	1	0	1	0	2
Bekar	6	7	11	49	54	32	159
Evli	5	13	28	52	77	28	203
Boşanmış	0	1	2	3	9	7	22
Dul (eşin ölüm hali)	0	0	0	0	3	1	4
Toplam	11	21	42	104	144	68	390

Bireylerin çoğu (105 kişi) boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşündüklerini belirtmiştir. Burada farklı etmenler devreye girebilmektedir. Erkek bireyler için kendi başına yetememe, evi çekip çeviremem gibi etkenler etkiliyken, kadınlar açısından da toplumda boşanmış kadına iyi bakılmadığından kendilerini evlenmek zorunda hissedebilmektedirler. Böylece insanlar içinde yaşadıkları toplumun normlarına bir şekilde adapte olmak zorunda bırakılmaktadırlar. Sistemin erilliğinden bahsettiğimiz noktada da evliken de boşanmışken de farklı şekillerde ama hakim bir ideoloji ile insanları belli kurallar bütününe sokarak kontrol ettiğinden bahsedilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma boyunca erkekliğin inşası, oluşumu en temelden alınarak anlamaya çalışılmıştır. Temelde daha felsefi bir kökenden bedenlerin cinsiyetlendirilmesinden ve queer kuramdan hareket edilmiştir. Öncelikle kadın ve erkek cinsel organları meydana gelen bir çocuğun sırf o bedene sahip olduğu için yüklenen anlamlarla yola çıkılmıştır. Cinsiyeti önceden belli olan çocuk için daha doğmadan cinsiyet rolleri biçilmeye başlamıştır. Örneğin eğer çocuk erkekse giydiği kıyafetin renginden (genellikle mavi) oynayacağı oyuncağa kadar (genellikle araba, silah gibi) bir inşaoluşturulmaya başlanır. Çocuk doğduğu andan itibaren bu insanın içine doğar ve onun için kalıplar çoktan belirlenmiştir.

Erkek çocuğun ciddi erkeklik sınamalarından başka bir deyişle ilk ve en önemli geçiş ritüeli sünnettir. Sünnetin toplumsal açıdan çok fazla anlamı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi erkekliğe ilk adımdır. Bütün söylemler, pratikler bunun üzerine kuruludur ve devam ettiricidir. Erkeklik yüceltilen bir durum olduğundan erkekliğe ilk adım ritüeli de olabildiğince gösterişli sergilenmeye çalışılmaktadır. Bu sergi ekonomik duruma göre farklılık göstermekle birlikte en azından en çoğuna bir gösterme, kanıtlama işinden bahsedilebilmektedir. Durumu çok iyi olanlar şatafatlı sünnet giysileri içinde çocuğu deveyle gezdirip başına altınlar dizerken ekonomik durumu çok düşük olanlar en azından bir kere “göster oğlum amcalarına” deyip çocuğun erkekliğini ispat çabasına girebilmektedirler.

Sünnetin hem geleneksel, hem dinsel hem de sağlık açısından gerekçelendirmeleri sunulmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğunun sünnetin gerekliliği sorusuna hem sağlık, hem din hem de gelenek açısından gerekli olduğu (Tablo 5) yönünde cevap vermeleri de bu duruma işaret etmektedir. Sünnetin artık dinsel bir ritüeli aştığı araştırma kapsamında da net bir şekilde görülebilmektedir. Kendisini ateist olarak tanımlayan bireyler bile sünnetin toplumsal ve geleneksel bir anlamı ve yeri olduğu düşüncesiyle çocuklarını sünnet ettirmektedirler. Türkiye’deki erkeklerin neredeyse tamamının sünnetli olmasından dolayı çocuğunun sünnetsiz olmasının olumsuz bir etki yaratacağını düşününceyle çocuklarını sünnet ettirmektedirler. Bu

da direk olarak toplumsal bir anlam ve baskıya işaret etmektedir. Buradaki durum genelin dışında olana, farklı olana, herkes gibi olmaya yönelik bir dışlamadır. Bu yüzden bir zorunluluk haline gelmektedir. Yani sünnet bir çok açıdan incelenmesi gereken bir çok alana etki eden ve farklı anlamları olan bir durumdur. Araştırma yapılan erkeklerin %96'sının sünnetli olması da bu durumun önemi açık bir şekilde göstermektedir. Sürekli sorgulanmadan sünnet edilen çocuklar ve bu sünnetin taşıdığı toplumsal bir anlam bulunmaktadır. Bu toplumsal anlamın araştırma boyunca elde edilen veriler doğrultusunda bir erkeklik inşası olduğu söylenebilmektedir. Sünnet ile birlikte erkek çocuğun artık kadınlar dünyasından ayrılarak “gerçek” bir erkek olduğu yönünde söylemler bulunmaktadır. İlk ciddi acısını çeken erkek çocuğunun dayanıklılığı aynı zamanda onun ne kadar erkek olduğunu da gösterebilmektedir.

Sünnet çok uzun zamandır çeşitli toplumlarda çeşitli şekillerde gerçekleştirilmekle birlikte genel anlamı bir geçiş ritüeli olmasıdır denilebilir. Çeşitli kabilelerde erkeklerin kendini farklı ispat şekilleri bulunabilmektedir. Araştırma Türkiye üzerinden olduğu için burada da erkeklerin ilk geçiş sınavının sünnet olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmanın hipotezlerinden birisi olan, “dinsel bir zeminde oluşan ve zamanla toplumsal bir pratik haline gelen sünnet, Türkiye’de erkekliğin birinci şartı olarak görülmekte ve sünnet olmayan erkekler ve ailesi toplumsal baskı görmeye beraber dışlanmaktadır” hipotezi çalışma kapsamında ve veriler çerçevesinde doğrulanmıştır. Örneğin G3 bu durumu şu şekilde belirtmiştir; “...müslümanlardan kaptığımız bir şey. Hepimiz de ister istemez müslüman olduğumuz için hepimiz dediğim, seçmeden dinin içine girdiren bir şey sünnet. Çocuğa da fikri sorulmaz zaten. Sen Müslüman mısın sünnet olmak istiyor musun diye direkt vururlar makası yani öyle bir şey genel olarak sünnet. Hepimiz dinimizi kim seçebiliyor ki ergenliğimiz tamamladıktan sonra beyin olarak bir erginliğe ulaştıktan sonra seçmiyor dinini herkes. Hayat işte cevabı böyle ufak yaşta gidiyor. Bu kısmı yanında bir de sağlık kısmı var. Müslüman olmayıp da sünnet olanlar da çok fazla Sonuç olarak olumlu yaklaşıyorum dinime çok bağlı birisi değilimdir çok ateist de değilimdir sünnet olmalı bence”.

Sünnetten sonra erkekliğin ikinci ve en önemli sınavı da askerliktir. Türkiye’de askerlik de sünnet gibi zorunlu bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Yani erkeklere yüklenen ikinci zorunlu görev de askerliktir ve sadece erkeklerin bulunduğu bir alan olması bakımından da erkekliğin nşasının çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Askerliğin de toplumsal alanda birçok anlamı bulunmaktadır. Çalışma boyunca da askerliğin erkekliği hangi pratiklerden üzerinden ele aldığı, etkilediği ve nasıl bir inşa oluşturduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Sünnetten farklı olarak askerlik aynı zamanda erkek bireyin “olgunlaştığı” “yetişkin olduğu” bir alan olarak görüldüğü için de büyük önem taşımaktadır. Askerliğin yapısı itibarı ile bir iktidar alanı olduğundan bahsedilebilir. Çünkü askerliğin kendine özgü kıyafetleri, kendine özgü kuralları, kendine özgü eğitimleri ve kendine özgü bir yaşam biçimi vardır. Askerlik süresi boyunca erkek, bütün bu kurallara itaat etmek zorundadır. Bu yüzden askerlikte bireysel farklılıkların çok fazla önemi kalmamaktadır. Saç kesimlerinden giydikleri bota kadar aynı olan erkek bireyler burada asker içerisindeki kurallara uymak zorunda bırakılarak bir yönetime tabi olan konumuna yerleştirilmektedirler.

“Toplumsal cinsiyet kapsamında erkek, toplumun gözünde en önemli sınavlarından birisi olan askerliği yerine getirmesi ile birlikte daha “güvenilir”, “güçlü”, “bilinçli”, “aklı başında”, “evlenebilecek” bir erkek olarak görülmektedir” hipotezi de saha araştırmaları sonucunda doğrulanmıştır. Çünkü katılımcıların çoğu her erkeğin askerlik yapması gerektiğini ve askerlik ile birlikte erkeğin olgunlaştığını belirtmişlerdir. Örneğin G7, “...askere gitmeden bu çocuk derler kız vermezlerdi Mesela bizim köyde oluyor Askere gitmeden adam evlendi Toplum içine çıktığında bile yanlış bir hareket yaptığında bak bu adam askere gitmedi askere gitmediği için ne olduğunu bilmez falan derler” bu şekilde dile getirmiştir. Buradan hareketle yine araştırma boyunca saha tartışmaları kapsamında “askerlik, toplumsal alanda erkekliğin kendisini ispat ettiği bir alan olarak kabul edildiğinden askerliğini yapmamış erkek sorumsuz ve deneyimsiz kabul edilmekle birlikte bu erkek evlenemez, baba olamaz, namusunu koruyamaz gibi içselleştirilmiş kabuller bulunmaktadır” hipotezi de doğrulanmıştır. Örneğin Tablo 27’de bireylerin çoğunluğu askerliğin vatan borcu olduğu için gerekli olduğunu söylerken, ikinci olarak en çok söylenen şey de erkeğin olgunlaşması için gerekli olduğudur.

Askerlik hizmeti, sınırları belli bir eğitim alanı içerisinde sosyal hayattan bağımsız bir şekilde yapılıyor gibi görünse de, bu hizmetin toplumdan tamamen ayrı tutularak gerçekleştirildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Çoğu bölgedeki askeri kışlaların şehir merkezinde bulunması, askerlerin hafta sonu çarşı izinlerine çıkması, askeri lojmanların varlığı ve bunun gibi örnekler askerliğin aslında gündelik sosyal yaşamın tam ortasında da konumlanabildiğini göstermektedir. *“Antimilitarizme göre, militarizm bir itaat düzeninin adıdır ve yurttaşın iradesinin yok edilmesi rejimidir. Bu nedenle militarizme karşı çıkmak, iradenin gaspına, özgürlüğün yok edilmesine karşı çıkmaktır ve antimilitarizm esasında özgürlüğün yeniden ele geçirilmesi mücadelesidir”* (Toker, 2008: 91).

Antimilitarist hareket, hayatın her alanına sızan militarist değerleri reddetmektedir. Askerlik hizmetinin de varlığından duyulan rahatsızlık dile getirildiği için, antimilitarizm iktidara olan bir başkaldırıdır ve bu başkaldırıda egemen erkeklik normlarından söz edilememektedir. Bir diğer hipotez olan, “erkekliğin oluşmasında etkili olan eril iktidar kaynakları baskı aracılığıyla hakimiyet sağlamaktadır” askerlik üzerinden tartışıldığında saha çalışmalarıyla birlikte doğrulanmaktadır.

Barutçu'nun aktardığına göre (2013), örneğin Afsane Najmabadi “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak” başlıklı makalesinde vatanın bir kadın bedeni olarak temsil edildiğinden ve ulusun da erkek kardeşlerden kurulu bir yapı olduğundan bahsetmektedir. Vatanın bu dişil karakterinin, milliyetçi söylem tarafından, erkek kardeşlerden kurulu ulusta erkeklerin birliğine dayanan bir ulus kimliğinin inşa edilmesi için kullanıldığını belirtmektedir. Ulusun toplumsal anlamda inşa edilen bir yapı olmasına rağmen meşruluk kazanmış olması, çeşitli ulusal ve uluslar arası politikalarla sağlanmıştır. Bu politikaların en başında tıpkı milliyetçi erkek imgesi gibi, vatandaşlık algısı da bulunmaktadır. Erkeklerin, vatani görev olarak nitelendirdikleri askerlikte vatani koruma düşüncesiyle birlikte başkalarını öldürmeye hazır hale getirildikleri aktarılmaktadır (Barutçu, 2013: 81). Connell (1998), bununla ilgili olarak devletin erkekleri silahlandırırken kadınları silahsızlandırdığından bahsetmektedir. *“Büyük devletlerin diplomatik, sömürgeci ve askeri politikaları sertliği ve gücü özendirilen erkeklik ideolojileri bağlamında biçimlendirilir”* (Connell, 1998: 173). Tablo 27’de de daha önce de bahsedildiği üzere erkek bireylerin çoğunun askerliği bir vatan borcu olarak görmesi aynı

zamanda bu cinsiyetçi kısma da vurgu yapmaktadır. Yani bir nevi vatanını koruyan erkeğin karısını ve ailesini de koruyabileceği algısından bahsedilebilmektedir. Böylelikle vatana bir cinsiyet atfindan bahsedilebilmektedir. Askerlik aynı zamanda güçlü olanın güçsüz olanı ezdiği bir alan olduğu için hem erkeklere gücü verirken aynı zamanda sistemin erilliğinden dolayı erkekler de bu eril tahakkümden paylarını alabilmektedirler. Böylelikle bir nevi şiddetin de meşrulaştırılmasından bahsedilebilir.

Tayfun Atay, “Erkeklik En Çok Erkekliği Ezer” başlıklı Toplum ve Bilim dergisinde yayınladığı yazısında Türkiye’de erkeklerin dönüp dolaşıp tekrar çaresizlik içinde erkeklik üretmek durumunda kaldığından bahsetmektedir. Erkeklerin ‘erkek olmak’ mantığıyla ne ölçüde ‘insan olmaktan’ vazgeçtiklerini belirtip, bunu anlamının yine erkeğin mahremiyetine girerek mümkün olacağını söylemektedir. Erkeklerin sorgusuz itaat etme zorunlulukları ve bu amaçla üzerlerinde uygulanan şiddetin ‘adam olmak’ için gerekli görülmesinin altında yatan algılardan biri de, kendilerinin de askerlik sonrası bu şiddetin uygulayıcısı olma pozisyonuna sahip olacakları düşüncesidir. Erkeği disipline etmenin altında yatan başka derin amaçlar da bulunmaktadır. Bu disipline edici rolü sadece vatani düşmanlardan korumak veya erkeği daha ‘erkek’ yapmak gibi amaçlarla açıklamak yüzeysel bir bakış açısı olmaktadır (Atay’dan aktaran; Barutçu, 2013: 82).

Türkiye’de bir tür vatan borcu olarak görülen askerlik aynı zamanda bir namus borcu da dile getirilmektedir. ‘Vatan borcu, namus borcu’ söylemi üzerinden bir koruma, kollama ve hakimiyet kodlamasından bahsedilebilmektedir. aynı zamanda evlendiği kadına karşı da bir namus koruma görevi edindirilen erkeğe hem vatani hem de evli olduğu kadın koruma gibi bir rol biçilmektedir. Bundan dolayı da askerlik kendi oluşumu içerisinde kalan bir durum olarak kalmayıp daha geniş sosyal ve kültürel anlamlar taşır hale gelmektedir (Yavuz, 2014: 116). Örneğin Ayşe Gül Altınay “Askerlik Yapmayana Adam Denmez: Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık” isimli makalesinde, Sünbuloğlu’nun ifadesiyle, “*disipline etmeyi, millileştirme ve erkekleştirme işlevleriyle birlikte ele alıyor ve zorunlu askerlik bağlamında disiplinin hem milliyetçi militarist ideolojiyi benimsetme hem de kapitalist ekonominin gereksinimi olan üretken ve yararlı vatandaşlar yetiştirme amacına karşılık geldiğini gösteriyor*” (Altınay’dan aktaran; Barutçu, 2013: 82).

Kimmel, hegemonik erkeklik gücünün, gücü deneyimlemek değil bir tür gücü kullanma yetisinin farkında olma süreci olarak ilerlediğinden bahsetmektedir. Böylelikle sürekli bir çatışma ve mücadele ortamı yaratılırken, kendini ispat etmeye yönelik bir alan da oluşturulduğundan bahsedilemektedir (Kimmel'den aktaran; Türkoğlu, 2013: 38). Bu durum da araştırmanın “toplumun erkekler için belirlediği “erkeklik”, erkeklerin çıkarına olduğundan erkeklerin bu belirlenmişliği beğenmeseler dahi değişmesine taraftar değillerdir” hipotezine işaret etmektedir. Eşcinsel erkekler hakkındaki düşünceleri sorulan erkek bireylerin çoğunluğu %37'si “eşcinsel erkeklere erkek demem” demiştir. Cinsel yönelim farklılığının kanıtlanması sonucu alınan rapor, halk ağzındaki adıyla ‘pembe tezkere’dir. Ancak pek çok eşcinsel bu yönelimlerini gizlemek durumunda kaldıkları için askere gitmek zorunda kalmaktadır. Cinsel yönelimini açık yaşayanlar ise yine aynı şekilde alacakları ‘çürük raporu’nun tüm sosyal hayatında karşısına engel olarak çıkacağını bildiği için çözümü askere gitmekte bulmaktadır (Barutçu, 2013: 69-91). “*Heteroseksüel erkek bedeni vatani koruyabilecek sağlamlıkta tanımlanırken; eşcinsel erkek bedeni yasak eşcinsel alanda olduğu ve bir anlamda vatanın ideal erkek profiline ihanet ettiği için ‘çürüklükle’ özdeşleştiriliyor*” (Barutçu, 2013: 92). Buradan da hakim algı dışındaki erkekliklerin dışlanarak ötekileştirildiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu dışlama her alanda bulunmaktadır.

Askerliğin, Türkiye’de erkeklik inşasının temel, olmazsa olmaz adımlarından biri olarak içselleştirilmesi, reddi seçerek bu önemli görevi yerine getirmeyen erkeklerin erkekliklerini de reddettiği fikrini ortaya atmaktadır. Bu yüzden askere gitmeyen erkek, “tam erkek” olamamakla yaftalanmaktadır. Bu da daha önce de belirtildiği gibi erkeğin tüm sosyal hayatını etkileyerek yaşamını bir maceraya çevirmektedir. Ülkesini sevmeyen veya heteroseksüel olmadığı tahmin edilen erkek, hayatının geri kalanını bu yaftalarla geçirmeye mahkûm olabilmektedir. Bu anlamda vatanseverlik ile cinsiyet arasında da bağlantı kurulabilmektedir. Bu durum namus kavramıyla ilintili olarak açıklanmaktadır. Nambajadi namusu dan bahsederken “ulusun erkek oluşu ile vatanın kadın oluşuna sıkı sıkıya bağlı bir kavramdır” (Nambajadi, 2009: 130).

Askerden geldikten sonra en önemli ikinci görevini tamamlayan erkeğin artık iş bulması gerekliliği doğmaktadır. Çünkü hegemonik erkeklik tanımında, erkeğin

çalışan ve eve para getiren şeklinde bir rolü bulunmaktadır. Bu rol aynı zamanda ona ev içerisinde hakimiyet de kazandırmaktadır. Çalışmayı reddeden ya da para kazanmayan erkek yine varolan erkeklik inşasını reddettiği için ötekileştirilebilmektedir. Sahadan elde edilen veriler ışığında erkeklere sorulan erkek modeli sorusu da bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bireylerin %37'si (Tablo 29) erkeğin çalışkan olması gerektiğini belirtmişlerdir. Buradaki çalışkan herhangi bir işte çalışma anlamı taşımaktadır. G8 şu şekilde belirtmiştir; “...erkek çalışandır, eve bakandır, çocukların sorumluluğunu onları korunma yükünü yüklenen kişidir. Türkiye'de erkeklerin daha fedakar olması gerekiyor. Mesela iş konusunda; en basitinden evde bir odun kömür taşıma işinde bile erkek biraz daha önde duruyor...”.

Bitmeyen bir kendini kanıtlama ve ispatlama şeklinde ilerleyen erkeklik, birçok alanda yeniden üretilmektedir. Bir iş sahibi olan erkekten beklenen evlenmesi ve baba olmasıdır. Hegemonik erkekliğin bir diğer alanı olan aile kurumunda bu sefer de başka bir hakimiyet alanı ortaya çıkmaktadır. Örneğin G3; “...ama anne çocuğa sevgi verir. Baba biraz daha yürekli olmayı, sert bir tavır vardır, öğretir. Anne aileye sevgiyi, evin içinde temiz kokuyu getirir. Baba biraz daha dışarı ile ilgilenir...” şeklinde belirtmiştir. Aile öğrenilen rollerin yeni nesillere aktarımı yani hegemonik erkekliğin yeniden üreti konusunda en önemli yerlerden birisidir. Burada erkeği inşa ederken onun karşısında onun tam tersi olarak da kadını konumlandırmaktadır. Örneğin erkeğe güç atfederken kadına da kırılabilirlik atfetmekte böylelikle de erkeği hakim konuma yerleştirmektedir. Bu da “erkekliğin toplum tarafından belirlenmesi ve oluşturulmasıyla birlikte “erkeklik”, erkekler ve kadınlar tarafından benimsenip içselleştirilen bir olgu halini almaktadır” hipotezine işaret etmektedir. Burada erkeklerin deneyimleri üzerinden gidildiği için erkekliğin yeniden üretimi erkeklerin kadınlara yüklediği anlamlar üzerinden değerlendirilmiştir. Erkeklerin %22'sinin kadını eş olarak tanımlarken yine %20'sinin anne olarak tanımlaması da buna işaret etmektedir. Kadın sürekli ikincil konuma yerleştirilken erkeklik tekrar ve tekrar pekiştirilmektedir.

Erkeklerin çoğunluğu %80'i erkeğin görevinin ailesine bakmak olduğunu belirtmiştir. Yine erkeklerin %79'u erkeği eşinin namusuna sahip çıkması gerektiğini belirtirken %74'ü de erkeğin evin direği olması gerektiğini belirtmiştir. Bu

örneklerden de görüldüğü gibi aile hegemonik erkekliğin üretiminde önemli bir alandır.

Ailenin yıkılması ile hegemonik erkekliğin bitip bitmemesi veya toplumsal alanda boşanmış kadın ve erkeğe bakış açısındaki farklılıklar da boşandıktan sonra bile cinsiyet eşitsizliklerinin devam ettiğini göstermektedir. Örneğin G9; “...dul kadınla ilgili şöyle bir algı vardır, bu kadın dul, şimdi yanıyordur gibi bir algı olmuş. Benim aldattığım için boşandınız gibi bir algı olacak istemedim o yüzden yani acaba ne yaptı da ayrıldılar gibi demesinler diye...” şeklinde belirtmiştir. “Toplumun aileyi yüceltmesi, kadın ve erkeklere annelik, babalık gibi roller biçmesinden dolayı boşanma hem toplum tarafından iyi karşılanmamakta hem de boşanan erkek ve kadına toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında farklı davranılmaktadır” ve “toplumun erkeğe yüklediği eril roller ile boşanma durumu erkeğin başarısızlığı olarak görülmektedir” hipotezleri de saha çalışmaları kapsamında doğrulanmaktadır.

Toplumsal cinsiyetçi oluşum kapsamında, erkeklige yüklenen iktidar ve iktidarsızlık üzerinden sünnet olan, askere giden, iş bulan, evlenen, dölleme yapabilen, heteroseksüel olan, cinsel alanda aktif olan bireyler dışındaki erkekler ötekileştirilmektedirler. Hakim erkeklik de bu tanımlamalar üzerinden kurulmaktadır. Saha araştırmaları tartışmalar neticesinde Muğla üzerinden yapılan çalışmada hegmonik erkeklik değerlerinin neredeyse tamamının geçerli olduğu görülmüştür. Çok kaygan bir zemini olan cinsiyet çalışmalarında kesin yargılar getirmek çok mümkün olmamakla birlikte temelde çalışmanın ilk sorusu olan “erkeklik nasıl inşa ediliyor?” üzerinden literatür ve saha yorumlanıp tartışılarak belli çıkarımlar gerçekleştirilmiştir. Burada asıl amaç bu inşaaya farkındalık yaratarak özdeşimsel bir tavır geliştirebilme çabasıdır. Aynı zamanda sorgulanmadan gerçekleştirilen bir çok toplumsal olgu üzerine düşünerek eleştirel bir şekilde yaklaşılmasına imkan sağlamaktır. Kadın cinayetlerini, şiddeti, taciz ve tecavüzleri gerçekleştiren, sert, acımasız, yarış içerisinde, hem ezen hem de ezilen, hakim olmaya çalışan erkeği oluşturan parametreleri tespit etmek bu toplumsal inşa sürecinde belli noktalarda çatlaklar oluşturabilme anlamında umut vaad etmektedir. Nasıl ki bir insan genetik olarak seri katil doğmuyor yaşadığı toplumsal süreçler içerisinde böyle bir noktaya geliyorsa erkekler de belli toplumsal süreçlerle birlikte hegemonik erkek olarak inşa edilmektedirler. Bu açıdan sistemin eril mekanizmaları çözerek üzerine tartışmak

önemlidir. Çok boyutlu ve derin tarihsel bir alt yapısı olan bu durumun hem ekonomik, hem dini hem siyasi birçok açıdan irdelenerek daha geniş kapsamlı çalışmalar yaparak sürekli üzerine tartışarak, varolan cinsiyetçi söylemleri değiştirerek, toplumsal yaşam içerisinde durumun farkında olarak bu eşitsizliklerin dilde, bedende yeniden ve yeniden üretilmesini engelleyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kırılması noktasında bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Adam, B. (2007). Yaşayan Dünya Dinleri (İslam), Gündüz, Ş. (Ed.), s. 206- 275, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar, Ankara.

Aka, A. (2009). Antonio Gramsci ve “Hegemonik Okul”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 12(21). s. 329- 338.

Aksungur, R. (2006). Dünya Halklarının Dinler Tarihi (Önsöz), İstanbul: Ozan.

Aktaş, F. O. (2010) Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İstanbul.

Anık, M.. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul:Açılım

Arkanoc, S. (1993). *Grup İlişkileri*. İstanbul: Alfa.

Arsel, İ. (1990). *Şeriat ve Kadın*. İstanbul: Kurtiş.

Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkekliği Ezer. *Toplum ve Bilim*, 101, 11- 30.

Aybakan Saliya, D. (2013) Judith Butler ve Post-Modern Feminizm, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Aydın, K. (2014, Ekim). Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma, *Sosyal Bilimler*, Yıl:5 Sayı:8, 213- 239.

Aydın, M. (2000). *Din Fenomeni (İslam Dini)*, Aydın, M. (Ed.), s. 369- 393, Din Bilimleri Yayınları, Konya.

Aydın, M. (2007). Yaşayan Dünya Dinleri (İslam), Gündüz, Ş. (Ed.), s. 78- 203, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar, Ankara.

Aykaç, Ş. (2013). Şehitlik ve Türkiye’de Militarizmin Yeniden Üretimi. Sünbuloğlu (Ed.), *Erkek Millet, Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* (141- 179). İstanbul: İletişim.

Bal, H. (2015). Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri. İstanbul: Sentez.

Bal, H. (2016). Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. İstanbul: Sentez.

Barrett, M. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı: Mraksist Feminist Çözümlemede Sorunlar*. İstanbul: Pencere.

Barutçu, A. (2013). Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.

Besnard, A. M. (2000), *Din Fenomeni (Katolik Mezhebi)*, Aydın, M. (Ed.), s. 131- 196, Din Bilimleri Yayınları, Konya.

Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.) Ankara: Bağlam.

Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi* (B. Ertürk, Çev.) İstanbul: Metis.

Challaye, F. (1998). *Dinler Tarihi* (S. Tiryakioğlu, Çev.) İstanbul: Varlık.

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Çakır, B. (2012). Türkiye’de Hukuki Müdahalelerin Boşanma Eğilimlerine Etkisi. Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 31. 1-21. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/31/11.pdf> (Erişim Tarihi: 15.08.2017).

Çelebi, V. (2013). Michael Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne. Sosyal ve Beşeri Bilimler, 5(1), 512- 523.

Demirci, M. S. (2015) Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkek Gözünden Niteliksel Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demren, Ç. , (2001) Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Direk, Z. (2014). *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar (Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddelerleşmesi)*,Direk, Z. (Der.), s. 67-84, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Doğan, M. (2003). Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler: Kur'an, Peygamber ve Toplum. Konya: Yediveren.

Donovan, J. (2014). Feminist Teori (A. Bora- M. Ağduk Gevrek- F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim.

Dönmezer, S. (1988). Sosyoloji. Ankara: Savaş.

Erdoğan, D. (2013) Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erkal, M. (1996). Sosyoloji.İstanbul:Der.

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler, 19(2), 209- 230

Engels, F. (2003). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol.

Fisher, H. E. (1995). Cinsel Aşkın Anatomisi, (M. Gaspıralı, Çev.) İstanbul: Cep.

Foucault, M. (2000). Özne ve İktidar (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M. (2003). İktidarın Gözü. İstanbul: Ayrıntı.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı.

Gündüz, Ş. (2007). Yaşayan Dünya Dinleri (İslam), Gündüz, Ş. (Ed.), s. 35- 75, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar, Ankara.

Gün, N. (2005). Sünnet: Sünnetle İlgili Yalanlar ve Gerçekler. İstanbul: Kuraldışı.

Gürhan, N., “Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem Bilim”, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları International Symposium, Samsun, s. 365- 383, 26-28 November, 2010.

Haşşab, S. M. (2010). *İslam Sosyolojisi* (A. Çoşkun- N. Özmen, Çev.) İstanbul: Çamlıca.

Irigaray, L. (2006). Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru (S. Büyükdüvenci- N. Tatal, Çev.) Ankara: İmge.

Işık, H. (2000). Fahreddin Razi'nin Çeşitli Dinler İle İlgili Bilgi ve Görüşleri, *Din Araştırmaları*, 3(7), 161- 204.

Kandiyoti, D. (1997). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. İstanbul: Metis.

Kartal, F. (2016). Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram. Amme İdaresi, 3(49), 59- 87.

Kepekçi, E. (2012). Hegemonik Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?. Kadın Araştırmaları, 2(11), 59- 86.

Kongar, E. (2012). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi.

Kottak, C. J. (2008). Antropoloji: İnsan Çeşitliliğe Bir Bakış. Ankara: Ütopya.

Köse, H. (2016). Bourdieu Düşüncesinde Tahakküm-İtaat İlişkisi ve Sosyo-Politik Beden. İlef, 3(2), 173- 199.

Kundakçı, F. S. (2007) İktidar, Ataerkillik ve Erkeklik: Ankara Örneğinde Erkek Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kur'an-ı Kerim Meali, 22.08.2017 tarihinde https://kuran.diyaret.gov.tr/dosyalar/document/kuran_meal.pdf adresinden alınmıştır.

Lhomond, B. (2009). *Eleştirel Feminizm Sözlüğü (Cinsellik)*, Hirata, H., Laborie, F., Le Doare, H. ve Senotier, D. (Ed.), (G. A. Savran, Çev.), s. 64- 69, Kanat Yayınları, İstanbul.

Mardin, Ş. (1992). Din ve İdeoloji. İstanbul: İletişim.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (O. Akınhay- D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

Najmabadi, A. (2009). *Vatan, Millet, Kadınlar (Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak)*, Altınay, A. G. (Der.), s. 129- 167, İletişim Yayınları, İstanbul.

Okumuş, B. (2002). Yehova Şahitleri. Diyanet İlmî, 38(2), 55- 70.

Özbay, C. (2012- 2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Ararken. *Doğu Batı*, 63, 185- 204.

Özkazanç, A. (2015). Feminizm ve Queer Kuram. Ankara: Dipnot.

Öztürk, A. (2011) Bir Erkeklik Alt Alanı Olarak Eşcinsel Erkeklik Alanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Öztürk, M. Y. (2012). Ataerkil Bir Kavramın Yeniden İnşası: Eski Ataerkiden Ataerkil Kapitalizme. *Eğitim Bilim Toplum*, 10(38). 72- 115.

Punch, K. F. (2014). Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Araştırmalar (D. Bayrak- H. B. Arslan- Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal.

Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkansız İktidar (Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler). İstanbul: Metis.

Selek, P. (2013). Sürüne Sürüne Erkek Olmak. İstanbul: İletişim.

Schwebel, D. F. (2009). *Eleştirel Feminizm Sözlüğü (Feminist Hareketler)*, Hirata, H., Laborie, F., Le Doare, H. ve Senotier, D. (Ed.), (G. A. Savran, Çev.), s. 172- 178, Kanat Yayınları, İstanbul.

Tokarev, S. A. (2006). Dünya Halklarının Dinler Tarihi. İstanbul: Ozan.

Toker, N. (2008). Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler. Çınar ve Üsterci (Der.), Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme (s. 79- 94). İstanbul: İletişim.

Topcan, Ö. (2010) Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Ttoplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türk Dil Kurumu, 12.08.2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59ad5897571071.17120894 adresinden alınmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Kanunu, 28.07.2017 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> adresinden alınmıştır.

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2014, 05.08.2017 tarihinde http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/tbna2014_kitap.pdf adresinden alınmıştır.

Türkoğlu, B. (2013). Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış. Mülkiyet, 37(4), 33- 61.

Yanikkaya Aydemir, P. (2012). Antropolojide Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Gerilimi Hattında Marksist ve Feminist Yaklaşımlar, İnsanbil, 1(2) 108- 120.

Yardımcı, S. ve Güçlü, Ö. (2013). Queer Tahayyül. İstanbul: Sel

Yavuz, Ş. (2014). İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı, Milli Folklor, Yıl:26, Say: 104, 110- 127.

Yıldırım, E. (2014). Kur'an Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), 437- 460.

Yücel, E. (2006) Güç İlişkileri Açısından Delikanlılık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

.Zeybekoğlu, Ö. (2009) Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Zeybekoğlu, Ö. (2010, Ocak). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı. Ethos, 3(1), 1- 14.

EK_A: Görüşme Soruları

- 1. Yaşınız?**
- 2. Medeni durumunuz?**
- 3. Eğitim durumunuz?**
- 4. Çocuğunuz var mı?**
- 5. Kaç yaşında sünnet oldunuz?**
- 6. Sünnet hakkında düşünceleriniz nelerdir?**
- 7. Sünnet düğününüzden bahseder misiniz?**
- 8. Kaç yaşında askere gittiniz*?**
- 9. Askerlik hakkında düşünceleriniz nelerdir?**
- 10. Asker eğlencenizden bahseder misiniz?**
- 11. Sizce erkek olmak nedir?**
- 12. Sizce kadın olmak nedir?**
- 13. Namus hakkında neler düşünüyorsunuz?**
- 14. Evlilikle ilgili düşünceleriniz nelerdir?**
- 15. Boşanma hakkında neler düşünüyorsunuz?**

EK_B: Anket Formu

SORU FORMU

MSKÜ BAP tarafından desteklenen 16/166 no'lu "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sünnetten Askerliğe: Erkek Olmak" başlıklı projede toplanacak bilgiler sadece bu araştırmada kullanılacak, verdiğiniz bilgiler başka kişi ve kurumlara hiçbir şekilde bilgi verilmeyecektir. Verdiğiniz bilgiler anonim olarak değerlendirilecek ve sizden kimliğinizi açık edecek hiçbir bilgi talep edilmeyecektir. Bu nedenle, sorulara içtenlikle cevap vereceğimizi umuyoruz.

Lütfen soru ve ifadelerin tamamını okuduktan sonra cevaplandırınız. Cevaplandırırken bir kişi olarak sadece kendi gerçek durumunuzu ifade ediniz. Sorular üzerinde fazla zaman harcamadan, aklınıza ilk gelen cevabı işaretleyiniz. Tüm soruları içtenlikle cevaplamamız çok önemlidir. Yardımınız için çok teşekkür ederiz.

Araştırmacı
HaticeGülBÜLBÜL

Proje Yürütücüsü
Yrd. Doç. Dr. Sergender SEZER

- 1) Yaşınız?
  - a) 18-25
  - b) 26-35
  - c) 36-45
  - d) 46-55
  - e) 56-65
  - f) 66-75
  - g) 76-85
- 2) Memleketiniz neresidir? (.....)
- 3) İkamet ettiğiniz yer neresidir? (.....)
- 4) Aylık hane gelirin ne kadardır?
  - a) 1400 ve altı
  - b) 1400-25000
  - c) 2501-5000
  - d) 5001-7500
  - e) 7501-10000
  - f) 10001 ve üzeri
- 5) Eğitim düzeyiniz nedir?
  - a) Okur-yazar değil
  - b) Okur-yazar
  - c) İlkokul mezunu
  - d) Ortaokul mezunu
  - e) Lise mezunu
  - f) Üniversite mezunu
  - g) Yükseköğrenim
- 6) Mesleğiniz nedir?
  - a) Çalışmıyor
  - b) İşçi
  - c) Çiftçi
  - d) Esnaf
  - e) Emekli
  - f) Memur
  - g) Profesyonel meslek (Doktor, Avukat, Akademisyen vb.)
  - h) Diğer (.....)

- 7) Medeni durumunuz nedir?
a) Bekar
b) Evli
c) Boşanmış
d) Dul (Eşin ölüm hali)
- 8) Evlenmeyi düşünüyor musunuz? 7. Soruya “Boşanmış” veya “Dul” yanıtı verenler cevaplandıracaktır)
a) Evet
b) Hayır
- 9) Neden evlenmek istiyorsunuz? (8. Soruya “Evet” yanıtını verenler cevaplandıracaktır)
a) Kendimi yalnız hissettiğim için
b) Ev işlerini yapmakta zorlandığım için
c) Kendi kendime yetemediğimi düşündüğüm için
d) Çocuklarıma bakamadığım için
e) Ailem istediği için
f) Arkadaşlarım(veya komşularım) ısrar ettiği için
g) Çevremde herkes evli olduğu için
h) Kendim istediğim için
i) Diğer (.....)
- 10) Çocuğunuz var mı?
a) Hayır
b) Evet, 1 çocuğum var
c) Evet, 2 çocuğum var
d) Evet, 3 çocuğum var
e) Evet, 4 çocuğum var
f) Evet, 4'ten fazla çocuğum var
- 11) Çocuğunuz/çocuklarınız kiminle yaşıyor? (7. Soruya “Boşanmış” veya “Dul” yanıtını verenler cevaplayacaktır).
a) Benimle
b) Eşimle
c) Büyükanne/büyükbabası ile
d) Kız çocuğum benimle, erkek çocuğum annesiyle
e) Erkek çocuğum benimle, kız çocuğum annesiyle
f) Akrabalarım
g) Çocuklarım kendi başlarına yaşayabilecek yaşta
h) Diğer (.....)
- 12) Kendinizi hangi inanca ait görüyorsunuz? (.....)
- 13) Kendinizi hangi millete ait görüyorsunuz? (.....)
- 14) Türkiye’de Müslüman olmak erkeklere avantaj sağlar.
a) Tamamen katılıyorum
b) Katılıyorum
c) Fikrim yok
d) Katılmıyorum
e) Hiç katılmıyorum

15) Türkiye’de Türk olmak, erkeklere avantaj sağlar.

- a) Tamamen katılıyorum **d) Katılmıyorum**
b) Katılıyorum **e) Hiç katılmıyorum**
c) Fikrim yok

16) Sünnet oldunuz mu?

- a) Evet **b) Hayır**

17) Kaç yaşında sünnet oldunuz? (.....)

18) Sünnet olmadan önce size danışılmış olsaydı sünnet olmayı ister miydiniz?

- a) Evet **b) Hayır**

19) Sizce sünnet gerekli midir?

- a) Sağlık açısından gereklidir
b) Dini açıdan gereklidir
c) Gelenek açısından gereklidir
d) Sağlık ve din açısından gereklidir
e) Sağlık, din ve gelenek açısından gereklidir
f) Gereklidir

20) Sünnet düğününüz/mevlidiniz oldu mu?

- a) Evet, sünnet düğünüm oldu
b) Evet, sünnet mevlidim oldu
c) Evet, hem sünnet düğünüm hem de mevlidim oldu
d) Hayır olmadı

21) Sünnet düğününüzde/mevlidinizde kına gecesi oldu mu? Olduysa kına eliinizin hangi kısmına yakıldı?

- a) Evet, el ayasına
b) Evet, el işaret ve başparmaklarına
c) Hayır olmadı

22) Sizce sünnet düğünü/mevlidi gerekli midir?

- a) Gelenek açısından gereklidir
b) Bir bireyin erkek olmasının kutlanması açısından gereklidir
c) Dini açıdan gereklidir
d) Çocuğun eksiklik hissetmemesi açısından gereklidir
e) Gereklidir

23) Askerliğinizi yaptınız mı?

- a) Evet **b) Hayır**

24) Askerliğinizi yapmadıysanız sebebi nedir?

- a) Yaptım
- b) Bedelli yaptım
- c) Yaşım küçük
- d) Sağlık sorunları
- e) Tecilli
- f) Diğer

25) Askerliğinizi kaç yaşında yaptınız? (.....)

26) Askerliğinizi nasıl yaptınız?

- a) Uzun dönem askerlik yaptım
- b) Kısa dönem askerlik yaptım
- c) Bedelli askerlik yaptım
- d) Sağlık nedeniyle erken geldim

27) Sizce askerlik gerekli midir?

- a) “Erkek olmak” için gereklidir
- b) Erkeğin görevidir ve bu yüzden gereklidir
- c) Erkeğin olgunlaşması için gereklidir
- d) Vatan borcu olduğu için gereklidir
- e) Dini açıdan gereklidir
- f) Gerekli değildir

28) Asker eğlenceniz/mevlidiniz oldu mu?

- a) Evet, asker eğlencem oldu
- b) Evet, mevlidim oldu
- c) Evet, hem asker eğlencem hem de mevlidim oldu
- d) Hayır, olmadı (.....)

29) Asker eğlencenizde/mevlidinizde kına gecesi oldu mu? Olduysa elinizin hangi kısmına yakıldı?

- a) Evet, el ayasına
- b) Evet, el işaret ve başparmaklarına
- c) Hayır olmadı

30) Asker eğlencesi/mevlidi gerekli midir?

- a) Erkek olmasının kutlanması açısından gereklidir
- b) Gelenek açısından gereklidir
- c) Dini açıdan gereklidir
- d) Askere gidene moral olması açısından gereklidir
- e) Gerekli değildir

31) Askerlik sırasında yaşadıklarınız hakkında aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri doğrudur? (Size göre en önemli 3 şikkı işaretleyiniz)

- a) Benden daha rütbeli olanlardan fiziksel şiddet gördüm
- b) Benden daha rütbeli olanlardan sözsel şiddet gördüm
- c) Alışmakta zorluk çektim
- d) Askerlik sayesinde kendime çeki düzen verdim
- e) Kurallara uymakta zorlandım
- f) Kurallara uymakta herhangi bir zorluk çekmedim
- g) Herhangi bir sorun yaşamadım
- h) Diğer (.....)

32) Size göre olması gereken erkek modelini nasıl tanımlarsınız? (Size göre en önemli 3 şikkı işaretleyiniz).

- a) Gururlu
- b) Çalışkan
- c) Eşitlikçi
- d) Mert
- e) Namusunu koruyan
- f) Ailesine bakabilen
- g) Ailesini koruyabilen
- h) Delikanlı
- i) Çocuk yapabilen
- j) Sünnet olmuş
- k) Askere gitmiş
- l) Sözünde duran
- m) Diğer (.....)

33) Eşcinsel erkekler hakkında ne düşünürsünüz? (Size göre en önemli 3 şikkı işaretleyiniz)

- a) Eşcinsel erkeklere erkek demem
- b) Eşcinsel bir erkekle arkadaşlık etmek istemem
- c) Eşcinsel erkekler mert olmaz
- d) Eşcinsel erkekler askerlik yapmamalıdır
- e) Eşcinsel erkekler askerlik yaparsa “adam” olur
- f) Eşcinsel erkekler “kadınsıdır”
- g) Eşcinsel erkekler koruyucu ve kollayıcı olamaz
- h) Eşcinsel erkekler de erkektir
- i) Eşcinsel erkekler delikanlı değildir
- j) Eşcinsel erkekler arkadaş canlısıdır
- k) Eşcinsel erkekler dürüsttür
- l) Diğer (.....)

34) Erkek olmanın toplum içinde sağladığı ayrıcalıklardan hangilerini yaşıyorsunuz?
(Siz göre en önemli 3 şikkı işaretleyiniz)

a) Daha hareket edebiliyorum	i) Kendimi sorumluluk sahibi hissediyorum
b) İstedğim saatte dışarıya çıkabiliyorum	j) Çalışmam gerektiğini düşünüyorum
c) Kendimi daha güçlü hissediyorum	k) Tek başıma yaşayabiliyorum
d) Askere gidebiliyorum	l) Tek başıma sokağa çıkabiliyorum
e) Sünnet olabiliyorum	m) Seyahat edebiliyorum
f) Ayakta işyebiliyorum	n) İstedğim okulda okuyabiliyorum
g) İstedğim gibi giyinebiliyorum	o) Herhangi bir ayrıcalığım yok
h) Taciz/tecavüzden korkmuyorum	p) Diğer (.....)

35) Aile içi ilişkileriniz göz önüne alındığında aşağıdakilerden hangisi size yakındır?
(Size göre en önemli 3 şikkı işaretleyiniz)

- a)** Evde genellikle kararları ben veririm
- b)** Evde genellikle kararları babam verir
- c)** Evde son sözü ben söylerim
- d)** Evin gelirinden ben sorumluyumdur
- e)** Evin gelirinden babam sorumludur
- f)** Evde kararlar müşterek alınır
- g)** Evin geliri müşterektir
- h)** Birşey yapacağımda eşime/sevgilime danışmam
- i)** Birşey yapacağımda eşimin/sevgilimin bana danışmasını isterim
- j)** Evde çocukların bakımından ben sorumluyumdur
- k)** Evde çocukların bakımından babam sorumludur
- l)** Evde çocukların bakımından eşim sorumludur
- m)** Evde çocuklara eşim ve ben/babam ve annem ortaklaşa bakarlar

36) Size göre “erkek olmak” nedir? Kısaca tanımlar mısınız?

(.....)

37) Size göre “kadın olmak” nedir? Kısaca tanımlar mısınız?

(.....)

38) Size göre “namus” nedir? Kısaca tanımlar mısınız?

(.....)

39) Size göre “kıskançlık” nedir? Kısaca tanımlar mısınız?

(.....)

40) Evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş bir kadın hakkında ne düşünürsünüz?
Kısaca bahseder misiniz?
(.....)

41) Evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş bir erkek hakkında ne düşünürsünüz?
Kısaca bahseder misiniz?
(.....)

Lütfen aşağıdaki sorulara size uygun cevabı veriniz. (1) “Hiç katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Fikrim yok”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Tamamen katılıyorum”.

	1	2	3	4	5
42) Erkeğin görevi ailesine bakmaktır.					
43) Erkek, kadın ile birlikte sorumlulukları ortak paylaşmalıdır.					
44) Erkek, belli bir ekonomik gelir düzeyine sahip olmalıdır.					
45) Erkek, sorumluluk alabilmelidir.					
46) Erkek, dayanıklı olabilmelidir.					
47) Erkek, eşinin namusuna sahip çıkmalıdır.					
48) Erkek, evin direği olmalıdır.					
49) Erkek, çocuklarına söz geçirebilmelidir.					
50) Erkek, evlenip çocuk sahibi olmalıdır.					
51) Erkek, “adam gibi adam” olmalıdır.					
52) Erkek, aile içi otorite ve düzeni sağlamak için gerektiğinde şiddet kullanabilir.					
53) Erkek, erkek çocuğunun yetiştirilmesinden sorumludur.					
54) Erkek, bütün çocuklarının yetiştirilmesinden sorumludur.					
55) Erkek, eşinin/sevgilisinin kararlarına müdahale edebilir.					

Lütfen aşağıdaki sorulara size uygun cevabı veriniz. (1) “Hiç katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Fikrim yok”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Tamamen katılıyorum”.

	1	2	3	4	5
56) Her erkeğin sünnet olması gerekir.					
57) Her erkeğin askere gitmesi gerekir.					
58) Sünnet olmayan bir erkekle arkadaşlık etmeyi tercih etmem.					
59) Askere gitmemiş bir erkekle arkadaşlık etmeyi tercih etmem.					
60) Evlilik için askerliği yapmış olmak şarttır.					
61) Sünnet olmanın beni bir erkek olarak tamamladığını düşünüyorum.					
62) Askerlik yapmış olmanın beni bir erkek olarak tamamladığını düşünüyorum.					
63) Evlenmeden önce bir kadınla cinsel ilişkiye girmeyi düşünmem.					
64) Boşandığım eşimin benden sonraki yaşantısı beni ilgilendirmez.					
65) Boşandığım eşimin bir başkası ile evlenmesi beni rahatsız eder.					
66) Boşandıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünürüm.					
67) Evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş bir kadınla evlenmeyi düşünmem.					
68) Eşimin/sevgilimin benden daha fazla maddi kazanç sağlıyor olması beni rahatsız eder.					
69) Eşimin/sevgilimin benden daha başarılı olması beni rahatsız eder.					
70) Eşimin/sevgilimin benim adıma konuşmasından rahatsız olurum.					
71) Eşimin/sevgilimin arkadaş ortamı içerisinde odak noktası olması beni rahatsız eder.					
72) Eşimin/sevgilimin benim onaylamadığım şekilde giyinmesinden hoşlanmam.					
73) Kızımın benim onaylamadığım şekilde giyinmesinden hoşlanmam.					
74) Kadınlar tarafından beğenilmekten hoşlanırım.					
75) Eşimin/sevgilimin erkekler tarafından beğenilmesinden hoşlanmam.					
76) Askerlik yaptıysanız; Askerlik yapmasaydım eksiklik hissederdim.					
77) Askerlik yapmadıysanız; Askerlik yapmazsam eksiklik hissederim.					
78) Askerlik yaptıysanız; Askerlik yapmamış olsaydım arkadaşlarım tarafından tepki görürdüm.					
79) Askerlik yapmadıysanız; Askerlik yapmamış olmamdan dolayı arkadaşlarım tarafından tepki gördüğüm oldu.					
80) Askerlik yaptıysanız; Askerlik yapmamış olsaydım ailem tarafından tepki görürdüm.					
81) Askerlik yapmadıysanız; Askerlik yapmamış olmamdan dolayı ailem tarafından tepki gördüğüm oldu.					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı: Hatice Gül

Soyadı: Bülbül

Doğum tarihi/ yeri: 02.01.1992

Medeni durum: Bekâr

E-mail: hgulbulbul@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ:

Yüksek Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2014-2017.

Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2010-2014.

Lise: Karaman Toki Anadolu Lisesi Lisesi, 2006-2010.

KATILDIĞI ÇALIŞMALAR:

Muğla Büyükşehir Belediyesi Çocuk Dostu Kent Projesi (Araştırmacı)

Muğla Halkının Mentеше Belediyesi'nden Beklentileri (Araştırmacı)

Kentleşme Bağlamında Yaşlı İntiharları: Muğla Örneği (Araştırmacı)

ÇALIŞMA ALANLARI:

Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Sanat Sosyolojisi, Sinema Sosyolojisi, Tiyatro ve Sosyoloji, Çocuk Çalışmaları, Yaşlılık

BECERİLER:

İngilizce: Orta düzey.

Kullanılan Bilgisayar Programları: Word, Excel, Power-Point, SPSS.

SERTİFİKALAR:

15.06.2013- 15.09.2013 Aile Danışmanlığı Sertifikası.